

”Evil Demystified With Civility”

– journalistien eettiset ongelmat ja ratkaisut Anders Breivikin
oikeudenkäynnissä

Samuli Sivonen

Journalistiikan pro gradu -tutkielma

Kevät 2016

Viestintätieteiden laitos

Jyväskylän yliopisto

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty HUMANISTINEN	Laitos – Department Viestintätieteiden
Tekijä – Author Samuli Sivonen	
Työn nimi – Title ”Evil Demystified With Civility” – journalistien eettiset ongelmat ja ratkaisut Anders Breivikin oikeudenkäynnissä	
Oppiaine – Subject Journalistiikka	Työn laji – Level Pro Gradu -tutkielma
Aika – Month and year Maaliskuu 2016	Sivumäärä – Number of pages 105
Tiivistelmä – Abstract <p>Heinäkuussa 2011 Norjaa kohtasi pohjoismaiden historian pahin terrori-isku, kun Anders Behring Breivik tappoi 77 ihmistä. Seuraavana vuonna Osloon kärkeä oikeudessa käytiin oikeudenkäynti, jossa Breivikiä syytettiin terroriteoista ja harkituista murhista. Oikeudenkäynnistä muodostui valtava mediatapahtuma, johon osallistuivat sadat mediaorganisaatiot ja toimittajat. Monien mukaan tämä tarjosi Breivikille juuri sen, mitä tämä oli halunnutkin: julkisen foorumin, jossa hän voisi jakaa äärioikeistolaista propagandaansa.</p> <p>Tässä tutkielmassa tarkastellaan sitä, millaisia eettisiä ongelmia Anders Breivikin oikeudenkäynti tuotti journalistille, ja miten journalistit selviytyivät näistä ongelmista. Tutkittava aineisto koostuu Helsingin Sanomien, New York Timesin ja The Guardian kirjoituksista aikavälillä 9.4.–29.8. 2012. Kaikkiaan aineisto koostuu 142 tekstistä, joita tarkastellaan sekä määrällisesti että laadullisesti. Keskeisiä tutkimuskysymyksiä oli kolme. Ensinnäkin tarkoituksena oli selvittää, miten lehdet suhtautuivat Breivikin pyrkimykseen käyttää mediaa hyväkseen levittääkseen äärioikeistolaista ideologiaansa. Toiseksi tarkastellaan oikeudenkäynti ”fair trial” -perinteen näkökulmasta: millaisia ongelmia journalistille tuotti käsitellä mahdollisesti mielisairasta terroristia reilun oikeudenkäynnin hengessä. Kolmanneksi luodaan katsaus siihen, miten lehdet käsitelivät terrori-iskujen uhreja ja heidän omaisiaan oikeudenkäynnin aikana.</p> <p>Aineiston analysointi osoitti, että lehdet suhtautuivat Breivikin ideologian käsittelyyn hyvin eri tavoin. Helsingin Sanomien kirjoituksissa Breivikin lausunnoista suodatettiin pois miltei kaikki poliittinen ja ideologinen aineisto, kun taas The Guardianissa käsiteltiin Breivikin ideologiaa ja iskujen poliittista puolta hyvinkin runsaasti, joskin kriittiseen sävyyn.</p> <p>Oikeudenkäyntiä käsiteltiin lehdissä kohtalaisen tasapuolisesti: sekä syyttäjä että puolustus saivat palstatilaa lehtien sivuilla. Mielenkiintoisena ilmiönä lehdet päätyivät monessa tapauksessa käsittelemään puolustusta asianajaja Geir Lippestadin kautta, mikä samanaikaisesti vahvisti kuvaa reilusta oikeudenkäynnistä sekä vaikeutti Breivikin propagandataavoitteiden toteutumista.</p> <p>Uhrien käsittelyssä Helsingin Sanomat ja New York Times noudattivat pääasiassa hyvin hienovaraista linjaa, kun taas Guardianissa koeteltiin hyvän maun rajoja varsinkin terrori-iskujen väkivallan kuvaamisessa.</p>	
Asiasanat – Keywords sanomalehdet, terrorismi, journalistietiikka, oikeudenkäynti	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja – Additional information	

"Many of the survivors who saw him today were relieved to see a little man with a thin little voice, which is not how he seemed before."

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset	3
1.2 Tutkielman rakenne	6
1.3 Tutkimuskirjallisuus	7
2. Journalismi ja etiikka	11
2.1 Journalistisen etiikan lyhyt oppimäärä	14
2.2 Journalistien eettisiä ohjenuoria	18
2.3 Kriisit, katastrofit ja rikokset koettelevat journalistien etiikkaa	21
3. Media ja terrorismi – vaikea suhde	25
3.1 Terrorismin ja median symbioosi	27
3.2 Journalistien vastuu terrorismiuutisoinnissa	30
3.3 Terrorismin tutkimuksen alaa	33
4. Tutkimuksen kohteena terroristin oikeudenkäynti	36
4.1 Anders Breivikin oikeudenkäynti lyhyesti	36
4.2 Oliko Breivik terroristi?	39
4.3 Tutkimuksen metodi ja aineisto	40
5. ”Oikeudenkäynti tarjoaa teille näyttämön koko maailmalle”	45
5.1. ”Mitä kaikkea voi antaa sen varjolla sanoa?”	48
5.2. Äärioikeiston keihäänkärki vai hikisiä miehiä kellarissa?	51
5.3. Kriittinen piste – Breivikin puhe	55
6. Vannotko kertovasi totuuden, koko totuuden ja vain totuuden?	59
6.1. Kaikilla on oikeus puolustautua	60
6.2. Paholaisen asianajaja puolustaa oikeutta	65
6.3. Meikkaava luuseri - Guardian testaa hyvän maun rajoja	67
6.4. Hullu, mutta ei mielisairas	70
7. Oikeudenkäynnin uhrin	75
7.1. Kuoleman ja surun varjossa	76
7.2 ”Kahdeksan laukausta päähän ja kasvoihin”	81
7.3 ”Tappaja hävisi, kansa voitti”	85
7.5. Uhrien tarinat ansaitsevat tulla kuulluiksi	89
8. Yhteenveto ja pohdintaa: Pahuuden kohtelias demystifointi	93
9. Työn itsearviointi	97
Lähteet ja kirjallisuus	100

1. Johdanto

Heinäkuun 22. päivänä vuonna 2011 Oslon hallituskorttelissa räjähtää autopommi kello 15.26 paikallista aikaa; seitsemän ihmistä kuolee ja useita kymmeniä loukkaantuu. Media ja viranomaiset ovat paniikissa: Mitä on tapahtunut? Kuka on iskun takana? Tilanteen alkuvaiheessa Norjan poliisi epäilee iskuista radikaaleja islamilaisia terroristeja.

Noin kaksi tuntia myöhemmin pienelle Utøyen saarelle saapuu poliisin univormuun pukeutunut mies. Saarella on käynnissä Norjan työväenpuolueen leiri, joka on täynnä teini-ikäisiä leiriläisiä. Saarelta alkaa kuulua laukauksia. Poliisi ja pelastuslaitos saavat hälytyksen, että poliisiksi pukeutunut mies on aloittanut silmittömän tulituksen.

Uutisvälineet kiiruhtavat paikalle kilpaa Norjan poliisin terrorismin vastaisen poliisiyksikön kanssa. Tänä aikana poliisi saa useita yhteydenottoja mieheltä, joka ilmoittaa olevansa iskujen takana ja haluavansa antautua. Kun poliisit saapuuvat saarelle noin tuntia myöhemmin, heitä odottaa siellä 32-vuotias Anders Behring Breivik, joka tunnustautuu niin autopommi-iskun kuin saarella tapahtuneen ammuskelunkin tekijäksi. Breivik ei vastustele pidätystä, vaan ilmoittaa tyynesti: "Olen valmis nyt". Lauseen karmiva merkitys alkaa paljastua nopeasti. Ensimmäiset uutiset Utøyalta arvioivat, että Breivik on tappanut saarella miltei sata ihmistä. Norja on saanut maan historian ensimmäisen massamurhaajan.

Järkyttävä isku sai niin Norjassa kuin muuallakin maailmalla valtavan mediahuomion: miten jotain tällaista saattoi tapahtua rauhallisessa Pohjoismaassa? Uhrien ja tuhojen määrää ei ollut vielä edes varmistettu, kun mediassa oli jo käynnistynyt tapahtumien syiden ja taustojen pohdinta. Iskun motiiviksi paljastui, että äärioikeistolaiseksi ja kristilliseksi fundamentalistiksi tiedetty Anders Breivik halusi hyökätä vääriksi kokemiaan yhteiskunnan rakenteita vastaan. Breivik esitti olevansa osa kansainvälistä poliittista vasta-jihadi-liikettä, joka vastustaa muslimien maahanmuuttoa Euroopassa. Iskujen jälkeen alkoi spekulointi hyökkääjän mielenterveydestä ja siitä, oliko kyseessä vain ensinäytös laajemmille iskuille.

Norjan synkät tapahtumat ja sitä seurannut mediamyrsky sai keväällä 2012 uuden näytöksen, kun Oslon käräjäoikeudessa alkoi Anders Behring Breivikin oikeudenkäynti, jossa Breivikiä syytettiin terroriteoista ja 77 harkitusta murhasta. Oikeudenkäynti käytiin 16.4.–22.6. välisenä aikana. Koko käsittely kesti yhteensä 43 päivää ja sen kustannukset kohosivat lopulta yli 100 miljoonan Norjan kruunun.

Olisi vähättelyä luonnehtia oikeudenkäyntiä mediatapahtumaksi: sen alkua oli saapunut paikan päälle seuraamaan noin 170 mediaorganisaatiota ja yhteensä noin 800 journalistia. Oslon oikeustaloon jouduttiin jopa rakennettamaan oikeudenkäyntiä varten kokonainen uusi kerros istuntosaleja, jotta kaikki tapahtumasta raportoivat toimittajat mahtuivat seuraamaan istuntoja.

Mutta ennen kuin yksikään toimittaja oli saapunut Oslon oikeustalolle, ennen kuin oikeudenkäyntiä oli kulunut minuuttiakaan, julkisuudessa oli jo alkanut keskustelu siitä, miten oikeudenkäynnin uutisointiin pitäisi suhtautua. Yhtäältä oikeudenkäynti oli äärimmäisen tärkeä uutistapahtuma, josta journalistien oli syytä uutisoida asian kiinnostavuutta vastaavalla tavalla. Toisaalta ilmassa oli myös pelko siitä, että tällaiseen median valokiilaan pääseminen oli ollut nimenomaan Breivikin alkuperäinen tavoite. Muun muassa norjalaisen toimittajan Åsne Seierstadin mukaan oikeudenkäynti antoi Breivikille sen, mitä hän halusikin. Seierstad kuvaili omia ristiriitaisia tuntemuksiaan oikeustalolta [seuraavalla tavalla](#):

"Kaikki näyttää menevän hänen suunnitelmansa mukaan: näyttämö, saarnatuoli, haltioitunut muistivihkoja puristava, kyniä pitelevä yleisö (...) Olemmeko sätkynukkeja, vai teemmekö jotain joka on oikein ja tarpeellista?"

Tapaukseen liittyvää problematiikkaa summasi oikeudenkäynnin aattona myös toimittaja Alexandra Wake, joka kirjoitti journalistiselle The Conversation -sivustolle [seuraavan tekstin](#):

"On olemassa useita asioita, joita uutistoimitukset tulevat harkitsemaan. Pitäisikö meidän televisioida tai uutisoida viisi viikkoa kestävää oikeudenkäyntiä. Jos näin tehdään, niin miten se voidaan tehdä vastuullisesti. Ja onko mitään saavutettavaa sillä, että hänen äärimmäiset näkemyksensä nostetaan julkiseen keskusteluun?"

Myös tavalliset ihmiset ilmaisivat huolensa median roolista oikeudenkäynnin osana. Respons Analyse -tutkimusyhtiö toteutti ennen oikeudenkäyntiä mielipidetutkimuksen, jonka mukaan kaksi kolmesta norjalaisesta koki, että mediassa annettiin liikaa huomiota Breivikille ja tulevalle oikeudenkäynnille.

Oikeudenkäynnin lähestyessä nousi esille myös huoli siitä, miten iskujen uhreja käsiteltäisiin oikeudenkäynnin aikana. Iskuista selviytyneet ja heidän omaisensa olivat kokeneet järkyttäviä asioita, eikä heidän toipumistaan ollut auttanut se, että mediamylly Breivikin ympärillä oli pyörinyt käytännössä katkeamattomana iskujen hetkestä aina oikeudenkäynnin alkuun. Oikeudenkäynnin aikana uhreille ja omaisille jaettiin ”No interviews, please” -tarroja, joiden toivottiin karkottavan mehukasta juttua metsästävät toimittajat.

1.1. Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Viestintää tutkiessa ei aina pääse pitkälle tarkastelemalla pelkästään tosiasioita ja ilmiöitä. Usein viestinnästä, journalismista ja journalisteista puhuttaessa törmätään kysymyksiin arvoista: miten pitäisi viestiä, mikä on oikein ja väärin.

Tutkimukseni keskeisenä tavoitteena on tarkastella Breivikin oikeudenkäynnin uutisointia juuri journalistisen etiikan viitekehyksen kautta. Tarkoitukseni on siis tarkastella tapahtumia siitä näkökulmasta, millaisia eettisiä ongelmia Breivikin oikeudenkäyntiä käsittelevässä lehtijournalismissa nousi esille, sekä arvioida sitä, miten lehdet suoriutuivat näistä vaikeista haasteista.

Rikoksia ja oikeudenkäyntejä käsittelevät jutut ovat yksinkertaisimmillaankin eettisesti hyvin hankalia tapauksia. Kysymys syyllisyydestä ja syyttömyydestä nousee nopeasti esille, samoin kuin kysymykset puolueellisuudesta, mielipiteenvapaudesta ja totuudesta. Kun kyseessä on Breivikin hirmutöiden kaltainen tapaus, toimittajien on helppo ryhtyä toimimaan tuomarina, valamiehistönä ja pyövelinä. Varsinkin pitkän oikeuskäsittelyn aikana uutisissa esille keskeiseksi muodostuu syyttäjän näkökulma, joka helpolla leimautuu ”totuudeksi”. Siitäkin huolimatta, että jo YK:n ihmisoikeusjulistus 11 § sanoo:

"Jokaisen rikollisesta teosta syytteessä olevan henkilön edellytetään olevan syytön siihen asti kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti todistettu julkisessa oikeudenkäynnissä, jossa hänelle turvataan kaikki hänen puolustustaan varten tarpeelliset takeet."

Toisaalta on ymmärrettävää ajatella, että toimittajan on myös kerrottava oikeudenkäynnistä ja siihen liittyvistä asioista jo ennen tuomioistuimen lopullista ratkaisua. Journalisteilla on ammatinsa puolesta velvollisuus informoida yleisöä keskeisistä yhteiskunnallisista aiheista; varsinkin kun kyseessä on selvästi poliittisesti motivoituneen massamurhan kaltainen äärimmäinen teko, jonka vaikutukset koskettivat kokonaista kansakuntaa.

Tutkielmani lähtökohtana toimi kysymys: "Mitä eettisiä ongelmia Anders Breivikin oikeudenkäynti tuotti journalisteille, ja miten journalistit selviytyivät näistä ongelmista?" Tämän laajan aiheen pohjalta päätin kohdistaa tarkasteluni kolmeen rajatumpaan tutkimuskysymykseen, joiden kehyksenä toimivat Brigitte Nacosin (2006) näkemykset terroristien mediakeskeisistä tavoitteista.

Ensimmäiseksi tarkoitukseni on tarkastella sitä, toteutuiko pelko siitä, että oikeudenkäynti tarjosi Breivikille sen, mitä tämä halusikin: mahdollisuuden levittää äärioikeistolaista ideologiaansa median avulla. Brigitte Nacosin (2006, 5) mukaan terroristien keskeisenä tavoitteena on päästä selittämään julkisuudessa syitä tekojensa taustalla. Luon katsauksen siis siihen, miten paljon Breivikiä käsiteltiin lehdissä, miten paljon hänen ideologiansa pääsi esille ja missä valossa se esitettiin.

Toinen kysymykseni liittyy yhtäältä länsimaiseen "fair trial" -ajatukseen, jonka mukaan jokaisella on oikeus reiluun tasapuoliseen oikeudenkäyntiin, toisaalta Nacosin (2006, 7-9) esittämään näkemykseen terroristien sympatia- ja legitimitteettipyrkimyksistä. Nacosin mukaan terroristit pyrkivät usein julkisuudessa asemaan, jossa he kokevat saavansa sympatiaa ja kunnioitusta; asemaan, jossa heitä kohdellaan kuten tunnustettuja julkisia toimijoita. Tämä oli epäilemättä myös Breivikin tavoitteena. Tarkastelenkin työssäni sitä, millaisia ongelmia journalisteille tuotti käsitellä mahdollisesti mielisairasta terroristia reilun oikeudenkäynnin hengessä. Olivatko lehtien toimittajat valmiita

toimimaan tuomarina ja pyövelinä jo ennen oikeudenkäynnin loppua? Pystyttiinkö Breivikiltä eväämään tämän tavoittelema legitiimi asema sortumatta journalistisesti epäeettisiin ratkaisuihin?

Kolmas kysymykseni liittyy uhriutisointiin ja väkivaltaan. Nacosin (2006, 5-6) näkemyksen mukaan terroristien keskeisenä tavoitteena on käyttää väkivallan ja median vuorovaikutusta levittämään pelkoa ja epävarmuutta yhteiskuntaan – mitä verisempi terrori-isku on, sitä enemmän sitä käsitellään. Oikeudenkäynnin aikana kuultiin satoja todistajanlausuntoja karmaisevista tapahtumista ja väkivaltaisuuksista; todistajina toimivat uhrit joutuivat kävelemään oikeustalolle usein suoranaisten toimittajameren lävitse. Toisaalta uhrit ja omaiset olivat ilmaisseet toivovansa journalistien osoittavan hienotunteisuutta uhreja kohtaan. Tarkoitukseni on tarkastella sitä, miten tässä onnistuttiin.

Miksi aihe sitten on tutkimisen arvoinen? Breivikin oikeudenkäynti on monella tapaa problemaattinen ja mielenkiintoinen tapaus median, terrorismin ja oikeuskäyntien suhteesta. Tiedotusvälineiden tapa käsitellä Breivikin oikeudenkäyntiä on omiaan herättämään hyvin perustavanlaatuisia kysymyksiä journalismin etiikasta.

Journalismin ja terrorismin suhdetta on tutkittu jo ainakin 1970-luvulta lähtien, mutta se säilyy edelleen relevanttina kysymyksenä journalismin käytäntöjen kannalta. Suomessa journalistin ohjeissa sanotaan, että journalisti on ennen kaikkea vastuussa yleisölleen. Yleisöllä on oikeus saada tietää, mitä yhteiskunnassa tapahtuu. Ja Breivikin oikeudenkäynti epäilemättä oli yhteiskunnallisesti merkittävä tapahtuma. Toisessa ääripäässä puolestaan ovat mielipiteet, joiden mukaan tiedotusvälineet pelaavat toiminnallaan ainoastaan terroristien pussiin ja antavat turhaan kanavan terroristien viesteille. Tämän näkökulman mukaan median pitäisi ”boikotoida” terrorismia. Tästä äärimmäisenä esimerkkinä toimikoon Ison-Britannian pääministeri Margaret Thatcherin sanonta ”*Publicity is the oxygen of terrorism*”, kun tämä 1980-luvulla nuhteli maan lehdistöä IRA-uutisoinnista.

Toimittajat ja tiedotusvälineet ovat siis tämänkaltaisissa tilanteissa vasaran ja alasimen välissä. Ja sitä he olivat erityisesti Breivikin oikeudenkäynnin kanssa. Koko oikeudenkäynnin uutisointi asettaa puntariin median normit ja etiikan. Suuri osa

journalisteista ja yleisöstä on epäilemättä valmis hyväksymään (tai ainakin ymmärtämään) Breivikin terrori-iskujen saaman uutisoinnin. Jo klassisten uutiskriteerien (negatiivisuus, yllätyksellisyys, voimakkuus, kulttuurinen merkittävyys, henkilöitävyys jne.) perusteella terrori-iskut olivat merkittävä uutistapahtuma.

Breivikin oikeudenkäynnin saama julkisuus oli huomattavasti ongelmallisempi tapaus. Miksi tiedotusvälineiden piti seurata kaksi kuukautta kestänyttä oikeudenkäyntiä? Kuinka olennaista ja yhteiskunnallisesti tärkeää tietoa yleisölle voitiin tarjota seuraamalla oikeusprosessia päivä kerrallaan? Kun oikeusprosessin käsittely alkaa puuduttaa, onko lehdillä tarve ryhtyä revittelemään asianosaisten yksityisasioiden ja uhrien kertomuksilla?

Aihe on tärkeä siitäkin syystä, että tällä hetkellä harvassa maassa on selkeitä ohjeita toimittajille siitä, miten terrorismista pitäisi uutisoida – saati sitten miten terroristien oikeudenkäynneistä pitäisi uutisoida. Yhdysvalloissa monissa journalistiikkaa opettavissa oppilaitoksissa on opetussuunnitelmaan lisätty kursseja, jotka käsittelevät terrorismin ja journalismin suhdetta, kun taas Suomesta tämän kaltaiset opinnot loistavat poissaolollaan.

Tavoitteenani on siis tuoda lisää valoa tähän journalistiseen ongelmakohtaan.

1.2. Tutkielman rakenne

Tutkimuksen toisessa luvussa luodaan lyhyt katsaus journalismin etiikkaan. Miksi toimittajilta vaaditaan etiikan kysymysten pohtimista? Mitä ongelmia eettisellä journalismilla on? Mitä eettisten kysymysten pohtiminen voi antaa journalismille?

Kolmas luku käsittelee terrorismia ja sen suhdetta mediaan. Tarkastelen tiivistetysti terrorismin käsitettä ja sen historiaa. Käyn lävitse myös joitain terrorismitutkimuksen pääsuuntauksia vuosien varrella, tuoden esille myös tutkimuksen puutteita.

Neljännessä luvussa esittelen aiheeni tarkemmin. Käyn lävitse Anders Breivikin oikeudenkäynnin pääpiirteet, luoden kriittisen katsauksen muun muassa siihen,

voidaanko Breivikiä pitää terroristina klassisten määritelmien valossa. Luvussa esittelen myös tutkimuksessa käyttämäni aineiston ja sen purkamiseen käytettyjä metodeja.

Tutkimuksen viides luku käsittelee Breivikin oikeudenkäynnin julkisuuden problematiikkaa. Breivikin tarkoituksena oli käyttää oikeudenkäyntiä jonkinlaisena julkisena foorumina, jonka avulla levittää aatteitaan. Luvussa tarkastellaan sitä, miten tämä tavoite onnistui ja miten lehdet vastasivat tähän ongelmaan?

Tutkimuksen kuudes luku lähestyy samaa aihetta reilun oikeudenkäynnin ja terroristin legitimiteetin problematiikasta. Terroristit toivovat usein saavuttavansa julkisuudessa aseman, jossa heidät esitetään legitimiissä valossa, varteenotettavana toimijana. Tarkastelussa on muun muassa se, miten tasapuolinen kuva oikeudenkäynnistä annettiin ja miten Breivikiä ja tämän syyllisyyttä kuvailtiin.

Tutkimuksen viimeisessä varsinaisessa käsittelyluvussa luon katsauksen oikeudenkäynnin aikana tehtyyn uhriutisointiin. Jos väkivalta on terroristin tapa kommunikoida, miten tiedotusvälineiden toiminta Breivikin oikeudenkäynnin aikana näyttäytyy etiikan valossa. Ovatko uhrien kokemukset ja kuvaukset väkivallasta vain verisillä yksityiskohtilla mässäilyä, vai palveleeko journalismi asiassa jalompaa päämäärää. Esitän kappaleessa eettisiä kannanottoja niin uhriutisoinnin puolesta kuin vastaankin.

1.3. Kirjallisuus ja aikaisempi tutkimus

Tutkimukseni käsittelee erikoista aihetta, joka sivuaa lukuisia median ja yhteiskunnan osa-alueita. Luonnollista on, että tämä heijastuu myös tutkimuskirjallisuuteen.

Työni käsittelee erityisenä ilmiönä nimenomaan terrorismia, joten olen perehtynyt kattavasti terrorismia (ja terrorismin ja journalismin suhdetta) käsittelevään kirjallisuuteen. Aihepiiriä on tutkittu monesta eri näkökulmasta jo vuosikymmeniä, mutta se säilyy edelleen keskeisenä tutkimuskohteena juuri sen monitahoisuuden vuoksi. Jonkinlaisen lähtösäyksen työlleni on antanut Alex P. Schmidin ja Janny de Graafin kirja *Violence as Communication*. Kuten teoksen nimestä on pääteltävissä, tekijät käsittelevät terrorismia yhtenä kommunikaation muotona; muotona, jolla on

säännöt ja konventiot, jotka ovat vahvasti sidoksissa joukkoviestintään. Tekijät esittävätkin, että ilman massamediaa nykyisen kaltaista terrorismia ei edes olisi olemassa. Schmid ja de Graaf antavat ylipäätään mediasta ja journalisteista verrattain negatiivisen ja jähmeän kuvan, jossa terroristeilla on ”etulyöntiasema” ja kyky manipuloida journalisteja ja hyväksikäyttää mediaa omien tarkoituksperiensä mukaan. Tutkimukseni tarkoituksena on tarkastella – ja tarvittaessa kyseenalaistaa – tätä väittämää. Mainion pohjan tutkimuksella on tarjonnut muun muassa Bruce Hoffmannin kirja *Inside Terrorism*, jossa luodaan katsaus terrorismin ja median yhteenkietoutuneeseen historiaan. Samaa aihepiiriä on tutkinut myös muun muassa Robert Picard teoksessa *Media Portrayal of Terrorism: Functions and Meaning of News Coverage*.

Työni tutkii lähtökohtaisesti etiikkaan ja moraaliin liittyviä kysymyksiä. Etiikka on itsessään oma tutkimusalansa, jonka perinteisesti koetaan kuuluvan filosofian tutkimuksen osa-alueeksi. Vaikka työni tarkoituksena ei olekaan mennä syvälle filosofian pohdintoihin, olen silti pyrkinyt esittelemään työssäni etiikan ja moraalin perusteita ja käsitteitä – varsinkin siitä näkökulmasta, miten ne koskettavat journalismia ja journalisteja. Etiikan tutkimusta olenkin taustoittanut muun muassa Timo Airaksisen kirjalla *Moraalifilosofia*.

Etiikkaa ja moraalialia on tutkittu myös nimenomaan journalismin näkökulmasta. Huolimatta siitä, että syvälliset moraaliset pohdinnat jäävät usein toimittajan arjessa taka-alalle, on etiikka äärimmäisen tärkeä osa journalistien arkea. Filosofian ja journalismin tutkimuksen välisen kuilun kaventamista ovat auttaneet myös John Merrillin teokset, kuten kirja *Journalism Ethics, Philosophical Foundations for news Media* sekä Merrillin ja Jack Odellin teos, *Philosophy and Journalism*. Niin kansainvälisiä kuin suomalaisiakin näkökulmia viestinnän etiikkaan olen etsinyt muun muassa Kaarle Nordenstrengin tutkimuksista ja teoksista kuten *Kansainvälinen journalistietiikka* vuodelta 1992.

Tutkimukseni käsittelee osaltaan journalismia yhteiskunnan keskeisenä osana. Journalismin arvoa puolustetaan usein vetoamalla sen rooliin demokratian, sananvapauden ja avoimuuden arvojen puolustajana. Tähän ajatukseen liittyviä

normatiivisia näkökulmia olen avannut erityisesti Clifford Christiansin *Normative theories of the media: journalism in democratic societies* -teoksen avulla.

Olen myös tutustunut aiheeni sivuaviin kotimaisiin tutkimuksiin. Elina Nopparin, Pentti Raittilan ja Pirita Männikön Ulvilan murhaoikeudenkäyntiä käsittelevä tutkimus *Syyliseksi kirjoitettu* tarjosi ajankohtaisen ja mielenkiintoisen kuvan median toiminnasta oikeudenkäyntien aikana. Samaan aihepiiriin tutustuin myös Piia Leinon *Toimittajan eettinen harkinta rikos- ja oikeusjournalismissa* –pro gradun myötä.

Toisaalta tutkimuksien välissä oli aiheeni kannalta valtavia aukkoja. Varsinkin terrorismiuutisoinnin eettiseen puoleen keskittyviä teoksia on tarjolla hyvin vähän. Terrorismia käsittelevässä tutkimuksessa on pääsääntöisesti ollut tapana keskittyä itse terrori-iskuihin ja niiden käsittelyyn tiedotusvälineissä. Tämä ei ole sinällään yllättävää, sillä terrori-iskuun liittyy usein niin paljon draamaa, että ne ovat yhtä lailla vastustamattomia kohteita niin medialle kuin tutkijoille. On siis yhtä lailla ymmärrettävää journalisteilta tarttua terroritekoon, kuin tutkijalta on helppo tarttua terroritekoa käsittelevään aineistoon. Mutta mielestäni on tärkeää myös tarkastella asioita pidemmällä aikavälillä. Mitä tapahtuu terrori-iskujen jälkeen? Päätyvätkö journalismin eettiset ongelmat terrori-iskun uutisoinnin problematiikkaan?

Kun ryhdyin tutustumaan tutkimukseni aihepiiriin, tajusin nopeasti kuinka vähän terrorismia käsittelevässä tutkimuksessa ollaan kiinnitetty huomiota terrori-iskujen jälkeiseen uutisointiin tai terroristien oikeudenkäynteihin. Onnekseni onnistuin löytämään joitain aihepiiriä käsitteleviä teoksia. Esimerkiksi Chad Nye keskittyi teoksessaan *Law and Society: Journalism and Justice in the Oklahoma City Bombing Trials* tutkimaan Oklahoma Cityn terrori-iskua seurannutta oikeudenkäyntiä. Toisaalta siinä missä Nyen teos on keskittynyt tarkastelemaan terrorismioikeudenkäynnin problematiikkaa journalismin ja juridiikan ristiriitana, oman työni tarkoitukseni on lähestyä aihetta nimenomaan etiikan näkökulmasta.

Loistava apu työni kannalta oli myös Beatrice de Graafin, Liesbeth van der Heiden, Sabine Wanmakerin ja Daan Weggemansin vuonna 2013 tekemä tutkimus *The Anders Behring Breivik Trial: Performing Justice, Defending Democracy*. Tutkimus käsitteli sitä, kuinka Breivikin oikeudenkäynti saavutti rikosoikeudelliset tavoitteensa. Tutkimus

tarjosi työlleni mielenkiintoista taustatietoa muun muassa syyttäjän ja syytetyn strategioista oikeudenkäynnin aikana.

2. Journalismi ja etiikka

Ennen kuin ryhdytään käsittelemään journalistiikan ja etiikan suhdetta on syytä tutustua itse etiikan käsitteeseen. Mitä loppujen lopuksi on etiikka tai moraalit? Jokapäiväisessä kielenkäytössä näitä käsitteitä ei juuri edes erotella toisistaan, vaan niitä käytetään käytännössä synonyymeina. Molempien koetaan viittaavaan tekojemme arvopohjaan – siihen millainen toiminta koetaan hyväksi tai pahaksi.

Etiikka-sanat juuret tulevat kreikan kielen sanasta *etikos*, jolla tarkoitetaan oppia toimintaa ohjaavista periaatteista. Moraali-sanat juuri on taas latinan kielen sanassa *mores*, jolla tarkoitetaan tapoja tai tottumuksia. Kuten sanojen alkuperät viittaavat, moraalilla tarkoitetaan yksilön käsityksiä oikeasta ja väärästä, kun taas etiikalla tarkoitetaan perusteluja ihmisen toiminnalle ja moraalille. Yksinkertaistaen voi sanoa, että moraalit on arkielämän käytäntöä, etiikka on tieteenala.

Etiikka on siis filosofian haara, joka pohtii kysymyksiä siitä, kuinka meidän tulisi elää elämäämme. Yleisimmässä merkityksessään sillä on tarkoitettu tutkimusala, joka tutkii sitä, millaista on oikea ja väärä käytös, ja sitä mitä on hyvä elämä. Avain etiikan ymmärtämiseen löytyy siitä näkemyksestä, että olemme kaikki vapaita toimimaan tietyllä tavalla. Toisin sanottuna asioita voidaan tarkastella etiikan näkökulmasta vain jos niihin liittyy tietoinen valinta tehdä – tai jättää tekemättä – jotain. Esimerkiksi Sandersin (2003, 14-15) mukaan vaistonvaraiset teot, kuten hengittäminen, eivät kuulu etiikan tutkimuksen piiriin.

Tämä tutkimus keskittyy kysymyksiin, joissa käsitellään journalismia nimenomaan etiikan ja moraalit näkökulmasta. Mutta miksi nämä kysymykset ovat tärkeitä? Miksi ylipäätään tutkia journalismin eettisyyttä? Stephen Ward (2011, 123) toteaa, että journalistisen ammattikunnan sisällä teoreettinen keskustelu etiikasta koetaan usein turhaksi: journalismi on suurelta osin hyvin käytännönläheinen ala, jossa syvälliselle teoretisoinnille ei useinkaan ole aikaa. Lyhyesti sanottuna, journalistit eivät ole koulutukseltaan filosofejia, eikä heiltä voi sitä odottaakaan.

Ron Smith listaa teoksessaan *Ethics in Journalism* yleisiä negatiivisia käsityksiä siitä, miksi jotkut journalistit kokevat eettisen keskustelun turhaksi. Usein ajatellaan, että

etiikka on vain joukko sääntöjä ja kieltoja, joita toimittajien pitää noudattaa sokeasti. Liiallinen eettisyys koetaan myös vaarana, joka tuottaa huonotasoista journalismia; jos jokainen toimittaja pelkää satuttavansa jonkun tunteita tai tekevänsä jotain väärin, he eivät uskalla jahdata totuutta aggressiivisesti. Eettistä keskustelua voidaan myös pitää PR-temppuna ja ideologisena kaunopuheisuutena vailla todellista sisältöä. Tai kuten Smithin lainaama rikosjournalisti toteaa:

”Eettisten kysymysten pohdinta journalismissa on vain henkistä masturbaatiota ihmisille, jotka haluavat saada maisterin tutkinnon.” (Smith 2008, 9-10)

Samanlainen ajattelu tuntuu pätevän myös laajemmin ammattikunnan sisällä. Journalistiseen käytäntöön ja etiikkaan keskittyneet tutkimukset ovat osoittaneet, että eettinen pohdiskelu ei ole korkealla nykypäivän toimittajien prioriteeteissa. Etiikan kysymysten pohtiminen on monien toimittajien mielestä tarpeetonta ja työlästä kiireisessä arjessa. (Heinonen 1995, 91)

Ajoittain on kuitenkin syytä hidastaa tahtia ja pysähtyä hetkeksi isompien kysymyksiensä äärelle. Esimerkiksi Karen Sanders esittää kirjassaan *Ethics & Journalism*, että etiikan kysymyksiensä kautta päästään itse asiassa hyvin syvälle siihen, mitä journalismi on ja mitä journalistit tekevät. Kysymykset arvoista, periaatteista, oikeasta ja väärästä ovat väistämätön osa journalismia. Journalistit itse löytävät oikeutuksen teoilleen ja päätöksilleen vetoamalla moraalisiin periaatteisiinsa. (Sanders 2003, 3, 11)

Journalismi ja media ovat keskeisessä asemassa moderneissa yhteiskunnissa. Kirjassaan *Media and Journalism Ethics* Phadke toteaa, että vielä nykypäivänäkin journalismi ja media toimivat eräänlaisena sementtinä, joka sitoo yhteiskunnan kasaan: media tarjoaa edelleen puitteet ja rakenteet sille, kuinka hahmotamme ja ymmärrämme maailmaa ympärillämme. Juuri tästä syystä journalismiin kohdistuvatkin suuret eettiset paineet: tavalliset ihmiset näkevät edelleen suuren osan maailmasta uutismedioiden kautta, tavallaan siis journalistien silmin. Tästä syystä on edelleen tärkeää, että journalismi lepää eettisesti vakaalla pohjalla. (Phadke 2008, V-VI)

Yksi syy tutkia journalistien etiikkaa on löydettävissä myös siitä, että esimerkiksi lehdistöön kohdistuu tällä hetkellä hyvin voimakasta eettistä kritiikkiä. Kari Koljonen

toteaa, että journalismin vahva asema demokraattisessa yhteiskunnassa edellyttää yleisön luottamusta ja tukea. Tuo vankka asema tuntuu kuitenkin olevan uhattuna: yleisön kriittisyys mediaa kohtaan on viime vuosina kasvanut. Journalisteihin kohdistuneet skandaalit, lähdekritiikin pettäminen ja arveluttavat tavat hankkia, tulkita ja esittää tietoa ovat osaltaan edesauttaneet journalismin ”luottokriisiä”. Yleisön ostopäätökset voidaankin nähdä yhtenä todisteena journalismin uskottavuuden murenemisestä – mikäli journalismiin ei luoteta, ei siitä myöskään makseta. (Koljonen 2013, 54-55)

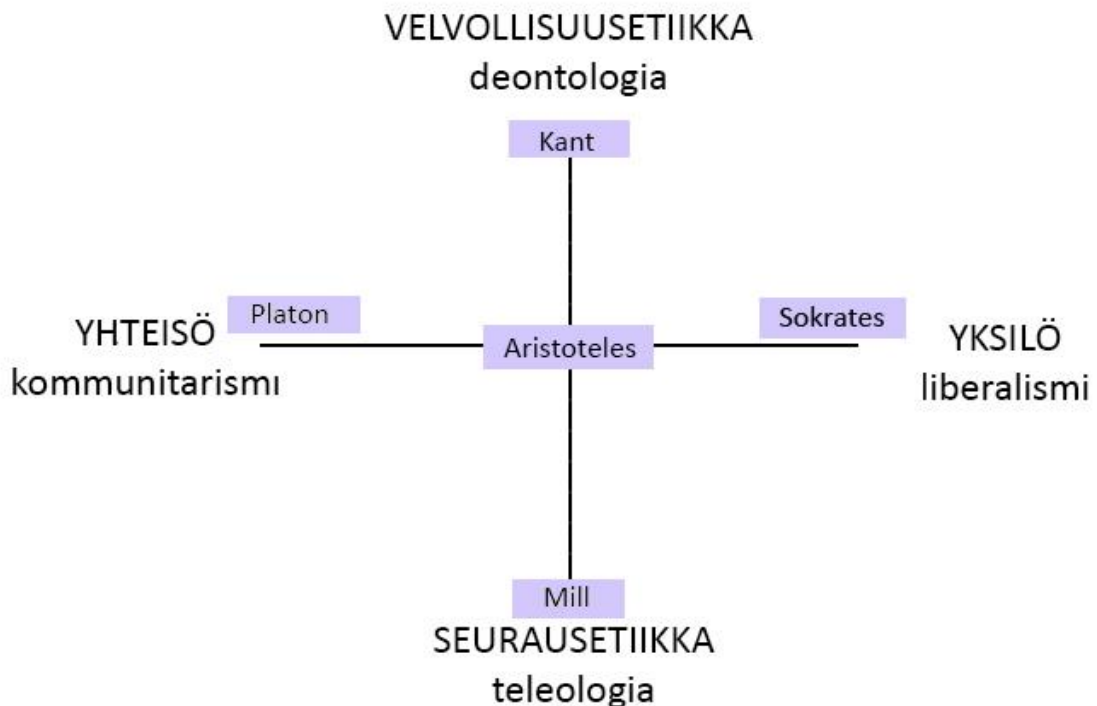
Vaikka yleisön kritiikki ja levikkilukujen lasku ovat sinällään hyvä syy herättää keskustelua journalismin eettisyydestä, Merrillin mukaan on toinen vähintään yhtä tärkeä syy. Yksinkertaisesti ilmaistuna journalistien pitäisi toimia eettisesti, koska eettisesti toimiminen itsessään tuottaa tyytyväisyyttä, lisää toimittajien itsekunnioitusta ja uskoa siihen, että he toimivat oikean asian hyväksi. (Merrill 1997, 30-31)

Journalismin etiikan tutkimus ei luonnollisestikaan ole ongelmatonta. Esimerkiksi Ari Heinonen muistuttaa, että filosofinen lähestymistapa vie tutkimuksen helposti liian kauaksi yhteiskunnan ja journalismin konkreettisen suhteen selittämisestä. Heinosen mukaan median etiikan tutkimuksessa on houkutus lähteä tarkastelemaan asiaa ”syväfilosofisesti”. Mediaeettinen keskustelu saattaa muuttua filosofiseksi pohdiskeluksi yleisestä elämisen tavasta, moraalikoodeista ja moraalista käytöksestä. Toisaalta on vaarana ajautua eettisen yksilöllistämisen tielle, joka on lähellä Yhdysvalloissa vallalla olevaa tulkintaa, jonka mukaan journalistinen ammattietiikan käsittely on yksittäisen journalistin valintojen tulkintaa: yhden toimittajan valintoja oikean ja väärän, valheen ja totuuden välillä jne. (Heinonen 1995, 18-19)

Yhden ongelman etiikasta keskustelemiseen tuo se, että etiikan ei käsitteistö ole vakiintunutta ja yksiselitteistä. Monet etiikan suuntauksien haarat ja käsitteet menevät limittäin ja päällekkäin. On kuitenkin mahdollista tehdä yleistä perusjaottelua. Seuraavassa luvussa luon katsauksen etiikan perusteisiin ja historiaan, mutta erityisesti sen sovelluksiin journalismin kannalta. Taustoituksen perusrakenne pohjautuu voimakkaasti etiikan ja journalismin suhdetta laajasti tutkineen John Merrillin ajatuksiin.

2.1. Journalistisen etiikan lyhyt oppimäärä

Merrill ja Odell jakavat journalismin filosofista pohjaa käsittelevässä kirjassaan *Philosophy and Journalism* etiikan eräänlaiseen nelikenttään. Pystysuunnassa jaotellaan etiikka teleologiseen ja deontologiseen etiikkaan, eli seurausetiikkaa ja velvollisuusetiikkaan, kun taas kuvion vaaka-akselilla huomio keskittyy yhteisöön ja yksilöön. (Merrill, Odell 1983, 79-80)

KUVIO 1. Etiikan nelikenttä

Mistä olisi hyvä lähteä purkamaan Merrillin nelikenttää? Kenties on yksinkertaisinta aloittaa keskeltä: Aristoteleen ajatuksista. Joskus päätöstä tehdessämme meidän olisi hyvä ajatella, kuinka sen päätöksen teemme. Voimme esimerkiksi tarkastella roolimallia, ihmistä jota ihailemme, ja kysyä itseltämme miten tuo henkilö toimisi. Tällainen ajattelu ei tuota kankeaa kaavaa toimintamme pohjaksi, vaan se yksinkertaisesti kannustaa meitä olemaan ihminen, jonka moraalisia päätöksiä ohjaavat keskeiset hyveet. (Driver 2007, 136)

Hyve-etiikan juuret ovat antiikin Kreikassa, ja sen tärkein suunnannäyttävä oli filosofi Aristoteles. Aristoteleelle keskeinen kysymys oli se, kuinka minun kuuluisi elää nyt?

Aristoteleen hyve-etiikan pohjalla oleva ajatus sanoo, että elämän tarkoitus ei ole pelkästään eläminen, vaan eläminen hyvin. (Everson 1998, 84-85)

Aristoteles uskoi, että tie hyveellisyyden saavuttamiseksi on kohtuullisuus, kultainen keskitie, joka usein löytyy kahden paheen väliltä (Driver 2007, 140-141). Aristoteles tavallaan siis loi perustan ajatuksille niin yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta kuin tiedonvälityksen tasapuolisuudesta.

Pohjimmiltaan ammattietiikkakin perustuu juuri hyveajattelulle. Hyveperustainen toiminta saattaa kuitenkin sisältää hyvin erilaisia ominaisuuksia, jotka koetaan hyviksi ja sitoviksi. Jos tarkastellaan esimerkiksi lääkärin ja sotilaan hyveitä, molempien ammattikuntien koetaan toimivan yhteisen edun nimissä. Mutta näiden ammattikuntien käytännön tehtävät ovat täysin erilaiset: sotilaan pitää tarvittaessa tappaa, kun taas lääkärin pitää varjella elämää kaikin keinoin. (Airaksinen 1987, 239-240)

Mitä hyve sitten tarkoittaa toimittajien tai muiden ammattien kannalta? Sandersin mukaan hyveet ovat jotain, jota kunkin ammatinharjoittajan tulisi tavoitella. Sanders esittää myös, että hyvä ammatti määrittellään sen mukaan, kuinka paljon sillä on vaikutusta yhteiseen hyvään. Asia ei kuitenkaan aina ole kovin yksinkertainen. Siinä missä lääkärin ammatin hyveellisenä tavoitteena voi olla terveyden edistäminen, hyvän toimittajan tehtävän määrittely on vaikeampaa. (Sanders 2003, 38-39)

Merrillin nelikenttä jakautuu pystysuunnassa teleologiseen ja deontologiseen etiikkaan, eli seurausetiikkaan ja velvollisuusetiikkaan. Seurausetiikka ei punnitse tekojen hyvyyttä niiden tekijän vakaumuksien tai vaikkapa järkevyyden perusteella, vaan sen mukaan, miten paljon hyvää tai pahaa niistä seuraa ihmisille, laajasti ottaen koko yhteiskunnalle. Toimintamme hyvyys johdetaan siten ulkoa päin (kun velvollisuusetiikka johtaa sen sisäisestä vakaumuksesta) ja sen mittapuuna ovat tekojemme seurauksena oleva ihmisten onnellisuus, tavallaan yhteiskunnallinen hyvä.

Yleisin seurausetiikan muoto on utilitarismi eli hyötyetiikka. Yleisesti ottaen utilitarismin mukaan tekojen hyöty määrittää sen, onko teko eettinen vai ei. (Sanders 2003, 19) Seurausetiikkaa edustaa myös teleologinen etiikka, joka määrittää tekojen

eettisyyden seurausten perusteella. Teleologisesti ajattelevat toimittajat tekevät ratkaisunsa ensisijaisesti sen mukaan mikä on parasta yhteiskunnalle. (Merrill 1997, 66)

Deontologinen etiikka, eli velvollisuusetiikka, arvioi moraalista toimintaa eri kulmasta. Tässä etiikan lajissa huomio siirtyy tekojen seurauksista toiminnan vaikuttimien ja syiden oikeuteen tai vääryyteen. Velvollisuusetiikan vahva puoli on siinä, että se asettaa joukon selkeitä sääntöjä, joita seuraamalla tekojamme voidaan pitää eettisinä. Toisaalta velvollisuusetiikan ongelmana on se, että universaaleja, jokaiseen tilanteeseen sopivia sääntöjä on äärimmäisen vaikea löytää. (Merrill 1997, 62)

Vaikuttavimpana deontologisen etiikan teoreetikkona pidetään Immanuel Kantia, ja tunnetuin deontologinen teoria on epäilemättä Kantin moraaliteoria. Kantin moraaliteorian keskiössä oleva kategorisen imperatiivin ensimmäinen osa sanoo: *”Toimi niin, että minkä tahansa teon maksimi voisi tulla tahdostasi luonnon yleiseksi laiksi”*. Kantin ideana oli, että teko on moraalisesti väärin, mikäli teon tekijä ei usko että muidenkin pitäisi toimia samalla tavalla. (Piers 1998, 91-92)

Journalistien kannalta kantilainen etiikka on usein vaikeasti sovellettavissa. Merrill ja Odell käyttävät esimerkkinä tilannetta, jossa toimittaja joutuu tärkeän uutisen takia paljastamaan lähteensä henkilöllisyyden lehden päätoimittajalle, vaikka on luvannut pitää lähteen henkilöllisyyden salassa kaikilta. Kantin näkemyksen mukaan tämä toimittajan eettinen valinta lähettäisi viestin siitä, että jokaisen ihmisen pitäisi valehdella, jos se jollain tapaa hyödyttää heitä. (Merrill, Odell 1983, 86)

Merrill jakaa etiikan karkeasti kahtia myös sen mukaan, onko eettinen ajattelu yhteisö- vai yksilökeskeistä. Toisin sanottuna tapahtuu jako kommunitarismiin ja liberalismiin.

Kommunitarismi juontaa juurensa Platonin opeista. Platon kannusti ihmisiä välttämään itsekästä ajattelua ja toimimaan joukolla yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Platon näkikin yksilöiden harmonisen yhteisöllisyyden, jossa ihminen uhraa oman yksilöllisyytensä laajemman kokonaisuuden vuoksi. (Merrill 1997, 35-36) On helppoa nähdä journalismi kommunitaristisen etiikan valossa. Journalisteilla on tarve olla eettisiä, koska he kokevat velvoitteita yleisöä kohtaan. Hyvän journalistin pitäisikin kysyä itseltään kysymyksiä kuten: Mitä voin tehdä journalistina, joka hyödyttäisi

yhteiskuntaa. Mitä voimme tehdä tuottaaksemme materiaalista, henkistä, emotionaalista ja psykologista hyötyä muille ihmisille? (Merrill 1997, 35)

Toiseen ääripäähän sijoittuu henkilökohtainen tai individualistinen etiikka. Tässä etiikan lajissa pääpaino on yksilön kehityksessä, itsekurissa ja päätöksissä nousta korkeimmalle mahdolliselle moraalin tasolle. Vaikka yksilöllisen etiikan kannalta ihmisen on toimittava yhteiskunnan osana ja yhteistyössä muiden kanssa, lopulta eettisen vastuun taakka on yksilöllä itsellään. Henkilökohtaisen etiikan alullepanijoista voidaan mainita esimerkiksi skottilainen filosofi David Hume, joka uskoi että ihmisille on tärkeää kokea ylpeyttä omista teoistaan ja itsestään. Hume uskoikin, että moraalisuuden pohja löytyy ihmisestä itsestään ja erityisesti ihmisten kyvystä tuntea sympatiam muita kohtaan. (Merrill 1997, 41-42, Driver 2007, 82)

Mitä yksilöllinen etiikka sitten tarjoaa journalisteille? Yksilöllisen etiikan näkökulman mukaan journalistien (siinä missä muidenkin ammatinharjoittajien) olisi jatkuvasti syytä pyrkiä nousemaan korkeammalla moraaliseen tasolle; etsimään oikeita ja hyvä käytänteitä elämässään ja työssään. Yksilöllisen etiikan keskiössä onkin ajatus itsekunnioituksesta. Esimerkiksi David Humen mukaan yksilö tarvitsee ihmisyyden ja ylpeyden tunteita ollakseen tietoinen omista ansioistaan ja kokeakseen itseluottamuksen tunteita. (Merrill 1997, 41)

Kuten edellä ollaan huomattu, journalistisen etiikan määrittely on monestakin syystä monimutkaista. Tämä pätee varsinkin käytäntöön: journalistit eivät tyypillisesti noudata tiukasti määriteltyjä eettisiä järjestelmiä, kuten esimerkiksi puhdasta utilitarismia. Journalisteilla on itse asiassa usein huomattavia vaikeuksia selittää yksityiskohtaisesti eettisiä periaatteitaan ja ratkaisujaan. (Ward 2006, 23)

Miksi edellä esitetyt etiikan näkökulmat sitten ovat tärkeitä? Ehkä siitä yksinkertaisesta syystä, että näemme jonkinlaiset eettiset periaatteet toiminnassa joka päivä kun avaamme lehden tai television. Journalisteilla on usein taipumus nähdä itsensä totuuden, oikeudenmukaisuuden ja yhteisen hyvän esitaistelijoina. Toisaalta toimittajat joutuvat yhtä usein huomaamaan, että totuus, oikeudenmukaisuus ja yhteinen hyvä ovat tavoitteita, joiden saavuttamiseen liittyy huomattava määrä eettistä harkintaa: päätös joka vaikuttaa oikealta ratkaisulta velvollisuusetiikan mukaan voi olla seurausetiikan

näkökulmasta katastrofaalinen. Tästä syystä journalisteilla pitäisi siis olla ainakin perustavanlaatuinen käsitys etiikasta ja sen eri näkökulmista.

2.2. Journalistien eettisiä ohjenuoria

Kuten edellä on todettu, journalismia koskevat eettiset kysymykset ovat monimutkaisia, eikä ole helppo vastata yksiselitteisesti siihen, mikä on oikein ja mikä väärin – usein journalistit joutuvatkin tekemään päätöksensä soveltavasti ja tapauskohtaisesti. Journalismi ei kuitenkaan ole täysin eettisellä tuuliajolla. On olemassa erilaisia ohjeita ja normeja sille, miten journalistin pitää toimia myös erikoislaatusissa tilanteissa.

Eettistä päätöksentekoa journalismissa valvotaan ensinnäkin lakien ja asetusten avulla. Sananvapauslaki määrittelee niin julkaisijan, kustantajan, päätoimittajan kuin yksittäisen toimittajankin oikeudelliset vastuut ja velvollisuudet. Laeilla valvotaan myös asioita kuten lähdesuojaa, valtiosalaisuuksia ja kunnianloukkauksia. (Mäntylä 2004, 10)

Lait eivät kuitenkaan voi olla keskeinen journalismia säätelevä asia. Tästä kertoo jo sekin, että länsimaisten demokratioiden sananvapauslait nojaavat hyvin voimakkaasti John Stuart Millin liberalistiseen yhteiskuntafilosofiaan. Tämän filosofian mukaan valtion pitää puuttua kansalaisten ja yritysten toimintaan mahdollisimman vähän. Tämän liberalismien perusajatuksen perusteella tiedotusvälineille onkin muodostunut huomattava vapaus ja riippumattomuus valtiovaltaan liittyen. (Mäntylä 2004, 11)

Kansainvälinen oikeuskaan ei aseta monia suoria eettisiä velvoitteita journalisteille. Ainoa merkittävä kansainvälinen journalistejä koskeva sopimus on oikaisuoikeussopimus vuodelta 1952, jossa journalistit tunnustetaan kansainoikeudellisiksi tekijöiksi, joilla on velvoite toimia ”vastuullisesti rauhan ja kansainvälisen yhteisymmärryksen puolesta, erityisesti huolehtimalla välitettävän tiedon objektiivisuudesta”. (Nordenstreng 1992, 154)

Koska journalismilla on yhteiskunnassa velvollisuuksia ja huomattava määrä vastuuta, alalle tarvitaan kuitenkin sääntöjä ja ohjeita. Näiden sääntöjen järjestäminen onkin jätetty liberalismien hengessä suurelta osin viestintäalan sisäiseksi

järjestelykysymykseksi. Kysymys on itsesäätelystä: ammattikunta pyrkii omaaloitteisesti huolehtimaan siitä, että journalismia tehdään eettisesti kantavalta pohjalta, ja että journalismissa seurataan yhteiskunnan yleisiä normeja. (Nordenstreng 1992, 156, Mäntylä 2004, 11)

Useammassa maissa onkin syntynyt journalistien oma ammatillinen yhteenliittymä tai ammattijärjestö valvomaan alan eettisiä koodeja ja normeja. Näitä valvovia elimiä alettiin perustaa ensimmäisen maailmansodan aikaan, kun sodan kärsimykset aiheuttivat eettistä keskustelua toimitusosalalla. Sisäisestä säätelystä vastanneita lehdistöneuvostoja perustettiin runsaasti myös toisen maailmansodan jälkeen ja 1960-luvulla, jolloin sensaatiolehdistön malli levisi useampiin maihin. (Mäntylä 2004, 17-18) Journalismin määrän ja monimuotoisuuden lisääntyessä alkoi luonnollisesti kasvaa myös huoli journalismin vastuusta ja etiikasta. (Heinonen 1996, 66)

Journalistista etiikkaa koskevissa säännöissä on erotettavissa kaksi puolta: tiedonvälityksen laajempia yhteiskunnallisia ja moraalisia käsittelevä periaatteellinen puoli sekä journalistisia työtapoja käsittelevä käytännöllisempi puoli. Näitä puolia käsittelemään on myös laadittu erilaisia ammattieettisiä säännöstöjä ja koodeja, joihin on pyritty keräämään nyrkkisääntömäisesti alaa koskevien ohjeiden muotoon. (Nordenstreng 1992, 157)

Suomessa nämä journalistien eettiset pelisäännöt on kerätty ensisijaisesti Journalistin ohjeisiin, joiden soveltamista puolestaan valvoo Julkisen sanan neuvosto (JSN). Julkisen sanan neuvosto perustettiin vuonna 1968, jolloin myös laadittiin ensimmäinen eettinen ohjeistus journalisteille, *Lehtimiehen ohjeet*, joiden sisältöä uudistettiin vuosina 1983 ja 1986. Sääntökokoelma nimettiin uudelleen *Journalistin ohjeiksi* vuonna 1992. (Mäntylä 2004, 37-38)

Britanniassa ensimmäinen virallinen journalistinen koodisto otettiin käyttöön vuonna 1936. Kyseessä oli Britannian journalistiliiton (NUJ) koodisto, jota oli esitetty käytettäväksi jo edellisenä vuonna. Toinen keskeinen brittiläinen koodisto on päätoimittajien lehdistöneuvoston PCC:n ohjeistus, joka on keskittynyt enemmän käytännön ohjeisiin kuin eettisiin periaatteisiin. Eettisen toiminnan määrittämisen

vaikkeudesta on osoituksena sekin, että PCC:n ohjeistusta korjattiin pelkästään vuosien 1991-1998 välillä peräti 15 kertaa. (Frost 2000, 97-99)

Yhdysvaltojen kaksi merkittävintä journalistista eettistä koodistoa saivat alkunsa jo 1900-luvun alkupuolella. American Society of News Editors (ASNE) julkaisi oman koodistonsa 1923, jota seurasi vuonna 1926 Sigma Delta Chi (josta kehittyi myöhemmin Society of Professional Journalists, SPJ) koodisto. ASNE:n alkuperäinen koodisto painotti vastuullisuutta, objektiivisuutta, lehdistön vapautta, itsenäisyyttä, totuudellisuutta ja säädylisyyttä. Koodeja on sittemmin muokattu useita kertoja vastaamaan ajan henkeä. (Ward 2006, 214-215, 252)

Yleisesti ottaen keskeisimmät journalistiset koodit ovat sisällöltään hyvin samankaltaisia: yleisimpiä journalistien eettisiä periaatteita ovat asiat kuten yksilön suoja, totuudellisuus, syrjintäkiellot ja rehellisyys. Koodit eivät myöskään ole muuttuneet merkittävästi viimeisten vuosien aikana. Mäntylän mukaan tästä voidaan ensinnäkin päätellä, että ajatus ”hyvästä journalismista” on hyvin universaali. Toiseksikin toimittajien eettiset koodistot koetaan eräänlaisena modernin, toimivan valtion tunnusmerkkinä. (Mäntylä 2008, 26)

Christiansin mukaan eettiset koodistot tarjoavat journalistille kuitenkin vain hyvin löyhät eettiset ohjenuorat. Usein koodistojen sääntöjä vastaan tehdyt rikkomukset jäävätkin huomioimatta tai rankaisematta, eivätkä ne ota kantaa laajempiin journalismin alan sisäisiin ongelmiin. (Christians 2009, 69) Myös Bertrand muistuttaa, että journalistiset koodit ovat kuitenkin kaikkea muuta kuin täydellisiä. Paljon huomiota voisi kohdistaa erityisesti siihen, mitä koodistoista puuttuu. Bertrand nostaa terrorismiuutisoinnin yhdeksi esimerkiksi: eri maiden koodistoissa käsitellään hyvin vähän terrorismia ja sitä, miten journalistien pitäisi käsitellä terrorismin kaltaista monimutkaista aihetta. (Bertrand 2000, 62-61)

Journalisteille on laadittu myös yleisiä eettisiä ohjeistoja. Tällainen on muun muassa William Coten ja Roger Simpsonin opas *Covering Violence* (2000), jossa käsitellään sitä, miten journalistien pitäisi toimia uhreista ja väkivallasta uutisoitaessa. Teos sisältää selkeitä, käytännönläheisiä ohjeita siitä, missä vaiheessa uhreja on eettisesti sopivaa haastatella, miten väkivallasta pitäisi kirjoittaa.

Koska journalismin eettisyyttä ei juurikaan määritellä kansainvälisesti, voisi kuvitella ettei eri maiden toimittajien välillä olisi selkeää yhteistä eettistä pohjaa. Tässä ajatuksessa on varmasti perää, kattaahan globaalin journalismin ala valtavan määrän eri kulttuurisista, uskonnollisista ja poliittisista lähtökohdista toimivia toimittajia. Tutkimukset ovat kuitenkin tuoneet esille, että eri maiden toimittajilla on hyvinkin yhteneväiset käsitykset ammattietiikasta. Monikansallinen Worlds of Journalism - tutkimus, johon osallistui 2000 journalistia, paljasti että muun muassa totuudellisuus, objektiivisuus, tarkkuus ja vastuullisuus olivat eettisiä arvoja, jotka kaikkien maiden toimittajat pitivät erityisen tärkeinä (Ward 2013, 33-36).

Tämä on nostattanut toiveita (ja pelkoja) siitä, että journalisteille voitaisiin koota globaalit eettiset pelisäännöt. Globaalin journalistietiikan puolestapuhujat kokevat tämän aloitteen toivottuna, välttämättömänä ja toteuttavissa olevana, kun taas skeptikot pitävät koko ajatusta mahdottomana. (Ward 2013, 295-296) Toistaiseksi tällaiset koodistot kuitenkin loistavat poissaolollaan.

2.3. Kriisit, katastrofit ja rikokset koettelevat journalistien etiikkaa

Suuri osa ihmisistä kohtaa maailman kriisit, onnettomuudet ja hirveydet median kautta. Luonnonkatastrofit, sodat, rikokset ja terrori-iskut aiheuttavat yhtä lailla valtavaa inhimillistä kärsimystä ja taloudellista tuhoa; ja nämä tuhot koskettavat modernin tiedonvälityksen ja globalisaation myötä myös yhä suurempaa joukkoa ihmisiä.

Tällaisissa tilanteissa media ja journalismi ovat keskeisessä roolissa. Media tuo katastrofit ja onnettomuudet laajan yleisön tietoon ja auttaa levittämään empatian tunteita tapahtumien uhreja ja asianosaisia kohtaan. Media tuo tällaisissa tilanteissa esille myös tapahtumiin liittyviä ongelmia ja epäkohtia, jotka osaltaan auttavat yleisöä tekemään tapahtumista omat eettiset ja moraaliset tulkintansa.

Katastrofiuutisoinnin eettinen ja akateeminen keskustelu on historiallisesti keskittynyt ensisijaisesti siihen, miten välttää ”huonoa journalismia” erityisesti uhrien käsittelyn sekä kuoleman ja kärsimyksen kuvaamisen osalta. Asiassa on nähty vakava ristiriita journalismin sisällä: usein tällaisissa tilanteissa journalisteja repivät eri suuntaan

ammattikunnan eettiset periaatteet ja toisaalta taloudellinen imperatiivi. (Ward 2013, 192-193)

Toisaalta väkivallan ja kuoleman kuvaukset ovat lisääntyneet maailmassa. Pelko kiehtoo ja rikosuutiset myyvät hyvin. Tämä on herättänyt huolestuneisuutta journalismin etiikasta ja siitä, että journalismin keskeiseksi funktioksi on nousemassa viihdyttäminen. Terminä journalismin viihteellistymiseen viittaava ”tabloidisaatio” on herättänyt huolta journalismin eettisyydestä jo pitkään. Kuten Ulvilan surman uutisointia tutkineet Noppari, Raittila & Männikkö toteavat, pelkona on ollut pitkään, että esimerkiksi iltapäivälehtien uutiskriteerit ja toimintamallit ujuttautuvat vähitellen laadukkaampiinkin viestimiin. (Noppari, Raittila & Männikkö 2015, 9)

Nykyaikana puhutaan paljon avoimuudesta demokratian osana. Asiasta puhuttaessa saatetaan kuitenkin usein mennä harhaan. Esimerkiksi oikeudenkäynnin uutisointia saatetaan oikeuttaa vetoamalla yhteiskunnan avoimuuteen. Tosiasiassa oikeudenkäynnin julkisuus ja mediajulkisuus ovat täysin eri asioista, ja demokraattisessa valtiossa jokaisella on oikeus saada oikeusrauha joutumatta mediajulkisuuden kohteeksi. (Nordenstreng, Heinonen 2002, 50)

Avoimuudesta, sananvapaudesta ja eettisestä journalismista puhuttaessa törmätään nopeasti myös yksityisyyden käsitteeseen. Ihmisen arvo ja hänen oikeutensa yksityisyyteen kertovat paljon yhteiskuntamme ihmiskäsityksestä, siitä millaisia tarpeita ihmisellä on ja siitä missä suhteessa näitä tarpeita pitää rajoittaa. Isossa mittakaavassa keskustellaan siis ihmisoikeuksista. Yksityisyys liittyy voimakkaasti ajatukseen itsemääräämisoikeudesta. (Nordenstreng, Heinonen 2002, 36, 39)

Yksityisyydestä voidaan erottaa omaksi alalajikseen myös mediayksityisyys. Median toiminta on ensisijassa informaation käsittelyä: tietoja hankitaan ja niitä esitetään jossain muodossa. Aina tämä ei kuitenkaan ole ongelmaton. Jo 1890-luvulla journalismin parissa nousi esille keskustelu ihmisten yksityisyyden ja julkisuuden suhteesta. Tämä keskustelu kumpusi erityisesti niin sanotun keltaisen lehdistön tyylistä käyttää yksittäisten ihmisten yksityisyyttä eräänlaisena julkisuuden ”raaka-aineena”. (Nordenstreng, Heinonen 2002, 40-41)

Rajanveto julkisen ja yksityisen henkilön välillä onkin merkittävä eettinen ongelma. Erityisen vaarallisilla vesillä liikutaan, kun julkaistaan henkilökohtaisia tietoja: ihmisen sukupuolinen suuntautuminen, intiimit suhteet, terveydentila jne. Tällaisissa tapauksissa journalisteilla on oltava erityisen pätevät syyt kyseisten asioiden paljastamiseen. Toisin sanottuna tällaisten tietojen on palveltava jotain tarkoitusta uutisessa. (Kieran 1998, 85) Keskustelu yksityisyydestä ja julkisuudesta on tullut esille myös eettisestä keskustelussa siitä, miten katastrofien uhreja ja heidän omaisiaan pitäisi käsitellä julkisuudessa. (Koljonen 2013, 196-197)

Yksi eettisen journalismin vaatimuksista on ollut myös käsitys objektiivisuudesta ja journalistien rehellisyydestä: on ymmärrettävää, että journalisteilta vaaditaan sitä että asiat kerrotaan ”kuten ne ovat”. Journalisteilta odotetaan myös oikeaoppisia ja rehtejä metodeja sekä standardeja. Toisaalta journalismissa tieto pitää esittää muodossa, joka on reilua kaikkia osapuolia ja vastakkaisia mielipiteitä kohtaan. (Ward 2006, 19)

Koljosen mukaan median rooli kriisitilanteissa on toisaalta korostunut, toisaalta taas käsitys journalisteista on muuttunut. Journalisteja tuskin pidetään enää täysin objektiivisina, ulkopuolisina tiedonvälittäjinä, vaan heidät nähdään aktiivisina, valikoivina ja keskustelua herättävinä toimijoina. (Koljonen 2013, 20) Viime aikoina asian ympärillä pyörineeseen eettiseen keskusteluun on noussutkin uusi, hedelmällinen näkökulma, joka keskittyy myötätunnon rooliin katastrofiuutisoinnissa. Tämän globaalin etiikan pohjalta toimivan näkökulman mukaan journalisteilla on (ja on syytäkin olla) aktiivinen rooli erilaisten tapahtumien merkityksen rakentamisessa. Tällainen ajatusmalli nojaa erityisesti viime aikoina esille nousseisiin tarpeisiin ja vaatimukseen globaalin, yleismaailmallisen journalistietiikan kehittämisestä. (Ward 2013, 193)

Wahl-Jorgensenin ja Pantin näkemyksen mukaan yhä voimakkaasti vallalla oleva ajatus journalismin puolueettomuuden normatiivisesta ihanteesta on hyvin kyseenalainen yleismaailmallisen myötätunnon ja etiikan näkökulmasta. Journalistisen totuuden taakka ei ole pelkästään rationaalinen, vaan myös emotionaalinen: kyse ei ole pelkästään tiedosta, vaan myös tunteista ja niiden välittämisestä. (Ward 2013, 195)

Voidaan siis esittää, että myös arkaluontoisella tiedolla on paikkansa yhteiskunnassa. Tällaisilla tiedoilla on rooli siinä, miten yhteisö määrittelee ja ylläpitää yhteisyyttään: ne määrittävät muun muassa sen mikä koetaan oikeaksi ja hyväksi tai pahaksi ja vääräksi. Journalismi on siis jaloimmillaan demokratian taitoa. Journalismi paljastaa maailmassa piilevän epäoikeudenmukaisuuden, valtataistelut, katastrofit – journalismin kautta yhteiskunta voi arvioida sisäisiä instituutioitaan ja arvojaan. Pahimmillaan journalismi voi taas olla pelkkä kaupallisen viihteen äänitorvi tai jopa epäilyttävien tahojen propagandatyökalu. (Ward 2006, 9-10)

Journalismi siis nähdään keskeisenä demokratian osana, joten vaatimus journalistien eettisyydestä ei ole kohtuuton. Ja harva asia pistää journalismin etiikan samanlaiselle koetukselle kuin suunniteltu, väkivaltainen, poliittinen isku, jonka tarkoituksena on käyttää hyväkseen juuri journalismin ja länsimaisen demokratian perusarvoja hyväkseen. Anders Breivikin terrori-isku ja sitä seurannut oikeudenkäynti oli juuri tällainen tapaus; tapaus, jossa jouduttiin väistämättä journalistisen etiikan rajapinnalle, jossa törmäävät niin sananvapauden periaatteet ja propaganda, kuin yleisön etu ja yksilön oikeudetkin.

Seuraavassa luvussa siirrynkkin tarkastelemaan terrorismia ja sen ongelmallista suhdetta mediaan.

3. Media ja terrorismi – vaikea suhde

Terrorismin määrittelyminen on pakollinen ja työläs osa jokaista aihetta käsittelevää tutkimusta. Viimeistään syyskuun 11. päivän terrori-iskuja seuranneen ”terrorisminvastaisen sodan” myötä terrorismi-termi on kokenut eräänlaisen inflaation. Terrorismista on tullut voimasana, jota käytetään mitä erikoisimmissa merkityksissä niin mediassa kuin arkipäiväisessä keskustelussakin: saman sanan alle voidaan niputtaa niin salamurhat, mielenosoitukset, armeijan tekemät pommitukset kuin naapuririidatkin.

Vaikka terrorismia on tutkittu jo vuosikymmeniä, terrorismin tarkasta määrittelystä vallitsee vieläkin epäselvyys. Itse asiassa jo termien ”terroristi” ja ”terrorismi” käyttö on hyvin voimakkaasti poliittisesti latautunut ratkaisu. Loppujen lopuksi terroristin ja vapaustaistelijan erottaa usein vain tarkastelijan näkökulma. (Alali, Eke 1991, 25-26)

Terrorismin määrittelyn vaikeudesta ja terrorismi-sanan poliittisuudesta voidaan käyttää esimerkkinä sitä, kuinka 1960-luvulla Fidel Castron vastustajat kaappasivat lentokoneita päästäkseen pois Kuubasta. Yhdysvalloissa nämä henkilöt otettiin vastaan sankareina. Mutta kun Yhdysvaltojen omat kansalaiset kaappasivat koneita tehdäkseen päinvastaisen tempun, heidät leimattiin länsimaissa terroristeiksi. (Schmid, de Graaf 1982, 58)

Miksi terrorismi on niin vaikea määritellä? Nykysuomen sanakirja vuodelta 2002 antaa terroristista seuraavan määritelmän: ”**terroristi** s. terrorismin kannattaja tai harjoittaja, vars. poliittisten väkivallantekeojen tekijä, vallankumouksellinen.” Miten sanakirja sitten määrittelee terrorismin? ”**terrorismi** s. terrorin harjoittaminen, hirmuvalta.” Entä sana terrori? ”**terrori** s. pelkoa herättävä, väkivaltaisia keinoja käyttävä sorto tai pakkovalta, hirmuvalta, terrorismi.” Sanakirjan epämääräiset, kehälogiikalla rakennetut kuvailut eivät siis juurikaan anna tietoa siitä, mitä terrorismi todella on. Mutta ne antavat vinkin siitä, kuinka vaikeaa terrorismin määrittely oikeastaan onkaan.

Termin ”terrorismi” etymologia juontaa alkunsa Ranskan vallankumouksesta. Termiä *terreur* alettiin käyttää kun valtaan nousseet jakobiinit alkoivat harjoittaa ”terroriksi” kutsuttua poliittista väkivaltaa. Ranskan vallankumouksen aikaisesta terroristista on jäänyt elämään myös kuva giljotiinista väkivallan ja pelon symbolina. (Bellamy 2008, 35)

Sana ”terrorismi” esiintyy vuonna 1795 ensimmäisen kerran Oxford English Dictionaryssa, jossa terrorismi-termillä tarkoitettiin nimenomaan valtion harjoittamaan terroria juuri Ranskan tapahtumien takia.

Myös median ja terrorismin monimutkaista suhdetta tutkinut Robert G. Picard kiinnittää huomiota ”terrorismi”-termin määrittelyn vaikeuteen. Hän kirjoittaa, että terrorismin määrittelyyn vaikuttaa aina se näkökulma, josta asiaa katsellaan. Picard myös jakaa terrorismin kolmeen kategoriaan: patologiseen terrorismiin, rikolliseen terrorismiin ja poliittiseen/sosiaaliseen terrorismiin. (Picard 1993, 11)

Picardin mukaan patologinen terrorismi on usein epäpoliittista, ja sitä harjoittavat pääasiassa henkisesti epävakaat henkilöt. Se on harvoin organisoitua ryhmätoimintaa, joskin se voi olla sitäkin (esimerkkinä Mansonin kultin murhat 1960–1970-luvuilla). Rikollinen terrorismi on myös suurelta osin epäpoliittista, ja sitä harjoittavat usein organisoidut joukot, jotka pyrkivät saamaan toiminnasta taloudellista hyötyä. Esimerkkinä rikollisesta terrorismista Picard käyttää muun muassa mafiaa ja Kiinan triadien toimintaa. Poliittinen terrorismi on puolestaan luonteeltaan ideologista, ja sen tarkoituksena on hyökätä sosiaalisia ja poliittisia instituutioita vastaan. Tällainen toiminta on usein hyvin suunniteltua, organisoitua toimintaa, jonka päämääränä on saavuttaa poliittisia, uskonnollisia, sosiaalisia tai taloudellisia tavoitteita. (Picard 1993, 11-12)

Moraalifilosofi Virginia Heldin näkemyksen mukaan terrorismiin liittyy aina poliittinen puoli. Terrorismi on nähtävä poliittisen väkivallan erikoismuotona, jonka yleisenä tarkoituksena on tuottaa pelkoa ihmisten keskuudessa. Terroristit voivat suunnata iskunsa viattomiin kansalaisiin tai ottaa kohteikseen tärkeitä poliittisia henkilöitä. Heldin näkemyksen mukaan terroristi-iskujen tekijöitä yhdistää yleisesti myös vankkumaton usko heidän tekojensa oikeutukseen. (Held 2008, 111-113)

Samoilla linjoilla on myös yli kolmekymmentä vuotta terrorismia tutkinut professori Bruce Hoffman. Hoffman toteaa, että terrorismi on pohjimmiltaan ja luonnostaan poliittista. Terrorismi on suunniteltua, laskelmoitua ja systemaattista. Siihen kytkeytyy lähtemättömästi myös voiman käsite: voiman tavoittelu, voiman saaminen ja voiman

käyttäminen poliittisen muutoksen aikaansaamiseen. Terrorismi on siis väkivaltaa – tai sen uhkaa. (Hoffman 2006, 2-3)

Teoksessa *Fighting Terror: Ethical Dilemmas* Alex Bellamy on pyrkinyt määrittelemään terrorismin edellisten määrittelyjen lisäksi myös moraaliselta kannalta. Bellamy toteaa, että terrorismi itsessään on negatiivinen termi, jota käytetään tietyn toimijan tekojen delegitimoimiseksi. Tästä syystä terrorismin määrittelyyn on hyvä liittää myös moraalinen puoli. (Bellamy 2008, 28, 31) Bellamyn määritelmän mukaan terrorismiin liittyy neljä elementtiä:

- 1) Terrorismi on poliittisesti motivoitunutta väkivaltaa.
- 2) Terrorismia toteuttaa ei-valtiollinen toimija.
- 3) Terrorismi pyrkii tavoitteisiinsa luomalla pelkoa.
- 4) Terrorismi valitsee tarkoituksellisesti kohteikseen taisteluihin osallistumattomia ihmisiä (non-combatants).

Näistä juuri neljäs kohta tuomitsee terrorismin moraalittomaksi, epäeettiseksi toiminnaksi. Vaikka sodissa ja konflikteissa kuoleekin usein viattomia ihmisiä, nämä harvoin ovat väkivallan ensisijaisia kohteita. (Bellamy 2008, 31, 36-37)

3.1. Terrorismin ja median symbioosi

Mikä sitten on terrorismin ja median suhde? Jotain olennaista tästä suhteesta voidaan päätellä jo muinaisesta kiinalaisesta sanonnasta:

”Tapa yksi ihminen, pelota kymmeniä tuhansia.”

Alex Schmidin ja Janny de Graafin mukaan median ja terrorismin suhde onkin nimenomaan symbioottinen. Teoksessaan *Violence as Communication* Schmid ja de Graaf kuvaavat, että terrorismi ei ole vain päämäärätöntä väkivaltaa, vaan terrorismi voidaan käsittää eräänlaisena väkivaltaisena kielenä tai viestigeneraattorina. Sillä on lähettäjä (terroristi), sekä vastaanottaja eli terroristin vihollinen ja yleisö. Ilman tätä kommunikointia ei olisi terrorismia. Ja ilman modernia mediaa ei olisi tätä kommunikointia. (Schmid, de Graaf 1982, 15-16)

Kirjassaan *Inside Terrorism* Bruce Hoffman on pyrkinyt luomaan katsauksen terrorismin ja median yhteenkietoutuneeseen historiaan. Vaikka terrorismin historia voidaan johtaa aina antiikin ajoille saakka, Hoffmanin mukaan muun muassa Irgunin (sionistinen taistelujärjestö), EOKA B:n (kyproslainen äärioikeistolainen puolisoitilaallinen järjestö) ja FLN:n (Algerian Kansallinen vapautusrintama) toimet osoittivat, että väkivaltaiset terroristiteot todella olivat tehokkaita keinoja poliittisten kannanottojen lähettämiseksi. Vaikka terroriteot eivät aina johtaneet terroristien tavoitteiden saavuttamiseen, ne kiinnittivät median kautta huomion terroristeihin, heidän sanomiinsa ja toivat yleisön tietoisuuteen asioita, jotka muuten olisivat saattaneet jäädä julkisuudessa huomiotta. (Hoffman 2006, 61-62)

Hetki, jota monet pitävät modernin terrorismin syntynä sijoittuu vuoden 1968 heinäkuuhun, jolloin Palestiinan vapautusjärjestö PLO:hon (Palestine Liberation Organization) kuuluvat terroristit kaappasivat haltuunsa israelilaisen matkustajalentokoneen. Vaikka matkustajakoneita oli kaapattu ennenkin, tässä tapauksessa oli piirteitä, jotka erottivat ne edeltäneistä konekaappauksista. Terroristien tarkoituksena ei ollut yksinkertaisesti saada pääsy pois tietyistä maista (kuten oli tapahtunut esimerkiksi aikaisempien Kuuban konekaappausten tapauksissa), vaan terroriteko oli nimenomaan poliittinen kannanotto. PLO:n terroristit olivat ottaneet tarkoituksellisesti iskunsa kohteeksi asian, jolla oli symbolista arvoa: Israelin kansallisen lentoyhtiön koneen. Terroristit onnistuivatkin luomaan julkisen kriisin, jossa Israelin hallituksen oli pakko neuvotella suoraan kaappaajien kanssa. (Hoffman 2006, 63-64)

Myös teknologian ja viestinnän kehitys ovat vaikuttaneet terrorismin kasvuun. Aina kirjanpainon kehittämisen, ensimmäisen televisiosatelliitin lähettämisen ja internetin yleistymisen, mediasta on tullut yhä tehokkaampi ja nopeampi. 1970-luvun viestinnälliset keksinnöt, kuten kannettavat videokamerat, mahdollistivat sen, että media pystyi lähettämään suoraa kuvaa uutisten tapahtumapaikoilta. Muun muassa vuoden 1972 kesäolympialaisissa Münchenissä palestiinalaiset terroristit onnistuivat käyttämään tätä live-raportoinnin yleistymistä hyväkseen ja monopolisoimaan kisojen suurta mediahuomiota. (Hoffman 2006, 177-179)

Schmidin ja de Graafin mukaan kaikkein tärkein syy terrorismin mediahakuisuuteen liittyy nimenomaan median kykyyn vahvistaa ja suurentaa yksittäisiä tapahtumia. Massamedian kyky tehdä muutaman ihmisen kokemuksista miljoonien ihmisten kokemuksia on kirjoittajien mielestä terroristien keskeinen voimavara. (Schmid, de Graaf 1982, 53)

Picardin mukaan terroristien keskeisenä tavoitteena onkin juuri etsiä julkista foorumia asialleen. Koska media sosiaalisena instituutiona pääsääntöisesti tukee ja vahvistaa vallalla olevia normeja ja arvoja, monet marginaaliryhmät kokevat etteivät heidän (normista poikkeavat) viestinsä pääse tarpeeksi hyvin julkisuuteen. Terrorismiin turvautuvat tahot yrittävätkin omalla tavallaan pakottaa median levittämään viestiään. (Picard 1993, 14)

Miksi länsimainen media käsittelee terrorismia niin paljon? Schmid ja de Graafin mukaan syynä on median kuva omasta funktiostaan yhteiskunnassa. Tärkeä osa tätä kuvaa on ajatus siitä, että median tarkoitus on tallentaa ja toisintaa tietyt tapahtumat yleisölle, joka ei voi itse kokea tapahtumia. Kun mediaa ”peilaa” tätä todellisuutta, kuvitellaan että kyseessä on objektiivinen uutistyö, vaikka totuus voi olla kaukana tästä. (Schmid, de Graaf 1982, 67)

Schmidin ja de Graaf maalaavat ylipäättään synkän kuvan median osallisuudesta terrorismiin. Kirjoittajien mukaan rikos ja väkivalta ovat aina myyneet ja ovat tästä syystä myös keskeinen osa uutisaineistoa. Toisaalta yhtälöön tuodaan usein myös ’public interest’ -näkökulma, jonka mukaan yleisö haluaa, että sitä informoidaan elämän uhkaavista puolista – huolimatta siitä, että mitä enemmän väkivaltaa media näyttää, sitä enemmän ihmiset pelkäävät. Kirjoittajat esittävät myös, että teollistuneissa yhteiskunnissa eläviltä ihmisiltä puuttuvat omasta elämästään merkittävät kokemukset, jolloin he kääntyvät median puoleen saadakseen jännitystä elämäänsä. (Schmid, de Graaf 1982, 68-69)

De Graafin ja Schmidin kolmekymmentä vuotta sitten esittämä väite ”ilman mediaa ei olisi terrorismia” on epäilemättä vanhentunut. Terroristien kommunikaatio on muuttunut monin tavoin varsinkin teknologian kehityksen myötä. Nykypäivänä internet,

pikemminkin kuin klassinen uutismedia, on terroristien keskeinen keino levittää sanomaansa. (Hoffman 2006, 432)

Toisaalta media epäilemättä on säilynyt merkittävänä osana terroristien toimintaa. Terroristiteot ovat luonteeltaan symbolisia: niihin liitetään monenlaisia merkityksiä niin terroristien, viranomaisten, journalistien kuin uhrienkin toimesta. Tästä syystä terrorismiuutisointi, siinä käytetyt tekniikat ja lähestymistavat ovat keskeisessä asemassa sen suhteen, millaisen merkityksen terroristiteot saavat median yleisön mielessä. Journalistit siis vahvistavat, välittävät ja luovat omaa retoriikkaansa terroristiteoista.

3.2. Journalistien vastuu terrorismiuutisoinnissa

Edellä on tuotu esille median ja terrorismin yhteenkietoutunutta historiaa. Koska median koetaan olevan niin läheisesti liitoksissa terrorismiin, journalistien roolia terrorismiin liittyvissä tilanteissa on arvioitu ja kritisoitu viranomaisten, mediakriitikoiden ja tutkijoiden toimesta. Myös tiedotusvälineet ja journalistit ovat tietoisia ja huolissaan siitä, miten heidän toimintansa vaikuttaa terroristien toimintaan tai viranomaisiin ja näiden toimiin. (Alali, Eke 1991, 47)

Keskustelu median ja terrorismin suhteesta sai vastikään uutta tulta alleen, kun Michael Jetterin (2015) tekemä tutkimus osoitti, että New York Timesin terrorismiuutisoinnin ja terrori-iskujen lisääntymisen välillä oli selvä yhteys. Tutkimuksen ilmestymisen jälkeen Jetter totesi itse, että median edustajien pitäisi harkita vakavasti varsinkin terrorismia käsittelevien ”mediamaratonien” mielekkyyttä.

Vuosien aikana on esitetty erilaisia ehdotuksia siitä, miten terrorismiuutisoinnin haitallisia vaikutuksia voitaisiin vähentää. Useita vaatimuksia jonkinlaisesta ”uutishallinnasta” on tehty: vaateet ovat vaihdelleet suoranaisesta sensuurista viestintävälineiden sisäisen pidättyvyyden lisäämiseen. Median on muun muassa toivottu pidättäytyvän tulkintojen tekemisestä terrorismista uutisoitaessa – pelkkä faktojen esilletuominen riittää. Radikaalimmat ehdotukset ovat jopa ajaneet sitä, että tiedotusvälineitä estettäisiin lain voimin kirjoittamasta terroristiteoista. (Alali, Eke 1991, 9)

Ongelmia tuottaa myös median edustajien traditio keskittyä uutisoinnissaan sensaatiohakuisuuteen. Tämä traditio keskittyy terroristiteon tuottamaan tunnereaktioon: uhkaan, vaaraan, provokaatioon, vihaan ja pelkoon. Tämä onkin usein hyvin tyypillinen tapa käsitellä terroristitekoja uutisissa, sillä teot sisältävät elementtejä, jotka ovat luonnostaan dramaattisia ja traagisia. Sensaatiohakuinen lähestymistapa on tehnyt hyvää lehtien myyntiluvuille, mutta se on myös lietsonut lisää tarpeetonta pelkoa ja vihaa (Alali, Eke 1991, 40-41)

Sensaatiohakuisuus on johtanut uutisoinnissa myös terrori-iskujen väkivaltaisiin yksityiskohtiin keskittymiseen. Niin sanotusta myötätuntouupumuksesta kirjoittanut Susan Moeller toteaa, että terrorismin kaltaiset aiheet ovat aina olleet suosittuja uutisaiheita, ja niille löytyy aina yleisönsä. Medialla on usein taipumus ”lypsää” tämänkaltaisia tapahtumia ja esittää ne sensaatiomaisella tavalla. Toisaalta jatkuva kärsimykselle altistuminen aiheuttaa eräänlaista uupumista. Kyseessä on eräänlainen psykologinen selviytymismekanismi: kun näemme tai kuulemme uutisissa jotain järkyttävää, on todennäköistä, että kun seuraavalla kerralla koemme jotain samanlaista, emme järkyty yhtä voimakkaasti. Tämä on puolestaan johtanut siihen, että osa mediasta on ryhtynyt julkaisemaan yhä viihteellisempiä, raaempia ja sensaatiomaisempia juttuja. (Moeller 1999, 53, 322)

Heldin mukaan länsimaisen median taipumukset käsitellä väkivaltaa saattavat hyvinkin olla liitoksissa terrorismin kasvuun: jos media antaa kuvaa siitä, että väkivalta päättyy otsikoihin, ne yksilöt jotka kokevat poliittisen äänensä tukahdutetuksi, pyrkivät käyttämään väkivaltaa ”ainoana keinonaan”. (Held 2008, 118)

Jos terrorismista uutisointi on noin haitallista, miksei media lopeta sitä? Miksei terroristi-iskuista uutisointia yksinkertaisesti kielletä: jos ei ole mediaa, niin ei ole terrorismiakaan? Asia ei kuitenkaan ole niin yksinkertainen.

Teoksessa *Ethical Issues in Journalism and the Media* Paul Gilbert nostaa esille asian toisen puolen. Gilbert käyttää esimerkkinään 1980-luvun tapahtumia Isossa-Britanniassa, jolloin maan hallitus kielsi Pohjois-Irlannin terroristien tai terroristien kannattajien mielipiteiden julkaisemisen, ”kansallisen hyvän” nimissä. Kielto aiheutti valtavaa vastustusta journalistien joukossa – ja syystäkin. Toimittajat kokivat, että kielto

toimi lopulta vain totuutta ja demokratiaa vastaan: valtiovalta ei voi omia yksinoikeutta totuudesta, eikä vääristyneen kuvan antaminen tilanteesta johtaisi mihinkään hyvään demokratian kannalta. Voidakseen arvioida oman hallituksensa toimia, voidakseen uskoa demokratian toteutumiseen, maan kansalaisilla on oltava oikeus kuulla myös sitä vastustavien tahojen mielipiteet. (Chadwick, Belsey 1994, 137, 141-145)

Myös Held on sitä mieltä, että poliittinen väkivalta on tärkeä uutisaihe, jota median ei pitäisi yrittää lakaista maton alle: moraalittomuuteen ei pidä vastata moraalittomuudella. Toisaalta Heldin mukaan on hyvin keskeistä miten terrorismia käsitellään: keskeistä olisi keskittyä totuudenmukaiseen uutisointiin dramatisoinnin sijasta. Journalistien ei myöskään pitäisi ohittaa tekojen taustalla olevia poliittisia ja sosiaalisia tyytymättömyyden taustatekijöitä, vaan heidän pitäisi pyrkiä osallistumaan yhteiskunnalliseen moraaliseen keskusteluun. Heldin mukaan median pitäisikin keskittyä esittämään poliittisten erimielisyyksien syitä ja tarjoamaan esimerkkejä siitä, mitä väkivallattomia vaihtoehtoja poliittiseen vaikuttamiseen on tarjolla. (Held 2008, 116-117)

Mielenkiintoista kyllä, vaikka viranomaistahot ja hallitukset usein kokevat, että terrorismiuutisoinnilla on laajoja, haitallisia vaikutuksia, samat tahot näkevät median olevan keskeisessä roolissa myös taistelussa terrorismia vastaan. Yleisesti ottaen terrorismin vastustaminen demokratian peruspilareita, kuten sananvapautta, horjuttamalla on nähty vähintäänkin vaarallisena polkuna. (Alali, Eke 1991, 9)

Myös Cottle painottaa teoksessa *Mediatized Conflicts* median roolia terrorismin vastaisessa taistelussa. Siinä missä poliittiseen väkivaltaan turvautuvien henkilöiden ja ryhmien sulkeminen julkisen poliittisen keskustelun ulkopuolelle voi tuottaa lyhytaikaisia hyötyjä, voivat pitkäaikaiset vaikutukset olla sitäkin vahingollisempia. Cottle painottaakin median kykyä tuoda esille erilaisia ristiriitoja, esitellä ja toisaalta kritisoida valtavirrasta poikkeavia argumentteja. Vaikka olisi naiivia odottaa, että yksinkertaisesti tällä tavalla ratkaistaisiin maailmanlaajuisen terrorismin ongelma, ei ole kohtuutonta ajatella että media voisi toimia eräänlaisena vaimentimena erilaisten poliittisten näkökulmien välillä. Tämä saattaisi puolestaan edistää poliittisen väkivallan ”pasifiointia”. (Cottle 2006, 165)

Olisi myös väärin olettaa medialta täysin väritöntä ja tunteetonta uutisointia terrorismia ja kärsimystä kuvatessa. Teoksessa *Global Media Ethics: Problems and Perspectives* Karin Wahl-Jorgensen ja Mervi Pantti esittävät, että katastrofeilla ja katastrofiuutisoinnilla on merkittäviä eettisiä vaikutuksia siihen, miten journalistin rooli yhteiskunnassa nähdään ja miten journalistien käytös ja tuotokset vaikuttavat yleisöön. Erityisesti journalistien rooli kärsimyksen todistajina on keskeisessä osassa siinä, kuinka yleisö kokee ja reagoi kaukaiseen epäoikeudenmukaisuuteen ja kärsimykseen. Toisaalta kysymys siitä, mikä on eettisesti oikea tapa toimia tässä roolissa, on kaukana yksiselitteisestä. Pitäisikö journalistien kertoa tapahtumista ja uhrien kokemuksista täysin objektiivisesti, puolueettomalla ja tapahtumista irroittautuneella sävyllä? Vai onko journalisteilla velvollisuus kuvailla ja välittää asianosaisten tuntemuksia ja tuskaa, ja osaltaan auttaa muita tuntemaan myötätuntoa kärsiviä kohtaan? (Ward 2013, 193-194)

3.3. Terrorismin tutkimuksen alaa

Terrorismin tutkimusta on tehty jo vuosikymmeniä. Robert Picardin mukaan suuri osa aiheen tutkimuksesta on kuitenkin ollut deskriptiivistä, poleemista ja spekulatiivista – jopa propagandaksi luokiteltavaa. Terrorismin tutkimusta on vaivannut myös se piirre, että tutkimuksen laatuun on vaikuttanut monessa tapauksessa maiden oma hallitus ja politiikka: monet tutkijat ovatkin olleet hallituksen tai armeijan työntekijöitä. Tästä syystä suuri osa kirjallisuudesta onkin keskittynyt tarkastelemaan terrorismin vaikutuksia hallitukseen ja/tai terrorismin kontrollointiin. (Picard 1993, 21)

Terrorismista on ilmestynyt myös popularistista kirjallisuutta, joka on luonteeltaan propagandanomaista ja kiihkoilevaa. Tällainen kirjallisuus on usein suunnattu laajalle yleisölle, ja sen tarkoituksena on ollut vaikuttaa julkiseen mielipiteeseen. Toinen tutkimuksen suunta on keskittynyt sotilaallisiin, taktisiin puoliin: tämä lähestymistapa on pyrkinyt lähinnä tarjoamaan tietoa tietynlaisista terroriteoista ja siitä, kuinka tietynlaisiin terroristitekoihin pitäisi vastata. Tutkimusta on tehty myös hallinnollisesta näkökulmasta, jossa tarkastelun kohteena on se, kuinka terrorismi vaikuttaa politiikkaan ja kuinka siihen pitää vastata. (Picard 1993, 21-22)

Terrorismia on pyritty tarkastelemaan myös psykologiselta ja sosiologiselta näkökannalta. Tällöin tarkastelu on keskittynyt siihen, miten terroristien mieli toimii ja

minkälaisia vaikutuksia terrorismilla on yleisöön ja myös itse terroristiryhmiin. Katsauksia on myös luotu siihen, miten terroristiteot vaikuttavat uhreihin, näiden läheisiin ja ystäviin. Neljäs selkeä terrorismitutkimuksen linja on keskittynyt lakitieteelliseen näkökulmaan. Tämä tutkimus on usein keskittynyt maiden sisäisiin ja kansainvälisiin terrorismia käsitteleviin lakeihin, niiden kehittämiseen ja niiden tehokkuuden tutkimiseen. (Picard 1993, 22)

Picardin mukaan viestintätieteellinen näkökulma terrorismiin on kehittynyt vasta 1980-luvulla. Suuri osa tästä tutkimuksesta on keskittynyt siihen, kuinka terrorismiuutisointi vaikuttaa yleisöön, julkiseen mielipiteeseen ja terroristeihin. Osa tutkimuksesta on myös tarkastellut sitä kuinka uutisointi on vaikuttanut terrorismin uhreihin ja näiden perheisiin. (Picard 1993, 22-23)

Picard itse on ollut mukana avaamassa uria terrorismin viestintätieteelliseen tutkimukseen. Picard ja Paul Adams tekivät tutkimuksen siitä, minkälaisia luonnehdintoja terrorismista käytettiin Los Angeles Timesissä, New York Timesissä ja Washington Postissa vuosina 1980–1985. Tutkimus keskittyi siihen, miten erilaiset lähteet luonnehtivat terrorismia kyseisissä lehdissä. Tutkimuksessa paljastui, että terrorismia luonnehdittiin lehdissä hyvin eri tavoin riippuen lähteestä: hallituksen edustajat käyttivät terrorismista usein hyvin latautuneita, tuomitsevia ja sensaatiohakuksia termejä, kun taas tapausten silminnäkijät ja toimittajat päätyivät käyttämään neutraalimpia luonnehdintoja teoista ja terroristeista. (Alali, Eke 1991, 12, 20-21)

Varhaisimmat tutkimukset siitä, miten media luonnehtii terrorismia sijoittuvat 1970-luvulle. E. C. Epstein teki sisällönanalyysia yhdysvaltalaisista sanomalehdistä ja siitä, kuinka ja millaisissa yhteyksissä nämä käyttivät termiä ”terroristi”. Tätä tutkimuksen linjaa jatkoi muun muassa G. Weimann, joka myös pyrki sanomalehtien tarkastelun kautta selvittämään, millaiset asiat vaikuttivat terrorismiuutisoinnin sisältöön. Weimann muun muassa havaitsi, että tekojen ”poliittinen etäisyys” oli keskeinen määrittävä tekijä siinä, miten positiivisia/negatiivisia luonnehdintoja terrorismista käytettiin lehdissä. (Alali, Eke 1991, 25-26)

Myös terroristitekojen uhrien, näiden omaisten ja median suhteeseen on luotu katsauksia. Vuonna 1985 Egyptin lähellä terroristit kaappasivat Achille Lauro -nimisen italialaisen risteilyaluksen.. Jack Lule päätyi tutkimaan tapausta ja päätyi lopputulokseen, että tapauksen uutisointi oli hyvin draaman värittämää ja sai paikoin piirteitä, joita Lule kutsui ”epämiellyttäväksi tirkistelyksi”. (Alali, Eke 1991, 91, 99)

Vaikka terrorismia onkin tarkasteltu hyvin laajalla rintamalla, tutkimuksessa on vielä suuria aukkoja, ja terrorismin ja median välinen suhde säilyy edelleen epäselvänä. Muun muassa Picard toteaa, että vaikka tiedotusvälineitä on kritisoitu (ja kritisoidaan edelleen) terrorismiuutisoinnista, vain harvoja tutkimuksia on tehty siitä, mitä tiedotusvälineet todella sanovat uutisoinnissaan. Suuri osa mediaan kohdistuneesta kritiikistä on Robert Picardin mukaan anekdoottimaista, ja vain pieni osa siitä perustuu uutisoinnin systemaattiseen arviointiin. (Picard 1993, 80, 87)

Tarkoituksenani onkin pyrkiä paikkaamaan näitä aukkoja terrorismitutkimuksen kentällä.

4. Tutkimuksen kohteena terroristin oikeudenkäynti

Anders Behring Breivikin oikeudenkäynti, samoin kuin oma tutkimukseni, on monella tapaa hyvin erityislaatuinen tapaus terrorismiuutisoinnin kannalta. Picardin (1993, 86-87) mukaan terroristitekoja käsitellään hyvin harvoin pitkäaikaisesti mediassa; sisällön osalta tämä on usein tarkoittanut hyvin pintapuolista raapaisua terroristiteon taustoihin ja laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. Koska oma tutkimukseni keskittyy itse terroriteon sijasta sitä seuranneeseen oikeudenkäyntiin, on minun mahdollista tarkastella terrorismiuutisointia hyvin harvinaisesta näkökulmasta.

Edellä on esitetty tapoja, joilla terrorismi pyrkii vaikuttamaan ihmisiin varsinkin median kautta. Yleensä tämä kuitenkin on rajoittunut terrori-iskun jälkeisiin tunteihin ja päiviin. Anders Breivik puolestaan säilyi lehtien otsikoissa vuoden 2011 iskuista oikeudenkäyntiin saakka – ja myös siitä eteenpäin.

Toisaalta terroristin oikeudenkäynnin tarkastelu antaa mahdollisuuden tarkastella sitä, miten journalistit kirjoittavat terrorismista, kun heillä on ollut mahdollisuus valmistautua siihen. Breivikin oikeudenkäynti (toisin kuin nopea terrori-isku) ei tullut tiedotusvälineille yllätyksenä, joten voi olettaa että oikeudenkäynnistä uutisoineilla toimittajilla oli mahdollisuus miettiä jo etukäteen edessään olevia eettisiä ongelmia.

4.1. Anders Breivikin oikeudenkäynti lyhyesti

Anders Breivikin oikeudenkäynti alkoi 16. huhtikuuta 2012 Oslon käräjäoikeudessa. Breivikin syytteisiin kuului Norjan rikoslain mukaan muun muassa 77 murhaa, sekä yhteiskunnan perustoimintojen tuhoaminen ja epävakauttaminen.

Jo ennen oikeudenkäynnin alkua oli käyty runsaasti keskustelua Breivikin mielentilasta. Oikeuspsykiatrit Torgeir Husby ja Synne Sørheim olivat tehneet edellisen vuoden marraskuussa Breivikistä mielentilatutkimuksen, jonka mukaan syytetty oli surmatekojen aikana psykoottisessa tilassa ja sairasti paranoidista skitsofreniaa. Tämän diagnoosin mukaan Breivik olisi siis ollut oikeudellisesti syyntakeeton. Tutkimus aiheutti kuitenkin nopeasti vastalauseiden vyöryn ja oikeus tilasi tehtäväksi uuden mielentilatutkimuksen, jonka suorittamisesta vastasivat psykiatrit Terje Tørrissen ja

Agnar Aspaas. Tørrissen ja Aspaas päätyivät omassa tutkimuksessaan päinvastaiseen tulokseen: 300-sivuisessa raportissa psykiatrien pääjohtopäätös oli, ettei Breivik ollut psykoottinen tehdessään joukkomurhat.. Uuden tutkimuksen tulokset julkistettiin vain muutamaa päivää ennen oikeudenkäynnin alkua, mikä osaltaan lisäsi oikeudenkäynnin ympärillä pyörinyttä mediamyllyä.

Oikeudenkäynnin aikana Breivikin puolustusasianajajana toimi Geir Lippestad ja syyttäjinä toimivat valtiosyyttäjät Svein Holden ja Inga Bejer Engh. Oikeudenkäynnin tuomareina toimivat Wenche Elizabeth Arntzen ja Arne Lyng. Lautamiehinä toimivat Ernst Henning Eielsen, Anne Wisløff ja Diana Patricia Fynbo. Wisløff korvasi kesken oikeudenkäynnin lautamies Thomas Indrebønin kun paljastui, että Indrebøn oli esittänyt sosiaalisessa mediassa Breivikille kuolemantuomiota. Sekä syyttäjä että puolustus olivat lautamiehen vaihtamisen kannalla.

Varsinainen oikeudenkäynti alkoi maanantaiaamuna 16. huhtikuuta 2012. Ensimmäisenä istuntopäivänä kuultiin syyttäjän, puolustuksen ja uhrien asianajajien avauspuheenvuorot. Breivikille lueteltiin häntä vastaan nostetut syytteet sekä yksityiskohtaiset kuvaukset uhrien vammoista. Breivik tunnusti syytteet, mutta kielsi syyllisyytensä. Päivän aikana syytetty myös totesi, ettei tunnusta oikeuden laillisuutta, koska se oli hänen mukaan ”saanut toimivaltansa puolueilta, jotka kannattavat monikulttuurisuutta”.

Huhtikuun 16.-23. päivinä oikeudenkäynnissä käytiin lävitse syytetyn puolustus. Tämän vaiheen kiinnostavin osa oli Breivikin oma todistus. Vaiheen aikana Breivikiä kuultiin muun muassa hänen nuoruudestaan ja ideologiastaan. Syyttäjä painosti Breivikiä myös hänen yhteyksistään järjestäytyneeseen rikollisuuteen ja terroristiorganisaatioihin (mukaan lukien niin sanottuun Tempeliritarit-järjestöön, johon Breivik väitti kuuluvansa). Todistajanlausuntovaiheen aikana Breivikille annettiin myös erityislupa esittää julkisesti 13-sivuinen lausunto, jonka lukemiseen kesti yli tunnin verran.

Syytetyn todistajanlausunnon jälkeen oikeudenkäynnissä seurasivat syyttäjän todistajanlausunnot, jotka kestivät huhtikuun 24. päivästä aina kesäkuun 5. päivään. Tällä aikavälillä kuultiin todistajina muun muassa kuolinsyytutkijoita, Oslon

autopommin sekä Utøyan uhreja, Breivikin ystäviä sekä eri alojen asiantuntijoita.

Kesäkuun 14.–15. päivinä kuultiin oikeuden nimittämiä psykiatreja. Oikeudessa kuultiin molempia mielentilatutkimuksia tehneitä psykiatreja ja sitä, kuinka nämä olivat päätyneet eriäviin johtopäätöksiinsä. Alkuperäisen tutkimuksen tehneet Husby ja Sørheim pysyivät oikeudessa kannassaan Breivikin harhaisesta mielestä ja esittivät havainneensa Breivikistä skitsofrenian diagnosointiin tarvittavat kohdat. Toisen tutkimuksen tehneet Aspaas ja Tørrisen puolestaan esittivät todisteet omasta näkemyksestään, jonka mukaan Breivik ei narsistisesta persoonallisuushäiriöstä huolimatta ollut psykoottinen. Aspaas ja Tørrisen korostivat lausunnoissaan Breivikin tekojen poliittista kontekstia ja ilmaisivat, että heidän laatimansa profiilin mukaan Breivik ei ollut kliinisesti mielisairas vaan poliittinen terroristi, jota voitiin pitää vastuullisena teoistaan.

Kesäkuun 21. ja 22. päivänä pidettiin oikeudenkäynnin loppupuheenvuorot. Kuten aikaisemminkin, puheenvuorojen keskeiseksi temaksi nousi Breivikin mielentila. Omassa puheenvuorossaan syyttäjä esitti, että Breivik oli psykoottinen ja hänet kuuluisi määrätä pakkohoitoon vankeustuomion sijasta. Puolustuksen mukaan Breivik oli oikeudenkäynnin aikana ja tekojensa hetkellä täydessä ymmärryksessä ja hänet olisi näin ollen nähtävä syyntakeisena. Loppupuheenvuorossa puolustus esitti myös muodollisena vaatimuksenaan Breivikin vapauttamista syytteistä. Breivik piti itse 45 minuuttia kestäneen puheenvuoron, jossa hän arvosteli muun muassa maahanmuuttoa, monikulttuurisuutta ja norjalaista yhteiskuntaa.

Elokuun 24. päivänä oikeus kokoontui viimeisen kerran tuomion lukemista varten. Oikeus oli yksimielinen: Breivik oli syyntakeinen ja syyllinen, ja hänet tuomittiin 21 vuodeksi vankilaan. Tuomion perusteluja käsiteltiin oikeudessa miltei kuusi tuntia, käyden seikkaperäisesti lävitse miten kukin terroristi-iskun uhri kuoli. Päivän aikana Breivikillä oli puheenvuoro, mutta tuomari keskeytti puheen, kun syytetty kieltäytyi tunnustamasta oikeutta.

Breivikin puolustus tai syyttäjä ei valittanut tuomiosta, joten tuomio voitiin panna täytäntöön.

4.2. Onko Anders Behring Breivik terroristi?

Olen siis määritellyt tutkimukseni viestintätieteelliseksi terrorismitutkimukseksi. Journalistit olivat kuitenkin oikeudenkäyntiä ennen ja sen aikana hyvin varovaisia kutsumaan Breivikiä terroristiksi. Osasyynä tälle oli se, että syytetyn nimeäminen terroristiksi olisi lyönyt lukkoon teon poliittisen motivaation.

Tässä vaiheessa on siis syytä pysähtyä tarkastelemaan, voidaanko Anders Breivikiä edes pitää terroristina. Oman tutkimukseni kannalta rajaan ja määrittelen terrorismin Bellamya mukaillen. Työni sivuaa politiikkaa, pelkoa ja väkivaltaa – mutta myös Bellamyn käsittelemää moraalista ja eettistä puolta terrorismissa, jonka takia koen Bellamyn määrittelyn työni kannalta kattavimmaksi. Määritelmäni mukaan terrorismi on siis ei-valtiollisen toimijan suorittamaa poliittista väkivaltaa, joka pyrkii luomaan pelkoa iskemällä viattomiin, ei-sotilaallisiin uhreihin.

Kiistämätöntä on, että Breivikin teot olivat selkeästi poliittisesti motivoituneita. Breivikin äärioikeistolaiset, monikulttuurisuutta vastustavat näkemykset ovat selkeästi esillä niin Breivikin kirjoittamassa manifestissa kuin hänen oikeudenkäynnin aikana esittämässä retoriikassaankin. Breivik itse kuvasi iskujaan ”poliittiseksi hyökkäykseksi”. Breivik myös valitsi kohteensa poliittisin tarkoituksin: ei ollut sattumaa, että Breivik hyökkäsi juuri sosiaalidemokraattisen AUF:n kesäleirille. Samoin on itsestään selvää, että Breivik on ei-valtiollinen toimija. Breivik toteutti terrori-iskunsa yksin, eikä poliisitutkimuksissa löydetty mitään viitteitä esimerkiksi toisen valtion vaikutuksesta iskuihin; edes Breivikin väitteille hänen kuulumisestaan Tempeliritarit-järjestöön ei löydetty mitään todisteita. Bellamy muistuttaa, että joissain tapauksissa voidaan nähdä, että esimerkiksi diktatuurissa elävät ihmiset ovat oikeutettuja toimimaan omaa hallitustaan vastaan, mutta ajatus siitä, että Breivik olisi jostain näkökulmasta toiminut ”kansan edun” nimissä on kaukaa haettu.

Breivikin iskujen tarkoituksena oli epäilemättä luoda pelkoa. Breivikin terroristiaktiikoita käydään lävitse myöhemmin tutkimuksessa, mutta selvää on että niiden tarkoituksena oli tuottaa pelkoa laajemmasta konfliktista. Breivik julisti myös toistuvasti oikeudenkäynnin aikana olevansa vain osa suurempaa poliittista joukkoa, ja että edessä olisi lisää hyökkäyksiä monikulttuurisuutta ja islamia vastaan.

Bellamyn määrittelyn neljäs elementti on ehkä tärkein ja tuomitsevin: keitä olivat Breivikin uhrit? He olivat nuoria ja lapsia. Harvalla asialla on yhteiskunnassamme samanlainen arvo kuin nuorisolla: lapsissa ja nuorissa nähdään niin yhteiskuntamme toivot kuin pelotkin. Lapset ovat myös turvattomampia väkivallan edessä; tästä syystä kärsivistä lapsista tulee usein väkivaltaisten tapahtumien symboleita. Sanotaanpa Breivikin teoista mitä tahansa, ne ei olleet sattumanvaraisia vaan tarkoin suunniteltuja. Ja Breivik päätti valita pääasiallisen iskunsa kohteeksi nuorten kesäleirin. Tämä tosiasia lokeroi Breivikin teot lopullisesti terrorismiksi, samoin kuin se tekee hänen teoistaan puolustamattoman moraalittomia.

Entä Breivikin mielentila? Kuten edellä on mainittu, Breivikin mielenterveys nousi keskeiseksi kysymykseksi heti iskujen jälkeen, ja se säilyi keskeisenä kysymyksenä aina Breivikin oikeudenkäynnin loppuhetkille asti. Totta on, että Breivikin iskuja voi tarkastella eri valossa sen mukaan, pitääkö häntä hulluna vai ei. Työni kannalta kysymys Breivikin mielenterveydestä ei kuitenkaan tuota ylitsepääsemättömiä ongelmia. Mielenterveysongelmat ja henkinen epävakaumus eivät ensinnäkään estä yksilön määrittelyä terroristiksi; muun muassa Picardin määrittelyyn on sisällytetty myös henkisistä ongelmista kärsiviä terroristeja. Toisaalta Breivikistä tehty toinen mielentilatutkimus – ja lopulta myös Norjan oikeus – totesi Breivikin olleen iskujen aikana järjissään ja täten syyntakeinen.

Onko Anders Behring Breivik siis terroristi? Oman näkemykseni mukaan on. Breivik harjoitti tarkoin harkittua ja suunniteltua väkivaltaa, jonka tarkoituksena oli tuoda julkisuutta terroristin poliittisille näkemyksille ja tarkoituksille. Breivik myös valitsi uhreikseen siviilejä, joilla oli selkeä poliittinen symboliarvo, mutta jotka eivät voineet tehdä vastarintaa. Breivikin teot olivat myös äärimmäisen väkivaltaisia ja brutaaleja, ja niiden tarkoituksena oli tuottaa pelkoa.

4.3. Tutkimuksen metodi ja aineisto

Tutkimukseni on siis viestintätieteellistä terrorismitutkimusta, jonka väljänä teoreettisena viitekehysenä toimii journalistinen etiikka.

Tutkimuksessani käytän sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista tutkimusotetta. Laadullisen analyysin ja kvantifioinnin yhdistämistä on usein käytetty tutkimuksissa, kun on koettu, että pelkkä aineiston tilastollinen analyysi ei riitä vastaamaan tutkimuksen kannalta olennaisiin kysymyksiin.

Sisällönanalyysi on menettelytapa, jonka avulla voidaan tutkia ja arvioida lähteitä systemaattisesti. Tutkittavat lähteet voivat olla melkein mitä vain: kirjoja, puheita, päiväkirjoja, haastatteluita tai raportteja. Käytettävää aineistoa tarkastellaan eritellen, yhtäläisyyksiä ja eroja etsien ja tiivistäen. Sisällönanalyysi ei kuitenkaan ole pelkästään aineiston listaamista ja erittelyä, vaan sisällönanalyysi on toimintatapa, jonka avulla käytettävä aineisto saadaan järjestetyksi johtopäätöksien tekoa varten. Sisällönanalyysin avulla pyritään muodostamaan tutkittavasta ilmiöstä tiivistetty ja yleinen kuvaus. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 105.)

Tuomen ja Sarajärven mukaan laadullisen aineiston analyysi on usein induktiivista ja aineistolähtöistä tai teorialähtöistä eli deduktiivista. Siinä missä aineistolähtöisessä analyysissä teoreettiset käsitteet ikään kuin nostetaan itse aineistosta, teoriaohjaavassa analyysissä käsitteet ovat valmiina, ilmiöstä ”jo tiedettynä”. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 116)

Vaikka otankin työssäni huomioon aikaisemmat terrorismiuutisoinnin tutkimukset, oma tutkimuslähtökohtani on lähempänä aineistolähtöistä sisällönanalyysia kuin teorialähtöisyyttä. Yksinkertaisesti ilmaistuna induktiivinen analyysi on kolmivaiheinen prosessi, jonka ensimmäisessä vaiheessa aineisto pelkistetään; tässä osassa aineistoa tiivistetään ja siitä karsitaan pois epäolennaiset osat. Tämän jälkeen aineisto klusteroidaan eli ryhmitellään. Aineistosta etsitään samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Lopulta tapahtuu abstrahointi jossa alkuperäisinformaatiosta edetään ilmiön kannalta keskeisiin johtopäätöksiin ja teoreettisiin käsitteisiin. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 110-114)

Käyttämäni aineiston laajuus on yksi perustelu tähän lähestymistapaan: kolmen lehden artikkelien läpikäyminen esimerkiksi pelkästään diskurssianalyysin keinoin olisi valtava urakka. Määrällinen sisällönanalyysi antaa myös mahdollisuuden luoda eräänlainen yleiskatsaus aineistoon, jonka jälkeen aineistosta nousevat erityispiirteet on mahdollista

käydä lävitse laadullisen tutkimuksen keinoin. Määrällinen sisällönanalyysi oli työni kannalta eräänlaista taustatyötä laadullista tutkimusta varten, vaikka se antoikin viitteitä myös aineiston teemoista.

Toisaalta pelkkä määrällinen sisällönanalyysi ei riitä aiheen käsittelyyn, sillä pelkällä määrällisellä tarkastelulla on vaikea tarkastella sitä, miten jostain asioista puhutaan. Toisaalta tämän tutkimuksen tutkimuskysymykset ovat luonteeltaan sellaisia, että ne vaativat myös laadullista tutkimusotetta.

Alasuutarin mukaan laadullinen analyysin tekeminen koostuu kahdesta (käytännössä toisiinsa nivoutuvasta) vaiheesta, jotka ovat havaintojen pelkistäminen ja arvoituksen ratkaiseminen. Havaintoja pelkistäessä aineistoa tarkastellaan teoreettisen viitekehyksen ja kysymyksenasettelun näkökulmasta, jolloin esimerkiksi aineistona toimiva valtava tekstimassa alkaa pelkistyä ”raakahavaintojen” tasolle. Vähitellen näistä raakahavainnoista aletaan muodostaa laajempia kokonaisuuksia etsimällä aineistosta laajempia yhteisiä piirteitä. (Alasuutari 2012, 31)

Tutkimuksessani on luonteeltaan myös vertailevaa mediatutkimusta: tarkastelen aiheitani kolmen eri maan lehtiä käyttämällä. Tällaisen vertailevan tutkimuksen etuna on se, että aineistoja vertaillen esille voi nousta huomiota, joita pelkästään yhden maan käsittely ei tuottaisi. Aiheen kannalta olikin mielenkiintoista etsiä eroja lehtien välillä ja arvioida syitä näiden erojen takana.

Kuten edellä ollaan todettu, etiikkaan ja moraaliin liittyvät kysymykset ovat usein monimutkaisia, vaikeasti määriteltäviä ja tulkinnanvaraisia. Tästä syystä lähestyn tutkimuskohdettani myös normatiivisen aineiston lävitse.

Kirjassaan *Normative Theories of Media* (2009) Clifford Christians on pyrkinyt selittämään journalismin roolia yhteiskunnassa juuri normatiivisen teorian kautta. Usein koetaan, että media heijastaa yhteiskunnassa vallitsevia uskomuksia ja arvoja. Länsimaissa näitä keskeisiä arvoja ovat asiat kuten demokratia, vapaus, tasavertaisuus lain edessä, kulttuurinen diversiteetti ja sosiaalinen vastuu. Toisaalta väittely siitä, mikä median rooli yhteiskunnassa todella on, on jotakuinkin yhtä pitkä kuin median historia. Toisaalta yhteiskunta (ja sen mukana journalismi) on jatkuvassa muutoksen tilassa,

mistä johtuen myös yleiset normit, eettiset ongelmat ja arvot muuttuvat. Tästä syystä myös median normatiivinen tarkastelu on jatkuva prosessi.

Normatiivisen viestinnän tutkimuksen tarkoituksena on usein selittää ja ymmärtää sitä, miksi kommunikaation ja median käytännöt ovat sellaisia mitä ne ovat. Toisaalta normatiivisen teorian ajatuksena on ollut myös paljastaa julkisen kommunikaation ongelmia ja yrittää ratkaista niitä. Median normatiivinen tutkiminen voi auttaa löytämään tavat, jolla julkinen viestintä toimisi parhaiten yhteiskunnan hyväksi. (Christians 2009, 65, 71)

Aiheen tekee haastavaksi se, että aiheesta ei ole olemassa selkeää journalistista opasta, jossa kerrottaisiin kuinka toimittajien pitäisi kirjoittaa terrorismista. Tämä huomio on toisaalta osa käsiteltävää ongelmaa: esimerkiksi Bertrand (2000, 62-61) on nostanut esille huolen siitä, miten vähän eri maiden journalistien eettisissä koodistoissa sanotaan terrorismista ja siitä miten journalistien pitäisi käsitellä aihetta. Käyttämäni normatiivinen aineisto koostuu siis eri maiden journalistien eettisistä koodeista, journalistisista oppaista, sekä aikaisemmasta journalismin ja terrorismin suhdetta käsittelevästä kirjallisuudesta.

Vaikka tutkimukseni käsittelee journalistisen etiikan normatiivisia kysymyksiä, tarkoitukseni ei ole tuomita oikeudenkäynnin aikana tehtyjä journalistisia ratkaisuja oikeiksi tai vääriksi. Tärkeämpänä lähtökohtanani on kuvailla tapauksen myötä esille nousseita eettisiä ongelmia, sekä tuoda esille eri lehtien journalistien tekemiä ratkaisuja. Tutkimukseni tavoitteena on tarjota huomioita, esimerkkejä ja ehdotuksia, jotka voivat vastaisuudessa auttaa samankaltaisiin tilanteisiin joutuvia toimittajia.

Tutkimuksen aineistona toimii kolme lehteä: Helsingin Sanomat, yhdysvaltalainen New York Times ja brittiläinen The Guardian. Tarkemmin sanottuna tarkastelussa ovat olleet näiden lehtien digitaaliset arkistot. Aineiston tarkasteluvälinä on 9.4.– 29.8. 2012; toisin sanottuna aineiston tarkastelu alkaa viikkoa ennen Breivikin oikeudenkäynnin alkua ja päättyy viikkoa oikeudenkäynnin loppumisen jälkeen. Tällä rajauksella olen pyrkinyt saamaan myös kuvaa oikeudenkäyntiä edeltäneestä ja seuranneesta keskustelusta.

Kaikki lehdet ovat levikiltään myös maidensa suurimpia: The Guardianin levikki oli vuonna 2012 noin 215 000, Helsingin Sanomien 337 962 ja New York Timesin noin 1,67 miljoonaa. Tätäkin keskeisempää tutkimukseni kannalta on se, että lehdet edustavat maidensa kärkijournalismia. Mikäli eri maiden arvostetuimmat lehdet eivät pysty tuottamaan eettisesti korkealaatuista journalismia, mitä tämä kertoo journalismin tilasta? Vaikka esimerkiksi brittiläinen Daily Mail on levikiltään huomattavasti The Guardiania suurempi, ei Daily Mailia pidetä maailmalla todellisena laatulehtenä.

Syynä kyseisten lehtien valintaan on myös se, että kukin lehti edustaa erilaista journalistista ja poliittista kulttuuria. Siinä missä isojen lehtitalojen toimittajat Yhdysvalloissa ovat verrattain kouliintuneita terroristi-iskujen käsittelyssä, Pohjoismaissa ei ole juurikaan tapahtunut laajamittaisia terroristi-iskuja. Suomessa on kuitenkin tapahtunut väkivaltatekoja, jotka ovat vaikuttaneet journalistiseen kulttuuriin ja herättäneet keskustelua journalistien etiikasta: esimerkiksi Jokelan ja Kauhajoen koulusurmia seurannut uutisointi sai osakseen voimakasta mediakritiikkiä, joka puolestaan vaikutti maamme journalistiseen kulttuuriin. Kyseisten lehtien tarkastelusta tekee mielenkiintoisen myös se, että eri maiden journalistien toimintaa ohjaavat myös erilaiset lait ja journalistiset koodistot. Esimerkiksi Frostin (2000, 114) mukaan brittiläiset toimittajat ovat usein olleet pohjoismaisia kollegoitaan kiinnostuneempia ohjeiden ja lakien kirjaimellisesta tulkinnasta kuin siitä, mikä ohjeiden ”henki” on.

Aineisto on haettu lehtien sähköisistä arkistoista lehtien omia hakukoneita käyttäen. Olen ottanut tarkasteluun mukaan kaikki arkistoista löytyneet journalistiset tuotokset, eli mukaan mahtuvat niin ”kovat” uutiset kuin myös analyysit ja kolumnit. Varsinkin kolumnien ottaminen mukaan aineistoon tarjoaa mielenkiintoisen mahdollisuuden tarkastella sitä, millaisia ajatuksia ja mielipiteitä toimittajilla itsellään on ollut oikeudenkäynnistä, Breivikistä ja oman työnsä eettisyydestä. Artikkelien joukosta on karsittu pois sellaiset journalistiset tuotokset, joissa Breivik on mainittu, mutta joissa Breivik tai tämän oikeudenkäynti ei ole ollut merkittävässä roolissa.

Kaikkiaan aineisto koostuu 142 artikkelista, joista 68 julkaistiin The Guardianissa, 48 Helsingin Sanomissa ja 26 New York Timesissa.

5. ”Oikeudenkäynti tarjoaa teille näyttämön koko maailmalle.”

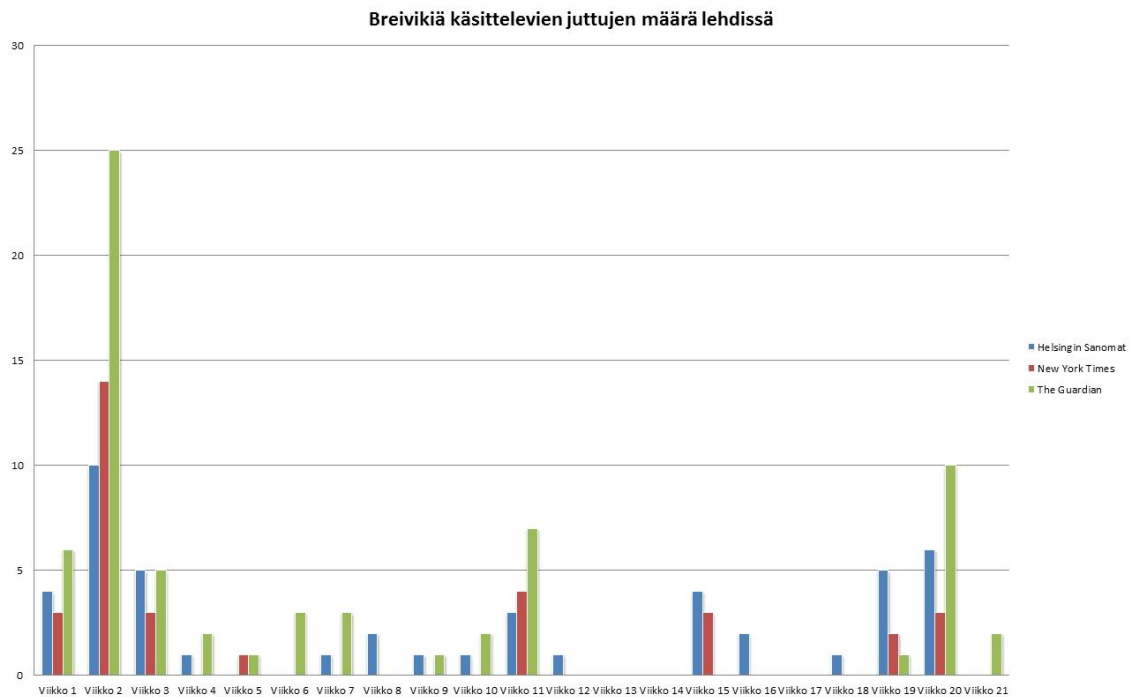
Kun Anders Breivik asteli vuoden 2012 huhtikuisena maanantaina Oslon oikeustalon pääistuntosaliin ja kohotti salamavalojen räiskeessä nyrkkiin puristetun kätensä ilmaan, oli vaikea välttyä ajatukselta, että Breivik oli saavuttanut sen mitä oli halunnutkin: äärioikeistolaiselle terroristille oli juuri tarjottu julkinen foorumi, jossa tämä voisi jakaa ideologiaansa.

Huoli asiasta ei missään nimessä ollut aiheeton. Breivikin pyrkimykset julkisuuden manipulointiin olivat olleet jo yli vuoden ajan kenen tahansa nähtävissä. Ennen terroritekojensa suorittamista Breivik oli nimittäin kirjoittanut niin sanotussa manifestissaan hyytävän ennustuksen: *”Mikäli jostain syystä selviätte operaatiosta, teidät otetaan kiinni ja pidätetään. (...) Pidätyksenne merkitsee propagandavaiheen alkua. Oikeudenkäyntinne tarjoaa teille näyttämön koko maailmalle.”*

Breivikin suunnitelmallisuus ei ole sinällään erikoista terroristien joukossa. Nacos huomauttaa, että terroristeille ei riitä pelkkä median, yleisön tai hallituksen huomion saavuttaminen. Vaikka terroristit pyrkivätkin saamaan mahdollisimman paljon huomiota varsinaisilla iskuillaan, iskujen tekijöiden kannalta keskeinen vaihe seuraa vasta varsinaisen terroriteon jälkeen. Tässä vaiheessa terroristit pyrkivät saavuttamaan aseman, jossa he voivat selittää tekojensa motiiveja ja poliittisia tarkoituksia. Ja tähän tavoitteeseen terroristit tarvitsevat mediaa. (Nacos 2006, 7-9)

Breivikin saama huomio oli jatkuvana kiistelyn kohteena oikeudenkäynnin aikana. Esimerkiksi Oslossa tehdyn yleisötutkimuksen mukaan jopa 37% norjalaisista oli sitä mieltä, että media antoi liikaa tilaa Breivikin mielipiteille ja perspektiiville. (De Graaf et al. 2013, 10)

Selvää on, että mikäli Breivikin tavoitteena oli saada osakseen valtamedian huomiota, hänen toiveensa toteutui. Kuten oheinen kuvio osoittaa, varsinkin oikeudenkäynnin ensimmäistä ja viimeistä viikkoa voidaan pitää merkittävinä mediatapahtumina. Esimerkiksi The Guardian julkaisi pelkästään oikeudenkäynnin ensimmäisellä viikolla 25 juttua Breivikiin liittyen.

KUVIO 2. Breivikin oikeudenkäyntiä käsittelevien juttujen määrä oikeudenkäynnin aikana

Jo tämä määrällinen tarkastelu tuo esille keskeisen eettisen ongelman Breivikin oikeudenkäynnin uutisoinnissa. Mikäli Jetterin (2015) tutkimus terrorismiuutisoinnin vaikutuksesta terrorismin kasvuun todella pitää paikkansa, liikuttiin Breivikin tapauksen uutisoinnissa hyvin vaarallisilla vesillä. Jetter varoitti median edustajia nimenomaan terrorismia käsittelevistä ”mediamaratoneista” – mikä olisikaan parempi esimerkki tällaisesta maratonista kuin yli kaksi kuukautta kestänyt oikeudenkäynti?

Myös lehtien otsikointien tarkastelu antoi viitteitä siitä, kuinka hyvin Breivik onnistui valtaamaan haluamansa ”näyttämön” oikeudenkäynnin aikana. Otsikoiden tarkastelussa alkavat näkyä myös merkittävät erot lehtien linjoissa. The Guardian nosti Breivikin nimen miltei poikkeuksetta otsikkoon. New York Times puolestaan viittasi Breivikiin nimeltä vain kolmessa jutussa, suosien jotain variaatiota ”norjalaisesta”, ”Norjan tappajasta” tai ”Norjan ampujasta”. Helsingin Sanomien otsikointi asettuu johonkin näiden kahden välille. Lehti käytti otsikoissaan laajaa skaalaa termejä, kuten ”syytetty”, ”terroristiepäilty”, ”Norjan ampuja”.

	The Guardian	Helsingin Sanomat	New York Times
Breivik otsikossa	65	9	3
Tyypillinen viittaus otsikossa	"Breivik", "Anders Breivik", "Anders Behring Breivik"	"Norjan joukkomurhaaja", "Norjan ampuja", "Breivik"	"Norwegian", "Norway's killer", "Gunman"

TAULUKKO 1. Breivik lehtien otsikoissa

Seuraavat esimerkit oikeudenkäynnin ensimmäiseltä päivältä havainnollistavat hyvin The Guardianin, New York Timesin ja Helsingin Sanomien linjaa otsikoinnin suhteen:

“Norwegian Man Claims Self-Defense in Killings” New York Times 16.4.2012

“Norjan ampuja kiistää syyllisyytensä” HS 16.4.2012

“Anders Behring Breivik unmoved by tape of victims' screams” The Guardian 16.4.2012

Juttujen ja otsikoiden määrällinen tutkimus antaa viitteitä siitä, miten paljon julkisuutta Breivik sai. Tästä ei kuitenkaan voi vetää suoria johtopäätöksiä siitä, kuinka paljon Breivikin pelättyä propagandaa mahtui lehtien uutisointiin. Yksi tapa lähestyä vastausta on tarkastella sitä, kuinka usein lehdissä esiintyi sitaatteja, joissa Breivik on itse äänessä. Lähestymistavalla on puolensa. Sitaatilla on journalismissa erityisasema: sitaatti rakentaa uskottavuutta ja tuo esille sitä, mikä on keskeistä jutun kannalta. Toisaalta toimittajan ääni ja valta tekstiin ja referoitavaan henkilöön ovat vähäisimmillään juuri sitaatissa.

Tutkimukseen valittujen lehtien määrällinen sisällönerittely osoitti merkittäviä eroja Breivikin siteeraamisessa. Analyysiin valitulla aikavälillä Helsingin Sanomat käytti jutuissaan vain 13 suoraa sitaattia Breivikiltä. Jopa oikeudenkäyntiä vähemmän seurannut New York Times siteerasi Breivikiä 36 kertaa. The Guardianin aineiston analyysi paljasti jopa 79 suoraa lainausta syytetyltä. Vielä suuremmat erot olivat sitaattien pituudessa. Breivikin sitaatti sisälsi Helsingin Sanomissa keskimäärin 7 (6,6) sanaa, New York Timesissä 19 (18,7) ja Guardianissa jopa 27 (26,8) sanaa.

Joukkotiedotusvälineiden sisällön määrällinen analyysi yksinään voi kuitenkin olla harhaanjohtavaa: pelkkä aineiston numeerinen tarkastelu ei anna totuudenmukaista kuvaa siitä, minkälaiset seikat, nyanssit ja teemat jutuista nousevat esille.

5.1. ”Mitä kaikkea voi antaa sen varjolla sanoa?”

Oikeudenkäynnin aikaisen aineiston tarkastelu teki hyvin selväksi, että toimittajat olivat tietoisia Breivikin oikeudenkäynnin luomista eettisistä ongelmista. Helsingin Sanomien Skandinavian-kirjeenvaihtaja Anna-Liina Kauhanen summasi osuvasti niin toimittajien, juristien kuin oikeudenkäynnin seuraajienkin tuntemukset oikeudenkäynnin alkumetreillä:

”Syytetyn on saatava puolustautua - mutta mitä kaikkea tämän voi antaa sen varjolla sanoa?” (HS 18.4.2012 Oikeudenkäynti täynnä kriittisiä hetkiä)

Lehdille tehty sisällönanalyysi osoitti, että eri lehdet vastasivat tähän kysymykseen hyvin eri tavoin. Kauhasen kirjoitus kuvaa hyvin Helsingin Sanomien linjaa Breivikin oikeudenkäyntiin. Kun Helsingin Sanomissa lainattiin Breivikiä, lainaukset sisälsivät hyvin vähän todellista informaatiota. Monet sitaateista olivat yksinkertaisia ”En kommentoi” -toteamuksia. (Esim. HS 18.4.2012 Breivikin itseluottamus rakoili kolmantena oikeudenkäyntipäivänä)

Toimittajien eettistä harkintaa rikosjournalismissa pro gradu -työssään tutkineen Piia Leinon mukaan suomalaiset toimittajat pitävät rikoksesta epäiltyjen siteeraamista eettisesti ongelmallisena. Omaa etuaan ajavien rikollisten päästämistä kritiikittä ääneen pidettiin toimittajien keskuudessa moraalittomana. Tästä syystä toimittajat pyrkivätkin usein ilmaisemaan rikoksesta syytettyjen sanomiset diskreetissä, vähemmän kuohuttavassa muodossa. (Leino 2005, 62) Oman tutkimukseni tulokset mukailevatkin Leinon huomioita.

Helsingin Sanomien varovainen linja Breivikin ideologiaa kohtaan jatkui myös sitaattimerkkien ulkopuolelle. Kautta koko oikeudenkäynnin käsittelyn ajan lehdessä varottiin esittämästä Breivikin maahanmuuttovastaisia väitteitä eksplisiittisesti. Oikeudenkäynnin aikana tuli hyvin selväksi, että Breivik uskoi vakaasti kuvitelmaan siitä, että muslimisiirtolaisten laajamittainen maahanmuutto ja islam olivat suurin Norjaa ja koko Eurooppaa uhkaava voima.

Sana ”islam” esiintyy kuitenkin Helsingin Sanomien aineistossa vain neljä kertaa, verrattuna New York Timesin 28 ja The Guardianin 78 mainintaan. Breivikin lausunnot ja ideologia koottiinkin Helsingin Sanomissa laajempien kattokäsitteiden, kuten ”äärioikeistolaisuuden” ja ”maahanmuuttokriittisyyden” alle.

Myös New York Timesin linja Breivikin äärioikeistolaiseen ideologiaan oli maltillinen. Lehden toimittajien tyypillisenä tapana oli esittää Breivikin lausunnot kokoavina ilmaisuina. Tämä antoi lehdelle myös mahdollisuuden tuoda esille epäjohdonmukaisuuksia ja virheitä Breivikin lausunnoissa sekä reunustaa väitteitä kritiikillä, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

“He has also said that he was acting to protest the Islamic “colonization” of Norway, even though most of his victims seem not to have been Muslims.” (NYT 17.4.2012 On Witness Stand, Norwegian Says He Would Kill Again)

Siinä missä Helsingin Sanomat käsitteli Breivikiä pääasiassa yksittäistapauksena, New York Times liitti Norjan tapahtumat myös laajempaan poliittiseen kontekstiin. Näin tapahtui muun muassa 16.4. julkaistussa jutussa “Koran Giveaway in Germany Has Some Officials Worried”. Artikkelin käsitteli islamilaisten fundamentalistien kampanjaa, jonka tarkoituksena oli jakaa kopio koraanista jokaiseen saksalaiseen, sveitsiläiseen ja itävaltalaiseen kotitalouteen. Jutussa mainittiin maltillisten muslimien huolesta siitä, että Euroopassa vallitseva pelon ilmapiiri saattaisi johtaa Breivikin terrori-iskun kaltaisiin väkivaltaisuuksiin. Lehti viittasi myös Peter Mangsin Ruotsissa tekemiin murhiin, joiden taustalla oli myös maahanmuuttovastaisuus. (New York Times 15.5.2012 A Murder Trial in Sweden, With Echoes of Norway)

Erot Helsingin Sanomien ja New York Timesin ratkaisujen välillä voivat selittyä ainakin osittain maiden journalistisella kulttuurilla. Huomionarvoista on erityisesti se, että Yhdysvaltojen journalistiliiton SPJ:n eettisissä ohjeissa mainitaan, että journalistien velvollisuutena on tuoda asioista esille eri näkökulmia; jopa näkökulmia, joita journalisti pitää vastenmielisenä.

Jo oikeudenkäynnin alkuhetkestä lähtien oli selvää, että Guardianin toimittajat olivat ottaneet hyvin erilaisen lähestymistavan Breivikin oikeudenkäynnin käsittelyyn. Kuten määrällisestä analyysistä oli huomattavista, Breivik oli Guardianin sivuilla

huomattavasti näkyvämmiin esillä kuin muissa lehdissä. Breivikiä lainattiin useasti ja laajasti. Myös laadullinen analyysi osoitti, ettei lehti pyrkinyt kaunistelemaan tai välttelemään Breivikin ideologiasta puhumista. Breivikin vihaa tihkuvat lausunnot ilmaistiin hyvinkin suoraviivaisesti, kuten seuraavat katkelma osoittaa:

“He identified as his enemy the "cultural Marxists" who he said had destroyed Norway by using it as "a dumping ground for the surplus births of the third world". (The Guardian 17.4.2012 Anders Behring Breivik claims victims were not innocent)

Vaikka Guardian antoikin sivuillaan Breivikin väitteille muita lehtiä suuremman huomion, lehti ei kuitenkaan tyytynyt julkaisemaan syytetyn väitteitä sellaisenaan. Sen sijaan, että lehdessä oltaisiin vaiettu Breivikin ideologiasta, sen esittelyä reunustettiin kriittisellä journalistisella materiaalilla: faktojen tarkistamisella, vasta-argumenteilla ja tietoiskuilla.

Tämä näkyi jo oikeudenkäynnin ensimmäisenä päivänä. Breivik viittasi päivän aikana lukuisiin lähteisiin, joiden hän koki tukevan puolustustaan. Esityksessään Breivik viittasi muun muassa vuonna 2010 ilmestyneeseen Times-lehden artikkeliin, jonka mukaan ”kolme viidestä englantilaisesta uskoo Britannian muuttuneen toimintahäiriöiseksi yhteiskunnaksi monikulttuurisuuden seurauksesta”. Guardian julkaisi Breivikin väitteen, mutta reunusti sitä tiedolla, että kyseisen artikkelin olemassaolosta ei ollut löytynyt mitään todisteita. (The Guardian 16.4.2012 Anders Behring Breivik claims victims were not innocent)

The Guardianin tuntui luottaneen monin paikoin lukijoidensa harkintakykyyn julkaistessaan syytetyn sitaatteja, jotka olivat luonteeltaan järjettömiä. Kuvaannollisesti lehti antoi Breivikille tarpeeksi narua, jotta tämä onnistui itse hirttäytymään siihen. Kun Breivikiltä kysyttiin, miksi hän oli murhannut Utøyän saarella viattomia siviilejä, syytetty vastasi seuraavasti:

“I see all multicultural political activists as monsters, as evil monsters who wish to eradicate our people, our ethnic group, our culture and our country.” (The Guardian 23.4.2012 Anders Behring Breivik says questions over sanity part of plot to discredit him)

Breivikin julkiselle uskottavuudelle teki tuskin paljonkaan hyvää se, että hän kuvaili joukkoa nuoria ja lapsia ”pahoiksi hirviöksi”, jotka juonivat tuhotakseen koko Norjan kansan.

The Guardian käsitteli Breivikiä ja tämän oikeudenkäyntiä muita lehtiä selvemmin osana äärioikeiston ja islaminvastaisuuden nousua. Guardianissa 14.4. julkaistussa jutussa esiteltiin vasta ilmestynyttä tutkimusta, jossa oli tunnistettu 190 islamofobista järjestöä. Jutussa mainittiin myös, että Breivik oli tunnustanut saaneensa inspiraatiota äärioikeistolaisen English Defence League –järjestön väkivaltaisista toimista. (The Guardian 14.4.2012 Far-right anti-Muslim network on rise globally as Breivik trial opens)

The Guardianin linja käsitellä Breivikin ideologiaa oli tutkimukseni keskeisin huomio. Lehdessä oli selvästi päätetty käsitellä asiaa kaunistelematta: Breivikin kannanotot oli kuultava ja niitä oli kritisoitava. Lehden linja ulottui myös mielipidemateriaaliin: The Guardianin palkittu kolumnisti Suzanne Moore kirjoitti oikeudenkäynnin aikana osuvan kirjoituksen siitä, kuinka pyrkimys lakaista Breivikin sanoma maton alle kääntyisi lopulta demokratiaa itseään vastaan. Mooren mielestä maahanmuuttokriittisyys piti nostaa esille keskusteluun ja se piti kohdata suoraan.

“Breivik's ideology may be difficult to listen to, but not because it is incoherent. Precisely the opposite: it is familiar. It is not uncommon and it needs to be met head on.” (The Guardian 18.4.2012 Breivik's ideology is all too familiar: that's our big problem)

5.2. Äärioikeiston keihäänkärki vai hikisiä miehiä kellarissa?

Teoksessa *Community Preparedness and Response to Terrorism: Communication and the media* Shannon Bowen painottaa terrorismiuutisoinnissa median ja toimittajien moraalisen arvioinnin tärkeyttä. Keskeisenä mediaeettisenä kysymyksenä on Bowenin mukaan se, miten terrorismia käsitellään – erityisesti millaisessa valossa terroristi esitetään julkisuudessa. (Johnson 2005, 72-73)

Median käyttämä terminologia liittyy olennaisesti myös edellä mainittuun terroristien legitimitietin tavoitteluun. Pelkkä terroristi-termin käyttö voi antaa uskottavuutta poliittisen väkivallan harjoittajille. (Johnson 2005, 79-80)

Määrällinen analyysi osoittikin suuria eroja siinä, miten lehdet käyttivät termejä ”terroristi” ja ”terrorismi”. Termi, tai jokin sen käännöksistä, esiintyi Helsingin Sanomissa 53 kertaa, joista kaikki maininnat viittasivat jollain tavalla Breivikiin. Guardianin aineistossa termiä käytettiin 68 kertaa, joista 52 viittasi Norjan tapahtumiin. Merkittävänä poikkeuksena oli New York Times, jonka uutisoinnissa terrorismi-termi esiintyi vain 15 kertaa, joista vain kahdessa tapauksessa viitattiin Breivikiin tai Norjan iskuihin.

Breivikin oikeudenkäyntiä rikosoikeudellisesta näkökulmasta tutkineet De Graaf, Heide, Wanmaker ja Weggeman toteavat, että Breivikin strategiana oli oikeudenkäynnin aikana korostaa asemaansa osana isompaa äärioikeistolaista liikettä. Tämä näkyi muun muassa Breivikin taipumuksena käyttää oikeudenkäynnin aikana usein kollektiivista ”me” muotoa ideologiastaan ja teoistaan puhuessaan. Osa Breivikin strategiaa oli myös viitata toistuvasti ideologiansa kannattajien määrään; taktiikka, joka nivoutui myös Breivikin manifestiin, jonka tämä oli konstruoinut tietty lukijakunta (todellinen tai kuviteltu) mielessään. (De Graaf, Heide, Wanmaker & Weggeman 2013, 8-9)

Helsingin Sanomista tämä Breivikin rakentama ”me vastaan muut” -retoriikka loistaa poissaolollaan. Lehti tuntui ottaneen – tiedostamatta tai tietoisesti – syyttäjän oikeusstrategian kaltaisen kannan, jonka mukaan Breivik oli yksittäinen fanaatikko, jonka väittämät laajemmasta äärioikeistolaisesta liikkeestä olivat harhaa. Lehden julkaisemista harvoista Breivikin sitaateista yksikään ei sisällä de Graafin korostamaa ideologista me-monikkoa. Päinvastoin sitaateissa korostettiin toistuvasti Breivikiä yksilönä.

De Graafin kuvailema me-retoriikka ei ollut vallitseva muissakaan käsittelyn lehdissä, joskin viitteitä siitä näkyikin ajoittain lehtien teksteissä, kuten seuraavat sitaatit osoittavat:

“We are not at war yet.” (NYT 17.4.2012 On Witness Stand, Norwegian Says He Would Kill Again)

“We do believe in an afterlife, at least many of us [militant nationalists] do, because we are Christians.” (The Guardian 18.4.2012 Anders Breivik prefers execution over 'pathetic' jail term)

Keskeinen osa Breivikin rakentamaa puolustusta oli myös antaa kuva siitä, että hän oli terrori-iskujen aikana toiminut osana mystistä Temppeleliritarit-järjestöä.

Todellinen, historiatieteen tunnustama Temppelelherrain ritarikunta perustettiin vuonna 1119, jolloin organisaation keskeisenä tavoitteena oli suojella kristittyjä pyhiinvaeltajia Lähi-idässä. Temppeleliritareiden historiaa tutkinut Michael Haag toteaa, että kiinnostus järjestöä kohtaan on jatkunut aina nykypäiville saakka: romanttisen ja salaperäisen menneisyytensä takia termi ”temppeleliritari” on tarjonnut otollisen maaperän niin akateemiselle tutkimukselle kuin myös myyteille, legendoille, salaliittoteorioille ja pseudo-historialle. (Haag 2009, 11-12, 282)

Manifestissaan ja kuulusteluissa Breivik väitti Temppeleliritareiden olevan salainen, kansainvälinen kristitty sotilasjärjestö, jonka alkuperäisenä tehtävänä oli taistella islamin nousua vastaan. Syyttäjää piti Temppeleliritareita Breivikin keksimänä rakennelmana, jolla hän yritti luoda kuvaa kansainvälisestä tuesta aatteilleen. Tätä näkemystä tuki myös asiasta tehty poliisitutkimus, joka ei ollut paljastanut mitään todisteita järjestön olemassaolosta.

Oikeudenkäynnin aikana tuli selväksi, että Breivik yritti luoda Temppeleliritarit-järjestöstä kuvaa laajana, toimintavalmiina ja iskukykyisenä organisaationa. Toisaalta kuulusteluissa tuli selväksi, että Breivik oli tutkinut muun muassa al-Qaidan strategioita julkisuuden saavuttamisesta ja hallitsemisesta:

“Mr. Breivik compared the Knights Templar to Osama bin Laden’s terrorist network, saying: “If you look at Al Qaeda before 9/11, it was becoming established. After 9/11, it became established.” (NYT 17.4.2012 Norwegian Seeks Acquittal)

Jo tutkimuksen aineiston määrällinen tarkastelu osoitti, että lehtien välillä oli suuria eroja siinä, kuinka Temppeleliritareita käsiteltiin. Helsingin Sanomissa termiä käytettiin

vain kolme kertaa koko aineistossa. New York Times mainitsi Temppeleliritarit (eng. Knights Templar) kahdeksan kertaa, kun taas Guardianissa termi esiintyi jopa 32 kertaa.

Aineiston laadullinen tarkastelu osoitti, ettei lehtien toimittajilla ollut halua toimia Temppeleliritareiden PR-henkilöinä. Maininnat Temppeleliritareista olivat pääasiassa lyhyitä ja kirjoitettu epäuskoisessa sävyssä. Mikäli järjestö mainittiin, korostettiin myös sitä, että järjestön olemassaolosta ei ollut löytynyt konkreettisia todisteita:

”He has claimed that he was acting for an organization called the Knights Templar, which prosecutors say does not exist.” (NYT 17.4.2012 On Witness Stand, Norwegian Says He Would Kill Again)

“He had told investigators he was a resistance fighter in a far-right militant group modelled on the Knights Templar, but police have found no trace of the organisation and say he acted alone.” The Guardian 16.4.2012 Anders Behring Breivik trial: killer rejects authority of Oslo court

Myös toimittajien omat näkemykset Temppeleliritareiden olemassaolosta olivat selvästi esillä lehtien sivuilla. Muun muassa Guardianin toimittaja Helen Pidd vihjasi humoristisesti artikkelissaan Breivikin päätyneen käyttämään termiä Temppeleliritarit, koska ”neljä hikistä miestä kellarissa ei kuulostanut yhtä vaikuttavalta”. (The Guardian 17.4.2012 Remorseless and baffling, Breivik's testimony leaves Norway no wiser) Samoilla linjoilla oli myös Helsingin Sanomien Anna-Liina Kauhanen, joka mainitsi että Breivik oli alun perin aikonut saapua oikeuteen päällään ”temppeleliritarien fantasiaunivormu”. (HS 16.4.2012 Norjan ampuja kiistää syyllisyytensä)

Bowenin mukaan yksi tapa, jolla toimittajat voivatkin vaikeuttaa terroristien legitimizeetti-pyrkimyksiä, onkin harkita tarkkaan terroristiryhmien nimeämistä ja kuvailua. Terroristiorganisaation nimi toimii usein eräänlaisena leimana, joka jää iskujen yhteydessä ihmisten mieliin, sekä korostaa organisaation asemaa varteenotettavana uhkaa. Jos tämä leima evätään, terrorismiin turvautuminen saattaa vaikuttaa huomattavasti vähemmän houkuttelevalta vaihtoehdolta. (Johnson 2005, 75, 80)

5.3. Kriittinen piste – Breivikin puhe

Yksi oikeudenkäynnin kriittisimmistä hetkistä koettiin oikeudenkäynnin toisena päivänä, jolloin Oslon oikeustalolla päästiin kuulemaan itse syytettyä. Erityisen dramaattisen päivästä teki sen, että Breivik oli puolustusasianajaja Lippestadin välityksellä esittänyt tuomareille toiveen, että saisi pitää oikeudelle valmiiksi kirjoitetun puheen. Norjan oikeuskäytäntöön kuuluu, että valmiin tekstin lukemiseen pitää saada lupa. Breivik esitti julkilausumansa olevan keskeinen osa puolustustaan, ja siinä perusteltaisiin syy pommi-iskuihin ja joukkosurmaan. Breivik sai tahtonsa lävitse: lupa myönnettiin, mutta puheen lukemiseen annettiin aikaa vain puoli tuntia.

Huolimatta useasta tuomarin keskeytyksestä ja siitä, että puheelle varattu puoli tuntia venyi yli tunniksi, Breivik sai lopulta pitää koko 13-sivuisen puheensa. Myös syyttäjä ilmaisi halunsa kuulla Breivikin puheen loppuun saakka. Breivikin pyyntö herätti runsaasti huolestuneisuutta sekä yleisössä että median edustajissa. Monet uskoivat Breivikin lausunnon olevan pelkkä temppu, joka tarjoaisi hänelle mahdollisuuden levittää muukalaisvastaisia, äärioikeistolaisia näkemyksiään sensuroimattomina.

Lehdistä kovimman linjan puheeseen otti Helsingin Sanomat. Lehdessä julkaistussa jutussa korostettiin, että Breivikin pyyntö lausunnon pitämisestä oli hyvin poikkeuksellinen, ja että puheenvuoron pitämiseen kului paljon enemmän aikaa kuin puolustus oli alunperin esittänyt. Lehdessä ei kuitenkaan julkaistu yhtään suoraa lainausta puheesta, eikä juurikaan kuvailtu puheen asiasisältöä. Itse asiassa puheen sisältö summattiin lehdessä yhdellä lauseella:

”Lausunto sisälsi hyvin samankaltaisia äärioikeistolaisia ajatuskalkuja kuin mitä Breivik on kirjoittanut aiemmin niin sanottuun manifestiinsa.” (HS 18.4.2012 Syytetyn vuoro olla kuultavana)

New York Timesin tapa lähestyä Breivikin puolustuspuhetta oli huomattavasti avoimempi. Huolimatta siitä, että lehden artikkeli kuvaili Breivikin puhetta ”takkuiseksi, hämmäntäväksi ja ristiriitaiseksi”, jutussa avattiin puheen asiasisältöä huomattavasti Helsingin Sanomia tarkemmin. Tekstissä tuotiin selkeästi esille Breivikin maahanmuuttajavastaisuus ja negatiivinen suhde islamiin; Breivikin annettiin selittää huolensa Norjan ”islamisoitumisesta” ja ”ulkomaalaisten kolonisaatiosta”. Jutussa

julkaistiin myös useita suoria sitaatteja Breivikiltä. Jopa syytetyn uskomaton väite siitä, että veriset iskut oli tehty ”hyvää tarkoittaen” ja itsepuolustustarkoituksessa, päätyi lehden sivuille:

“I did this out of goodness, not evil,” Mr. Breivik said as he read from his statement, calling his actions “a preventive strike” and saying “I acted in self-defense on behalf of my people, my city, my country.” (NYT 17.4.2012 On Witness Stand, Norwegian Says He Would Kill Again)

Lehti julkaisi myös tiedon, että puheen aikana Breivik vertasi itseään toisen maailmansodan aikaiseen Yhdysvaltojen johtoon ja omaa toimintaansa näiden päätökseen tiputtaa ydinpommit Hiroshimaan ja Nagasakiin. Olisi mielenkiintoista tietää, miten tämä vertaus on otettu vastaan Yhdysvalloissa. Todennäköistä on, että lausunnon absurdius tulkittiin hyvin negatiivisessa sävyssä.

Timesin kirjoituksessa tuotiin esille myös kriittisiä huomioita muun muassa siitä, että vaikka Breivik esitti alunperin olevansa osa ”laajaa eurooppalaista verkostoa”, puheen jälkeisessä kuulustelussa Breivik tunnusti että kyseessä oli vain ”muutamasta henkilöstä koostuva joukko”. Ongelmallisena yksityiskohtana lehti antoi ajoittain liikaa tilaa Breivikin mahtipontiselle retoriikalle. Lehdessä muun muassa julkaistiin Breivikin sitaatti, jossa tämä esittäytyi oikeuden edessä ”Norjalaisen vastarintaliikkeen edustajana”:

“I am a member of the Norwegian resistance movement, and as a representative I speak on behalf of Norwegians, Scandinavians and Europeans. We demand that our ethnic rights not be taken away from us.” (NYT 17.4.2012. On Witness Stand, Norwegian Says He Would Kill Again)

Tässä asiassa tulee esille juuri Bowenin peräänkuuluttama varovaisuus terrorismin käsittelyssä. Siinä missä suuri osa pohjoismaalaisista lukijoista varmasti tietää, ettei Breivikin mainitsema vastarintaliike ole laajasti tunnustettu organisaatio, tämä ei välttämättä pidä paikkaansa koko maailman osalta. Breivikin sitaatin olisi tästä näkökulmasta siis voinut jättää pois, tai ainakin faktoittaa se paremmin.

The Guardian käsitteli Breivikin puhetta vielä New York Timesiakin laajemmin. Tämä on jollain tasolla yllättävää sen valossa, että paikalla ollut Guardianin toimittaja Helen Pidd twiittasi oikeussalista puheen aikana:

Helen Pidd ✓
@helenpidd

Can't believe they are allowing all of this - Breivik compares the Labour party youth wing with the Hitlerjugend.

Närkästyksestään huolimatta Pidd kirjoitti istunnosta pitkän jutun, joka avasi hyvin laajasti Breivikin puhetta, tämän ideologian keskeisiä kohtia, kuten tämän kriittisyyttä maahanmuuttoa, ”kulttuurimarxismia”, feminismiä ja liberalismia kohtaan. Jutussa mainittiin myös useita tahoja, joiden kanssa Breivik koki olevansa liitossa monikulttuurisuutta vastaan, kuten saksalaisten uusnatsien NSU-järjestö. (The Guardian 17.4.2012 Remorseless and baffling, Breivik's testimony leaves Norway no wiser)

Breivikin propagandaa tasapainotettiin kuitenkin lehdessä monin tavoin, kuten esittämällä syyttäjän vasta-argumentteja. Jutussa tuotiin esille, että päivän aikana Breivik muun muassa tunnusti koristelleensa lausumiaan ”maksimoidakseen niiden propagandahyödyn”. Juttu sisälsi myös useita toimittajan kommentteja puheen sisällöstä ja Breivikistä itsestään. Pidd muun muassa kuvaili Breivikin ulosantia ”hajanaiseksi, itseään toistavaksi ja pakkomielteiseksi”.

Tietojen julkaisun eettisyyttä pyrittiin oikeuttamaan lehdessä myös haastatteleamalla Utøyalta selviytynyttä Tore Sinding Bekkedalia. Jutussa Bekkedal ilmaisi, että Breivikiä piti kuulla, jotta tästä voitaisiin muodostaa oikeanlainen kuva.

Guardianin keskeinen journalistinen ratkaisu oli kuitenkin julkaista Breivikin puhetta käsitelleen artikkelin yhteydessä kainalojuttu *“How true are Breivik's claims?”*, jossa käytiin kohta kohdalta lävitse Breivikin oikeussalissa esittämät väitteet ja arvioitiin niiden todenmukaisuutta. Breivik oli muun muassa esittänyt, että maahanmuuton myötä norjalaiset olivat muuttuneet vähemmistöksi oman maansa pääkaupungissa Oslossa. The Guardian kumosi väitteen viitaten vuonna 2011 Norjassa tehtyyn tilastoon, jonka mukaan Oslon noin 600 000 asukkaasta vain noin 28 prosenttia oli maahanmuuttajia tai ulkomaalaisia. Puheenvuoronsa aikana Breivik oli muun muassa esittänyt, että Lutonin

kaupungissa Englannissa vallitsi miltei ”sotatilanne” islamilaisten ja ei-islamilaisten asukkaiden välillä. Breivik väitti myös, että alueella oli yli 1000 kohdetta, joissa paikalliset poliisit eivät uskalla liikkua. Guardianin artikkelissa Bedfordshiren poliisi sai kuitenkin mahdollisuuden tyrmätä Breivikin väitteet hölynpölynä.

Kaiken kaikkiaan, oikeudenkäynnin toinen päivä osoitti hyvin sen, miten lehdet lähestyivät oikeudenkäynnin uutisointia. Helsingin Sanomat suodatti jutustaan käytännössä kaiken aineiston, joka olisi palvellut Breivikin propagandatavoitteita. New York Times ei kaihtanut syytetyn puheen sisällöstä kirjoittamista, mutta pyrki ilmaisemaan että Breivikin lausunnot olivat mahdollisesti mielisairaan yksilön mielipiteitä, hyvin äärimmäisiä ja retoriikaltaan liioittelevia.

Guardianin tapa lähestyä puhetta oli hyvin erilainen. Lehti julkaisi paljon Breivikin väitteitä, mutta reunusti niitä kriittisellä aineistolla. Lehdessä myös perusteltiin syitä sille, miksi Breivikin ideologiasta oli tärkeää puhua. Ehkä tärkein elementti oli kuitenkin lehden julkaisema kinalojuttu, jossa käytiin lävitse Breivikin väitteet – ja käytännössä todistettiin ne kaikki vääräksi. Ylipäätään artikkeli on hyvä esimerkki siitä, kuinka uutisvälineet ja journalistit voivat suoranaisesti sensuroitiin sortumatta evätä terroristilta mahdollisuuden käyttää mediaa ideologiansa suoratoistokanavana.

6. Vannotko kertovasi totuuden, koko totuuden ja vain totuuden?

Lain edessä syytettyä pidetään syyttömänä kunnes toisin todistetaan. Myös hyvän lehtimiestävän mukaisesti toimittajien pitäisi välttää rikoksista syytetyn henkilön julkista tuomitsemista ennen oikeudenkäynnin loppua. Kaikkien pitäisi saada mahdollisuus puolustautua ja esittää oma kantansa, niin oikeussalissa kuin julkisuudessakin.

Mutta miten tiedotusvälineiden pitäisi suhtautua rikolliseen, joka on jo tunnustanut rikoksensa? Miten pitäisi uutisoida terroristista, joka on tehnyt selväksi aikomuksensa käyttää oikeudenkäyntiä omana propagandatyökalunaan?

”Trial by newspaper” on 1800-luvulta lähtöisin oleva termi, jolla viitataan tilanteeseen, jossa oikeudenkäynnin synnyttämä julkisuus vaikuttaa rikoksesta epäillyn oikeusprosessiin. Vaikka termi on peräisin maista, joissa käytetään maallikoista muodostuvaa valamiehistöä (esimerkiksi Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa), tuo se esille julkisen oikeudenkäynnin ja median välisiä ristiriitoja, joissa usein vastakkain ovat sananvapaus ja yksilön oikeus reiluun oikeudenkäyntiin sekä yksityisyyden suojaan. (Noppiari, Raittila & Männikkö 2015, 11)

Vaikka Suomessa ei käytetäkään valamiehistöä, Julkisen sanan neuvosto ja Journalistin ohjeet ovat silti pyrkineet ohjaamaan journalistit käsittelemään rikoksen osapuolia kohtuudella. Journalistin ohjeet ilmaisevat esimerkiksi selvästi, että journalistien ei pidä pyrkiä vaikuttamaan tuomioistuimen ratkaisuihin eikä ottaa ennakolta kantaa syyllisyyteen. Journalistin ohjeet painottavat myös jokaisen ihmisen ihmisarvon ja yksityiselämän arkaluonteisten seikkojen kunnioittamista. Samanlaatuisia ohjeistuksia sisältävät myös Ison-Britannian lehdistöneuvoston ja Yhdysvaltojen journalistiliiton eettiset koodit. Esimerkiksi Britanniassa journalisteilta oletetaan ”oikeudenmukaista ja tarkkaa” uutisointia oikeudenkäynneistä (Frost 2000, 29).

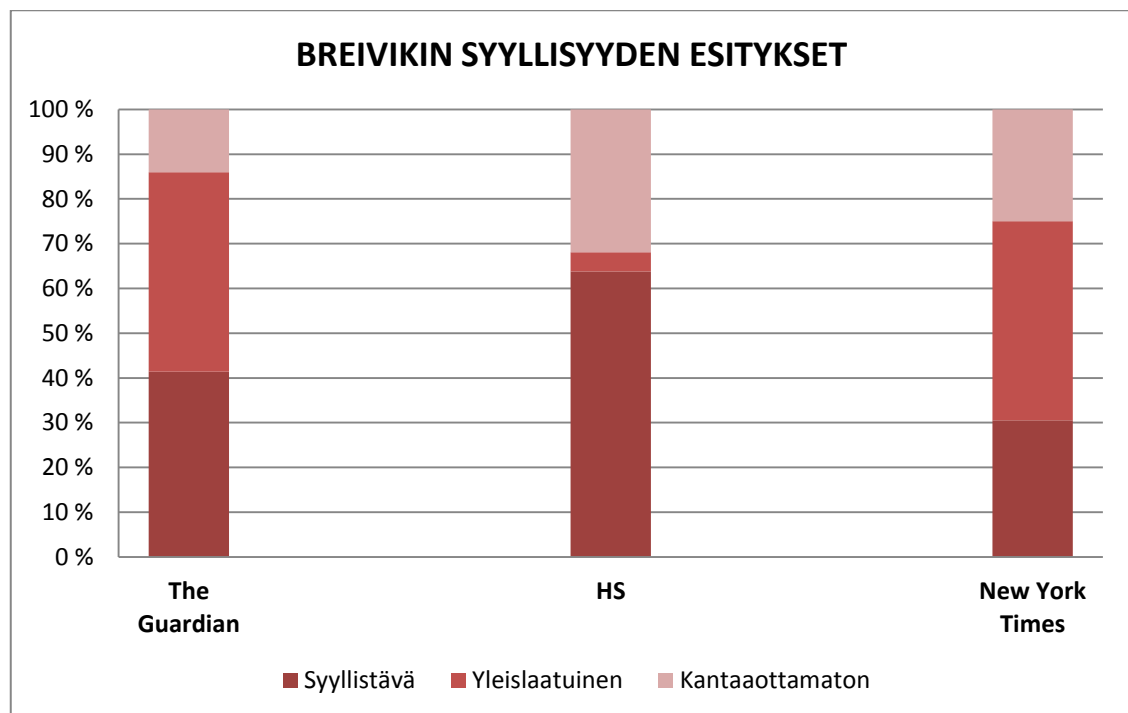
Toisaalta Nacos muistuttaa, että terroristeille ei riitä pelkästään median, yleisön tai hallituksen huomion saavuttaminen. Usein terroristit haluavat saavuttaa jonkinlaisen näennäis-legitiimin aseman julkisuudessa; toisin sanottuna terroristit haluavat tulla kohdelluiksi julkisuudessa samalla tavalla kuin heitä vastustavat yhteiskunnalliset

toimijat. Kunnioituksen – ja mahdollisesti jopa sympatian – saavuttaminen julkisuudessa vaikuttaa merkittävästi siihen, miten yleisö koee terroristin aseman. (Nacos 2006, 7-9)

Tästä reilun, julkisen oikeuskäsittelyn vaatimuksesta sekä Breivikin legitimizeeripyrkimyksestä kehkeytyikin eräs Breivikin oikeudenkäynnin keskeisimmistä ongelmista. Toisaalta Breivikillä oli länsimaisen demokratian mukainen vapaus puolustautua ja esittää kantansa oikeudessa, toisaalta Breivik pyrki käyttämään tätä oikeutta puolustaakseen äärioikeistolaista maailmankuvaansa. Breivikin strategiana ei siis ollut ”voittaa” oikeudenkäyntiä, vaan pikemminkin manipuloida oikeudenkäyntiä omien tarkoitusperiensä mukaiseksi.

6.1. Kaikilla on oikeus puolustautua

Anders Breivikin oikeudenkäynnin kohdalla kysymys syytetyn syyllisyydestä oli lähinnä akateeminen. Breivikin tekemiä hirmutekoja ei kyseenalaistanut kukaan, ei edes syytetty itse. Aineiston määrällinen analyysi osoitti, että lehdissä oltiinkin valmiita lipsumaan Breivikin tapauksessa syyllisyyden enneaikaisesta julistamisesta.

KUVIO 3. Lehtien esitykset Breivikin syyllisyydestä

Oheisessa kaaviossa on esitetty oikeudenkäynnin aikana Breivikistä ja tämän syyllisyydestä käytetyt ilmaukset eri lehdissä. Ilmaukset on jaettu kolmeen kategoriaan. Ensimmäiseen kategoriaan on laskettu eksplisiittisesti tuomitsevat termit kuten ”tappaja”, ”murhaaja”, ”joukkomurhaaja”, (eng. killer, murderer, mass murderer), toiseen kategoriaan yleislaatuiset termit kuten ”äärioikeistolainen”, ”militantti” (extremist, militant) ja kolmanteen luokkaan syyllisyyteen kantaaottamattomat termit kuten ”syytetty” tai ”epäilty” (defendant, suspect).

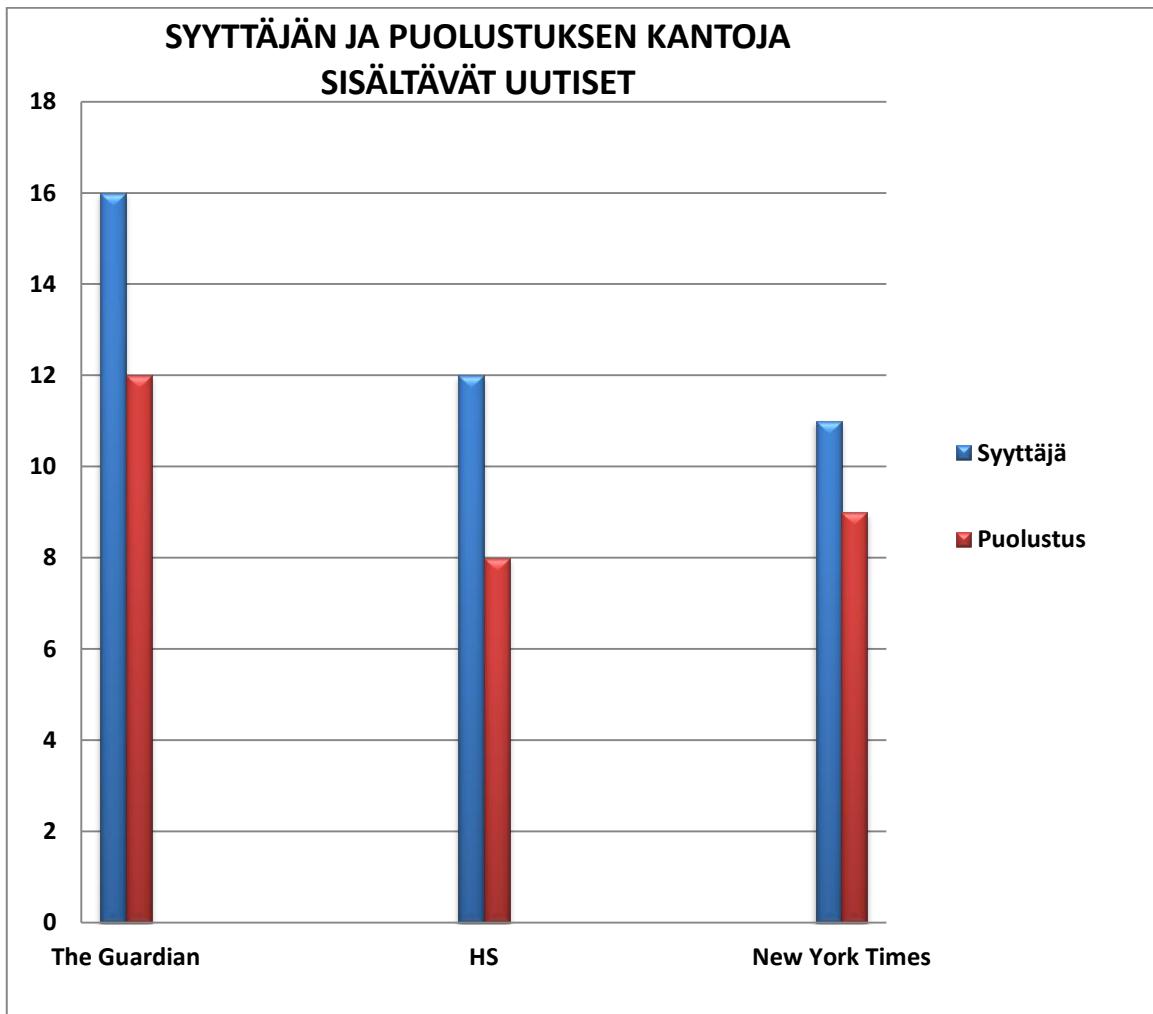
Helsingin Sanomissa Breivikiin viitattiin useimmin syyllistävin termein. ”Murhaaja” oli lehdessä yleisin Breivikistä käytetty termi, syytetyn ollessa toiseksi käytetyin. New York Times puolestaan pyrki pääasiassa käyttämään Breivikistä termejä, jotka eivät suoraan ottaneet kantaa tämän syyllisyyteen. Yleisin lehden käyttämä termi oli ”extremist” (ekstremisti). Guardianissa Breivikin teoreettiselle syyttömyydelle ei juurikaan uhrattu ajatusta. Lehti käytti syytetystä pääasiallisesti termejä ”killer” tai ”extremist”.

Breivikin puolustus oli kuitenkin rakentunut muuhun kuin syyttömyyden esittämiseen. Breivikin kannalta keskeisempää oli kysymys syyntakeisuudesta, sekä siitä pitikö oikeus hänen väitteitään laajemmasta äärioikeistolaisesta liikkeestä ja Temppeliritareiden organisaatiosta uskottavina. Breivikillä oli siis oikeus puolustaa omaa näkemystään syyttäjän kantaa vastaan, jonka tarkoituksena oli osoittaa, että syytetty oli yksinkertaisesti harhainen ja väitteet Temppeliritareista ja äärioikeiston noususta olivat osoitus tästä harhaisuudesta.

Noppiari, Raittila ja Männikkö toteavat, että episodimaisessa uutisoinnissa syyttäjän ja puolustuksen kannat saatetaan myös eritellä eri juttuihin. Suuri osa yleisöstä ei kuitenkaan lue jokaista juttua, eli on mahdollista että aiheesta luodaan kuva, joka ei ole tasapuolinen. Ja koska oikeudenkäyntimenettelyn mukaisesti syyttäjällä on ensimmäinen puheenvuoro, syyttäjän argumentit myös pääsevät julkisuuteen ensin. (Noppiari et al. 2015, 13)

Oheisessa kuviossa on esitelty sitä, miten tasapuolista syyttäjän ja puolustuksen kantojen käsittely oli eri lehtien uutisissa oikeudenkäynnin aikana. Sininen palkki

kuvastaa juttuja, joissa näkyi selvästi syyttäjän kanta, kun taas punainen palkki kuvastaa sitä, kuinka monessa näistä jutuissa nähtiin myös puolustuksen kanta.

KUVIO 4. Syyttäjän ja puolustuksen esityksien tasapuolisuus lehtien uutisissa

Lehtien uutisointi oli siis tästä näkökulmasta varsin tasapuolista. Yleisesti ottaen mikäli jutussa esitettiin syyttäjän näkökulma, tilaa annettiin myös puolustukselle.

Pelkkä puolustuksen ja syyttäjän argumenttien määrällinen listaaminen ei kuitenkaan anna todellista kuvaa siitä, millaisessa valossa eri osapuolten kannat ilmaistiin. Esimerkiksi toimittajan tapa arvottaa syyttäjän ja puolustuksen esittämiä argumentteja voi vaikuttaa merkittävästi tekstin tulkintoihin.

Selkeä esimerkki tästä on nähtävissä siinä, kuinka Helsingin Sanomissa ja New York Timesissa rakennettiin vastakkainasettelua varsinkin valtiosyyttäjä Inga Bejer

Enghin ja Breivikin välille. Engh esitettiin kautta oikeudenkäyntiprosessin hyvin positiivisessa valossa: esimerkiksi oikeudenkäynnin toisena päivänä Anna-Liina Kauhanen kuvaili syyttäjää ”tiistain tähtenä”. (HS 19.4.2012 Oikeudenkäynti täynnä kriittisiä hetkiä)

Syyttäjän ja syytetyn kamppailua kuvatessa Breivikin esitettiin usein selkeänä altavastaajana:

”Vielä tiistaina valtionsyyttäjä Inga Bejer Engh haki kontaktia syytettyyn puhumalla tälle kuin lapselle.” (HS 19.4.2012 Syyttäjä tiukensi otettaan Norjan oikeudenkäynnissä)

“The defendant, Anders Behring Breivik, 33, appeared uncomfortable on the stand as he sweated and equivocated through prosecutors’ skeptical questioning” (NYT 18.4.Prosecutors Press Norwegian on Extremist Affiliations)

Helsingin Sanomissa syyttäjien lausunnot esitettiin usein käytännössä faktoina. Jo ennen tuomiota lehdessä siteerattiin valtionsyyttäjä Inge Bejer Enghiä, jonka mukaan oli varmaa että Breivik ”oli vaarallinen ja siten lukkojen takana” ja että ”Breivik ei tule ketään kadulla vastaan”. (HS 22.6.2012 Syyttäjät haluavat Breivikin pakkohoitoon)

Muuten New York Times tasapainoili enemmän syyttäjän ja puolustuksen näkemysten esittämisessä: kun lehdessä esitettiin syyttäjän kommentti tai kanta, Breivikin annettiin usein myös puolustautua kattavasti. New York Times teki myös hyvää journalistista työtä erottaessaan syyttäjän strategian ja argumentit journalistisesta materiaalista:

“With Mr. Holden and the other prosecutor, Inga Bejer Engh, taking a sharply more aggressive approach than in previous days, Mr. Breivik appeared sullen, and several times accused them of trying to humiliate him.” (NYT 19.4.2012 Norwegian Defends Shooting and Regrets Death Toll Wasn’t Higher)

Myös The Guardian antoi Breivikille lukuisia mahdollisuuksia puolustaa itseään oikeudenkäynnin aikana. Ajoittain Breivikin puolustus nostettiin jopa uutisen kärkeen, kuten tapahtui huhtikuun 23. päivänä julkaistussa artikkelissa. Jutussa keskityttiin siihen, että Breivik koki syyttäjän ja ensimmäisen mielentilatutkimuksen tehneet psykiatrit olevan osana salajuonta, jonka tarkoituksena oli häpäistä hänet. (The Guardian 23.4. Anders Behring Breivik says questions over sanity part of plot to discredit him)

Toisaalta The Guardian käytti hyvin samanlaista taktiikkaa Breivikin puolustuksen arvostelemiseen kuin tämän ideologian käsittelyyn: Breivikin annettiin esittää kantansa, mutta ei kritiikittä. Lehti muun muassa haastatteli alan ammattilaisia arvioimaan syytetyn puolustusta.

Puolustuksensa osana Breivik vetosi muun muassa Norjan laissa mainittavaan hätävarjelun (nodret) periaatteeseen, jonka mukaan hänen oli pakko tehdä murhat suojellakseen jotain toista henkilöä tai omaisuutta. Guardian julkaisi Breivikin väitteen, mutta haastatteli asian tiimoilta aiheesta kirjan kirjoittanutta Jarl Borgvin Doerrea. Haastattelussa Doerre totesi ykskantaan, että vaikka Norjan laissa mainitaan ennaltaehkäisevän itsepuolustuksen periaate, kyseinen periaate ei millään tavalla ollut sovellettavissa Breivikin tekoihin. (The Guardian 16.4.2012 Anders Behring Breivik trial: killer rejects authority of Oslo court)

Hyvä esimerkki lehtien uutisoinnin eroista on nähtävissä oikeudenkäynnin kolmantena päivänä, jolloin Engh painosti Breivikiä paljastamaan yhteyksiään militantteihin islaminvastaisiin organisaatioihin, kuulustellen Breivikiä muun muassa tämän matkasta Liberiaan ja kuinka tämä tapasi siellä mentorinaan toimineen serbialaisen ”sotasankarin”. Helsingin Sanomien mukaan ”Syyttäjät yrittivät kysellä hänen matkoistaan ja tapaamisistaan, mutta syytetty enimmäkseen kieltäytyi vastaamasta.” (HS 19.4.2012 Syyttäjä tiukensi otettaan Norjan oikeudenkäynnissä) Jutussa esitettiin myös sanomalehti Aftenpostenin kommentaattori Inge Hanssenin näkemys, jonka mukaan kuulustelun aikana ”syytetyn uskottavuus romahti”.

The Guardianin uutisoinnissa esitettiin käytännössä samat asiat, mutta käsittelyä tasapainoitettiin myös Breivikin esittämällä väitteillä:

“The prosecution spent the morning session on Wednesday asking Breivik about trips he made to Liberia and London in 2002. He claimed that his visit to Liberia in April 2002 – backed up by passport checks carried out by police – was made to visit a Serbian war "hero" wanted for war crimes. He refused to reveal the man's name. (The Guardian 18.4.2012 Anders Breivik prefers execution over 'pathetic' jail term)

Samasta kuulustelusta New York Timesissä tuotiin esille myös se, että Breivik kyseenalaisti Enghin väitteet ja esitti näiden olevan osa syyttäjän strategiaa:

“As prosecutors chipped away at the question of what happened on his travels, Mr. Breivik seemed to sense that they were seeking to portray him as a fantasist and a loser. “Is it not remarkable that I have been to Liberia if this is a psychotic fantasy?” Mr. Breivik asked.” (NYT 18.8. Norwegian Seeks Acquittal)

Oikeudenkäynnin lähestyessä loppua alkoi kuitenkin vaikuttaa siltä, että Breivik oli kuluttanut loppuun niin toimittajien, tuomareiden kuin norjalaistenkin suopeuden. Moraalisen ambivalenssin aika näytti olevan lopultakin ohitse.

Oikeudenkäynnin viimeinen varsinainen istunto pidettiin kesäkuun 22. päivänä, jolloin kuultiin sekä syyttäjän että puolustuksen loppupuheenvuorot. Päivän aikana Breivik piti miltei tunnin mittaisen puheenvuoron, vaati puheessaan itselleen vapauttavaa tuomiota. The Guardian kuvaili Breivikin puhetta ”epäselväksi paasaukseksi”, jonka aikana syytetty sivalsi puolelta toiselle, haukkuen puheessaan muun muassa Sinkkuelämää-televisiosarja ja Eurovision laulukilpailua. New York Times puolestaan uutisoi, että Breivikin ”jaaritteleva” puheenvuoro keräsi oikeussalissa osakseen lähinnä naurua. (The Guardian 22.6.2012 Anders Behring Breivik delivers final tirade to bemused court, NYT 22.6.2012 At Trial’s End, Lawyers Say Norway Killer Is Not Insane)

6.2. Paholaisen asianajaja puolustaa oikeutta

Lehdillä oli myös yksi yhteinen strategia, jonka avulla oikeudenkäynnistä pystyttiin antamaan tasapuolinen kuva sortumatta samalla käsittelemään syytetyn äärioikeistolaista propagandaa tai salaliittoteorioita. Tämä strategia oli keskittyä puolustuksen puheenvuoroihin Breivikin asianajajan Geir Lippestadin kautta.

Breivikin oikeudenkäynnin myötä Lippestadista tuli yksi Pohjoismaiden kuuluisimmista asianajajista. Oikeudenkäynnin alusta lähtien Lippestad oli vedonnut länsimaisen oikeusjärjestelmän perusajatuksiin, korostaen sitä että jopa Breivikin kaltaisella henkilöllä oli oikeus puolustautua oikeudessa. Lippestad oli myös tehnyt julkisuudessa selväksi, että hän oli suostunut Breivikin asianajajaksi vasta tehtyään tälle selväksi, ettei suostu edustamaan syytetyn poliittista ideologiaa.

Lippestadista muodostuikin jonkinlainen suodatin Breivikin ideologian ja oikeudenkäynnin uutisoinnin välille. Lehdet päätyivät useassa tapauksessa lainaamaan Lippestadia ja sivuuttamaan Breivikin lausunnot. Usein Lippestadia lainattiin myös sellaisissa yhteyksissä, joissa asianajaja korosti itsekin päämiehensä toimineen väärin:

"July 22 was an inferno of violence," Lippestad said. "But we must also look at how he carried out the attacks to see whether it was violence in itself or radical politics that was the cause." (The Guardian 22.6.2012 Anders Behring Breivik lawyers argue he was sane when he carried out attacks)

Usein Lippestadin lausuntoja käytettiin tavalla, jonka avulla korostettiin reilun, demokraattisen oikeusprosessin merkitystä. Asiaa auttoi sekin, että myös Lippestad oli itsekin hyvin perillä oikeudenkäynnin julkisuuden tuottamista eettisistä ongelmista:

"We understand the bereaved don't want this court to be turned into a pulpit; we understand it would be hard for the families (...) But he has a right as a defendant in Norwegian law to give a statement, and a human right as well." (NYT 16.4.2012. Norwegian Man Claims Self-Defense in Killings)

New York Times kirjoitti Lippestadista pitkän jutun, joka oli otsikoitu räväkästi ”Paholaisen asianajaja: Breivikin lakimies puolustaa laillisuutta”. Jutussa painotettiin Lippestadin kokemusta, ammattitaitoa ja vahvaa moraalialia. Artikkelissa tuotiin esille myös se, että oikeudenkäynnin aikana Lippestad oli saanut runsaasti tukea norjalaisilta, jopa Breivikin uhreilta. (NYT 22.6.2012 Devil's Advocate: Breivik Lawyer Defends Rule of Law)

Myös Helsingin Sanomissa keuhuttiin Lippestadin ammattimaisuutta ja huomioitiin tämän vaikea rooli.

"Lippestad voi olla monella tavalla työstään ylpeä. Kaikilla on oikeus puolustautua ja saada oikeudenmukainen oikeudenkäynti." (HS 16.4.2012 Norjan ampuja kiistää syyllisyytensä)

Lehdistö saavuttikin paljon eettistä liikkumatilaa nostamalla Lippestadin valokeilaan. Keskittymällä Breivikin puolustukseen Lippestadin kautta lehdet pystyivät antamaan oikeudenkäynnistä tasapuolisen kuvan, ilman että toimittajien olisi pitänyt jatkuvasti esittää Breivikin näkemyksiä syytöksien yhteydessä. Toisaalta Lippestadin

ammattitaidon ja vahvan moraalin korostaminen lehdissä vahvasti kuvaa koko oikeuskäsittelyn demokraattisuudesta.

KUVA 1. Puolustusasianajaja Geir Lippestad nousi Anders Brevikin oikeudenkäynnin aikana demokraattisen oikeusjärjestelmän symboliksi. (Kuva: NYT 16.4.2012 Norwegian Defends Shooting and Regrets Death Toll Wasn't Higher)

6.3. Meikkaava luuseri - Guardian testaa hyvän maun rajoja

Oikeudenkäyntien tarkoituksena on selvittää rikosepäilyyn liittyvät faktat, rakentaa kattava kuva siitä, mitä todellisuudessa on tapahtunut ja tehdä näiden selvitettyjen tosiseikkojen perusteella oikeudelliset johtopäätökset tapahtuneesta. Media taas elää tarinoista, henkilöistä, vastakkainasettelusta ja draamasta.

Ulvilan murhaoikeudenkäyntiä tutkineet Noppari, Raittila ja Männikkö toteavat, että median luoma kertomus oikeudenkäynnistä tapahtuu hyvin erilaisin tiedoin, korostuksin ja oletuksin kuin asian varsinainen käsittely oikeudessa. Tässä on myös vaarana sortua journalismin kannalta epäeettisiin ratkaisuihin, kuten kunnianloukkauksiin ja

arkaluontoisten yksityiselämää koskevien tietojen levittämiseen. (Noppi, Raittila & Männikkö 2015, 11-12)

Huolimatta siitä (tai juuri sen takia) että toimittajilla ei ollut mahdollisuutta haastatella Breivikiä oikeudenkäynnin aikana, houkutus syytetyn persoonan ja mielenliikkeiden arvioimiseen oli epäilemättä monelle toimittajille miltei vastustamaton kiusaus. Monet toimittajat halusivat varmasti myös antaa kuvan siitä, että syytetyn penkillä istui jonkinlainen ihmishirviö, jona monet Breivikiä pitivät. Klassisten journalististen käytäntöjen mukaan uutisten tehtävänä on kuitenkin välittää tietoa, kun taas toimittajan tai tiedotusvälineen mielipiteiden pitäisi näkyä vain pääkirjoituksissa, kolumneissa ja mielipidekirjoituksissa.

Helsingin Sanomissa ja New York Timesissa seurattiin hyvin tätä ohjenuoraa. Kun lehdissä kuvailtiin Breivikiä, tekstit keskittyivät pääsääntöisesti syytetyn osoittamiin tunteisiin oikeudenkäynnin aikana. Suuri osa syytetystä tehdyistä tulkinnoista oli New York Timesissa ja Helsingin Sanomissa myös eroteltu varsinaisten uutisten ulkopuolelle kolumneihin ja uutisanalyysihin.

Guardianin rakentama kuva Breivikistä oli muita lehtiä huomattavasti tuomitsevampi. Lehdessä käytettiin voimakkaasti latautuneita ilmaisuja Breivikiä kuvailtaessa, joskin usein asiantuntijoiden ja lehden ulkopuolisten kommentoijien ”suulla”. Varsinkin sitaattimerkkien runsaalla käytöllä korostettiin asiantuntijoiden roolia ja siirrettiin samalla vastuu väittämän sisällöstä asiantuntijoille. Lehdessä kuvailtiin muun muassa Breivikin “manifestin” sisältöä seuraavalla tavalla:

“The experts said they were surprised by how "childish" it appeared and "pathetically egotistical", hinting strongly that Breivik may have suffered a failing of his "intellectual and cognitive" abilities between 2000 and 2006.” (The Guardian 14.5.2012 Anders Breivik was challenging and aggressive child, court hears)

Guardianin toimittajatkaan eivät pyrkineet peittelemään omia mielipiteitään syytetystä. Muun muassa oikeudenkäynnin toisena päivänä toimittaja Helen Pidd kuvaili, että Breivik antoi itsestään vaikutelman ”pateettisena, moraalittomana luuserina”. (The Guardian 17.4.2012 Remorseless and baffling, Breivik's testimony leaves Norway no wiser)

Henkilökohtaisia nälväisyjä vakavammaksi ongelmaksi oikeudenkäynnin aikana nousivat yksityisyyden suojaan liittyvät asiat. Yksityiselämään liittyvät asiat olivat Breivikin oikeudenkäynnin aikana niiden harvojen teemojen joukossa, joihin eri maiden journalistiset koodistot antoivat ohjeita. Suomessa Journalistin ohjeiden kohta 26 painottaa, että ”Yksityiselämään kuuluvia erityisen arkaluonteisia seikkoja voi julkaista vain asianomaisen suostumuksella tai jos niillä on poikkeuksellista yhteiskunnallista merkitystä.”. SPJ:n ja NUJ:n ohjeistot toteavat samasta asiasta: “Weigh the consequences of publishing or broadcasting personal information.” ja “(A journalist) does nothing to intrude into anybody’s private life, grief or distress unless justified by overriding consideration of the public interest.” (NUJ 6)

Helsingin Sanomissa ja New York Timesissa oltiin hyvin pidättyväisiä Breivikin yksityiselämän käsittelyn suhteen. Helsingin Sanomissa Breivikin yksityiselämää käsiteltiin lähinnä oikeuskäsittelyn yhtenä päivänä, jolloin Breivikin neljän ystävää (kolme miestä ja yksi nainen) todistivat oikeudessa. Jutussa mainittiin neutraaliin sävyyn, että Breivik alkoi eristäytyä sosiaalisista piireistään vuoden 2006 aikana. New York Timesissa esitti jutuissaan lähinnä lyhyitä mainintoja Breivikin kokemista taloudellisista ongelmista. Molemmat lehdet tarttuivat myös siihen tietoon, että Breivik oli viettänyt ennen terrori-iskuja huomattavan paljon aikaa tietokonepelien äärellä. Helsingin Sanomat ohitti aiheen lyhyellä maininnalla siitä, että epäilty ”*otti sapattivapaata pelatakseen jopa 16 tuntia päivässä sotapelejä tietokoneella.*” (HS 20.4.2012 Terroristiepäilty halusi tappa koko Norjan hallituksen) New York Timesissa puolestaan kerrottiin, että Breivik oli käyttänyt pelejä osana harjoitteluaan terrori-iskuja varten. (NYT 19.4.2012 Norwegian Defends Shooting and Regrets Death Toll Wasn’t Higher)

The Guardianissa Breivikin peliharrastus tuotiin oikeudenkäynnin aikana esille toistuvasti, usein osana jonkinlaista ”yksinäinen nörtti” -stereotypiaa. Lehdessä kuvailtiin muun muassa sitä, kuinka talousvaikeuksista kärsivä Breivik suunnitteli iskut ”äitinsä luona asuessaan”, käyttäen ”samaa tietokonetta, jolla hän pelasi World of Warcraftia”. (The Guardian 24.8.2012 Anders Behring Breivik spent years training and plotting for massacre)

The Guardian otti muutenkin huomattavasti röyhkeämmän linjan yksityisyyden suojan suhteen. Lehti julkaisi lukuisia juttuja jotka sisälsivät yksityiskohtia ja arkaluonteisia tietoja Breivikin henkilökohtaisesta elämästä, mukaan lukien pitkiä kuvauksia Breivikin lapsuudesta. Oikeudenkäynnin aikana lehti toi esille muun muassa sen, että sosiaalityöntekijät joutuivat useita kertoja puuttumaan perheen elämään, ja että Anders ja hänen siskonsa viettivät lapsina aikaa sijaishoidossa. (The Guardian 14.6.2012 Anders Breivik was challenging and aggressive child, court hears)

Spekuloinnin kohteeksi joutuivat myös Breivikin läpikäymät kauneusleikkaukset ja seksuaalinen suuntautuminen. The Guardian julkaisi muun muassa tietoja siitä, että Breivik oli erikoisen kiinnostunut ulkonäöstään ja oli alkanut käyttää meikkiä ennen iskuja. Lehdessä todettiin, että syytetty oli todistajien mukaan tuntunut kamppailleen seksuaalisen identiteettinsä kanssa. (The Guardian 24.8.2012 Anders Behring Breivik spent years training and plotting for massacre)

The Guardianin uutisointi liikkui useassa tapauksessa hyvin lähellä epäeettisen uutisoinnin rajaa. Mitä tulee uutisointiin Breivikin lapsuudesta, on mahdollista tehdä argumentti siitä, että vaikea lapsuus oli keskeistä tietoa syytetyn mielenterveyteen liittyen. Samaa argumenttia ei ole kuitenkaan helppo tehdä Breivikin seksuaalisen suuntautumisen osalta, varsinkin kun PCC:n ohjesäännöissä ohjeistetaan, että mikäli rikosuutisoinnissa tuodaan esille henkilön seksuaalinen suuntautuminen, tämän täytyy olla erityisen tärkeää jutun kannalta.

6.4. Hullu, mutta ei mielisairas

Norjan ensimmäisen terrorismioikeudenkäynnin keskeisimmäksi kysymykseksi nousi syytetyn mielenterveys. Jo ennen oikeudenkäynnin alkua tuntui olevan selvää, ettei Oslon oikeustalolla käytäisi kamppailua syyttömyydestä ja syyllisyydestä, vaan syyntakeisuudesta ja syyntakeettomuudesta.

Breivikin oikeudenkäyntiä rikosoikeuden näkökulmasta tutkineen de Graafin mukaan Breivikin mielentila oli keskiössä niin syyttäjän kuin puolustuksenkin oikeudenkäyntistrategioiden kannalta: syyttäjän tarkoituksena oli osoittaa, että Breivik

oli yksinäinen, harhainen valehtelija, kun taas puolustus pyrki esittämään Breivikin täysijärkisenä, harkitsevana yksilönä. (De Graaf et al. 2013, 5)

Kysymys Breivikin mielenterveydestä ja syyntakeisuudesta nousi keskeiseksi teemaksi myös oikeudenkäynnin uutisoinnissa. Oheisessa kaaviossa on esitetty kuinka usein Breivikin mielenterveys nousi esille lehtien sivuilla ja otsikoissa.

	Breivikin mielenterveyttä käsitteleviä juttuja	Mielenterveys otsikossa
The Guardian	31 (46%)	9 (13%)
New York Times	15 (58%)	5 (19%)
HS	20 (42%)	6 (13%)

TAULUKKO 2. Breivikin mielenterveyttä käsittelevien tai sivuavien juttujen määrä eri lehdissä. Suluissa juttujen määrä prosentuaalisesti aineistosta.

Suomessa Journalistin ohjeet eivät anna suoria suuntaviivoja sille, miten mielenvikaisuutta pitäisi käsitellä. Lähimmät aihetta käsittelevät ohjeet liittyvät lähinnä yleiseen ihmisarvon kunnioittamiseen. (JO 26.) Toisin kuin Journalistin ohjeissa, PCC:n ohjeissa mainitaan erikseen, että toimittajien pitää välttää halventavia, syrjiviä tai vähätteleviä termejä muun muassa mielenvikaisesta henkilöstä uutisoidessa. (PCC 12.I) Pääasiassa The Guardian noudattikin tätä ohjenuoraa hyvin. Yksittäisenä ongelmana lehti päätyi käyttämään sanaa ”mad” valitettavan usein (Esim. The Guardian 14.6.2012 Anders Breivik: paranoid, delusional and then he killed 77) Englannin kielessä sana ”mad” pitää sisällään hyvin erilaisen sävyn kuin ”insane”. Medical Dictionary [kuvailee sanaa](#) ”Vanhentuneeksi termiksi, jota ollaan käytetty kuvaamaan henkisesti sairaita. Termiä ei pitäisi käyttää virallisessa yhteydessä, koska se kantaa hyökkäviä ja halventavia sävyjä.” Sanaa käytettiin lehden sisällössä 11 kertaa, kun taas neutraalimpaa ”insane” termiä käytettiin 42 kertaa. Vertailuna New York Timesin aineistossa sana ”mad” käytettiin vain kerran.

Journalistien eettiset koodistot eivät kuitenkaan tarjonneet vastauksia todelliseen kysymykseen: miten Breivikin mielenterveyttä pitäisi käsitellä? Breivikin koko puolustus perustui siihen, että hän koki olevansa sotilas todellisessa ja verisessä islaminvastaisessa sodassa. Toisaalta taas syyttäjän lähtökohta oli se, että Breivik oli mielenvikainen, yksinäinen hahmo, jonka harhaisessa mielessä oli syntynyt kuva

laajasta äärioikeistolaisesta, islaminvastaisesta organisaatiosta. Jos Breivikin koettiin olevan järjissään, se saattaisi siis vahvistaa julkisuudessa Breivikin antamaa kuvaa Norjaa (ja koko Eurooppaa) uhkaavasta islamista, sekä sitä vastustavasta äärioikeistolaisesta rintamasta. Toisaalta Breivikin toteaminen mielisairaaksi olisi saattanut antaa vaikutelman siitä, että maahanmuuttokriittiset, äärioikeistolaiset äänet pyrittiin yksinkertaisesti lakaisemaan maton alle.

Aineiston tarkastelu osoitti, että Breivikin mielenterveys esitettiin lehdissä hyvin oudossa valossa. Lehdissä korostettiin toistuvasti, että Norjan iskut olivat poliittisesti motivoituneita, suunniteltuja tekoja, joihin hullu ei pystyisi. Toisaalta samanaikaisesti lehtien sivuilla tuotiin esille hyvin vahvana näkemys siitä, ettei Breivik ollut täysin ”normaali”.

Uhrien ja omaisten asianajajan Mette Yvonne Larsenin haastattelu Helsingin Sanomissa antaa hyvän kuvan uutisoinnin bipolaarisesta luonteesta. Haastattelussa Larsen korosti Breivikin persoonallisuusongelmia ja esitti, ettei Breivik kykene tuntemaan katumusta. Larsenin kuvaus Breivikin mielenterveydestä kuului:

”Breivik on tavallaan hullu, mutta ei mielisairas.” (HS 16.4.2012 Breivik kiisti syyllisyytensä ja itki itsesäälistä oikeudenkäynnissä)

Syytetyn epänormaaliutta painotettiin erityisesti alan asiantuntijoiden avulla. Esimerkiksi Helsingin Sanomissa haastateltiin asian tiimoilta norjalaista psykiatria Pål Grøndahlia. Grøndahlin haastattelu vahvisti yhtäältä kuvaa siitä, että Breivik oli mysteeri ammattilaisillekin, ja toisaalta korosti sitä, että syytetyssä oli jotain vialla. Grøndahlilta lehteen päätyikin hyvin ympäröityä ja jopa epäammattimaiselta kuulostava lausunto:

”Ei voi sanoa, että hän olisi täysin hullu.” (HS 19.6.2012 Psykiatrit ovat yhä eri mieltä Breivikin syyntakeisuudesta)

The Guardianissa korostettiin useita kertoja myös sitä, etteivät Breivikistä tehdyt ristiriitaiset diagnoosit olleet niinkään erikoinen ilmiö. Lehdessä tuotiin 18.6. esille, että esimerkiksi psykoosin diagnosointi ja määrittely on monista mielenterveyden ammattilaisistakin hyvin kiistanalaista. Jutussa korostettiin, että kysymys oli ennen kaikkea oikeudellisesta kädenväännöstä. Jutun kirjoittaja Peter Beaumont totesi, että

kaikki hänen haastattelemansa mielenterveyden asiantuntijat pitivät Breivikiä epänormaalina. Juttu tuotiin maallikon tasolle varsinkin lainaamalla Breivikiä tutkinutta psykiatria Synne Sørheimia:

"As soon as Breivik opens his mouth you know he is not normal." (The Guardian 18.6.2012 Anders Breivik and the trouble with defining sanity)

Tätä näkemystä Guardian korosti myös juttujensa sanavalinnoilla, kuten käyttämällä usein pelkän ”insane” termin sijasta termiä ”criminally insane”, joka korostaa mielenvikaisuuden rikosoikeudellista määritelmää. Toisin sanottuna tällä vahvistettiin kuvaa siitä, että Breivik oli kyllä hullu – epävarmaa oli vain se, oliko hän ”tarpeeksi hullu” oikeudellisessa mielessä. Lehti käytti hyvin vihjailevaan sävyyn myös puolustusasianajaja Geir Lippestadin kommentia päämiehensä mielenterveydestä:

"It's not just a coincidence that very skilled experts have arrived at different conclusions." (The Guardian 20.4.2012 Anders Behring Breivik describes Utøya massacre to Oslo court)

Draama ja keskustelu syyntakeisuudesta jatkui aina oikeudenkäynnin viime metreille asti. Oikeudenkäynnin lopussa syyttäjät pitivät Breivikiä psykoottisena ja siten syyntakeettomana, kun taas Breivik ja hänen puolustuksensa pitivät itsepintaisesti kiinni kannasta, että syytetty oli syyntakeinen. Breivik jopa totesi, että mikäli hänet todettaisiin oikeudenkäynnin lopussa psykoottiseksi ja siten syyntakeettomaksi, hän valittaisi tuomiosta seuraavaan oikeusasteeseen. Elokuun 24. päivänä tuomarit antoivat lopullisen kantansa Breivikin syyntakeisuuteen: oikeuden mukaan Breivik oli toiminut täydessä ymmärryksessä surmatyöt tehdessään ja voitiin näin ollen tuomita 21 vuodeksi vankeuteen.

New York Timesissä kirjoitettiin, että päätös oli norjalaisten mielestä oikea ja helpottava. Timesin haastattelema terrori-iskun uhri korosti, että oikeudenkäynnin kannalta oli keskeistä, ettei Breivikiä yksinkertaisesti ”lakaistu maton alle” yksittäisenä hulluna. (New York Times 24.8.2012 Norway Mass Killer Gets the Maximum: 21 Years) Toisaalta samana päivänä ilmestyneessä kolumnissa lehden toimittaja ilmaisi huolensa siitä, että mikäli 77 syyttömän ihmisen tappamista voidaan pitää ”täysjärkisenä”, herää kysymys siitä, mitä voidaan nyky maailmassa määritellä täysjärkiseksi.

Myös Helsingin Sanomissa korostettiin oikeudenkäynnin viimeisinä hetkinä sitä, ettei todellinen kysymys koskenut oikeastaan Breivikin mielenterveyttä, vaan sitä miten mielenterveys ja syyntakeettomuus määritellään oikeudessa. Tätä kantaa korostettiin lehdessä haastatteleamalla oikeustieteilijä Anna Nylundia, joka muistutti, että "*Psykiatria ei kuitenkaan ole absoluuttisen totuuden tiede.*" (HS 25.8.2012 Vuosikymmeniksi vankilaan)

Oman näkemykseni mukaan Breivikin mielenterveyden kyseenalaistamisesta muodostui kaikille lehdille yhteinen keino, jonka avulla murennettiin eettisen uutisoinnin hengessä Breivikin itsestään luomaa narratiivia ”äärioikeiston esitaistelijana”. On vaikea arvioida, oliko lehtien tapa käsitellä Breivikin mielenterveyttä etukäteen harkittua. Mielenkiintoista kuitenkin on, että de Graafin mukaan tervejärkisyytensä ja syyntakeisuutensa puolesta väittelemisen kulutti oikeudenkäynnin aikana paljon Breivikin aikaa ja energiaa, mikä puolestaan vaikeutti Breivikin todellisia pyrkimyksiä esiintyä oikeudessa äärioikeistolaisena marttyyrina. (De Graaf et al. 2013, 8) Tässä mielessä syyttäjän ja lehdistön strategiat palvelivat siis samaa tarkoitusta.

7. Oikeudenkäynnin uhrit

Siellä missä on väkivaltaa ja uhreja, ovat myös tiedotusvälineet. Englannin kielessä onkin journalismia koskeva ilmaisu ”*if something bleeds, it leads*”, jolla viitataan uutistoimitusten tapaan nostaa raaimmat, väkivaltaisimmat uutiset näkyvimmälle paikalle. Nykypäivänäkin journalistien keskuudessa elää vahvana käsitys, että väkivaltaiset tapahtumat, kuten terrorismi, ovatkin ”kovaa” journalismia parhaimmillaan. Tästä syystä länsimaista journalismia ollaan jopa kuvailtu ”väkivallan ammattina”. (Carter, Weaver 2003, 21, 40)

Hanusch toteaa, että kuoleman esittäminen uutisissa on kokenut viime aikoina eräänlaisen kasvupyrähdyksen: vaikka kuolema ja väkivalta ovat kieltämättä olleet osa uutistuotantoa jo vuosisatoja, varsinkin viimeaikainen teknologian kehitys on johtanut siihen, että uutiset väkivallasta ja kuolemasta ovat ylitsevuotavasti esillä julkisuudessa. Ja vaikka asiasta on vaikea tuottaa suoria empiirisiä todisteita, on kiistämätöntä että suuri osa yleisöstä – sekä journalisteista – kokee jonkinlaisia oireita psykologisia oireita asian takia. Esimerkkinä Hanusch käyttää tutkimuksissa havaittua korrelaatiota terroristihyökkäyksen uutisoinnin ja ihmisten stressitasojen nousun välillä. (Hanusch 2010, 162-163)

Estonian uppoamiseen liittyneen uutisoinnin eettisyyttä tutkinut Pentti Raittila toteaa, että toimittajat joutuvat tilannekohtaisesti harkitsemaan mikä on tärkeintä: jutun myyvyys, yleisön tiedontarve vaiko haastateltavien hyvinvointi. Kun puhutaan uhrien haastattelemisesta ja kuvaamisesta, journalistit vetoavat usein yleisön tiedontarpeeseen. Onnettomuudet ja katastrofit jäävät myös helpolla hyvin etäisiksi ja kliinisiksi jos niitä käsittelevät uutiset eivät sisällä silminnäkijöiden haastatteluita. Raittilan näkemyksen mukaan uhrien suojaamisen ja journalismin tarpeiden välinen ristiriita on monissa tapauksissa miltei mahdoton sovittaa. (Raittila 1996, 63-64, 66)

Toisaalta monet terrori-iskujen uhrit ovat kokeneet, että media käyttää hyväkseen heidän kärsimyksiään. Muun muassa vuonna 1977 Washingtonissa tapahtuneesta ns. Hanafi-iskusta pelastuneet panttivangit kuvailivat lehdistön toimintaa seuraavasti:

”He ovat myrkkyyä. He eivät välitä meistä. He olisivat olleet iloisempia mikäli olisimme kuolleet, sillä se olisi ollut isompi uutinen (...) Lehdistö on kiinnostunut vain verestä, suolenpätkestä ja hävityksestä.” (Schmid, de Graaf 1982, 78)

Nacosin mukaan mikään muu asia maailmassa ei täytäkään myyvän infotainmentin (tietoviihteen) vaatimuksia kuin terrori-isku ja iskujen uhrien ahdinko. Nacosin näkemyksen mukaan kilpailu uutisvälineiden välillä on myös johtanut siihen, että mediaorganisaatiot ovat ruvenneet tuntemaan painetta tuottaa yhä sensaatiohakisempaa ja järkyttävämpää materiaalia pönkittääkseen myyntilukuaan. (Nacos 2006, 9)

Breivikin oikeudenkäynnin alkaessa esille nousi myös huoli siitä, että uhrin joutuisivat median riepotuksen kohteeksi jo toista kertaa terrori-iskun jälkeen. Selvää oli myös, että oikeudenkäynnin aikana esille tulisi järkyttäviä tarinoita ja yksityiskohtia, joiden julkaisemisesta (tai julkaisematta jättämisestä) viestintävälineiden pitäisi päättää. Journalisteilta oli syytä odottaa pidättyväisyyttä ja harkintaa siitäkin syystä, että Breivikin uhrin ja uhrien omaiset olivat nimenomaan pyytäneet toimittajilta hienotunteisuutta oikeudenkäynnistä raportoitaessa.

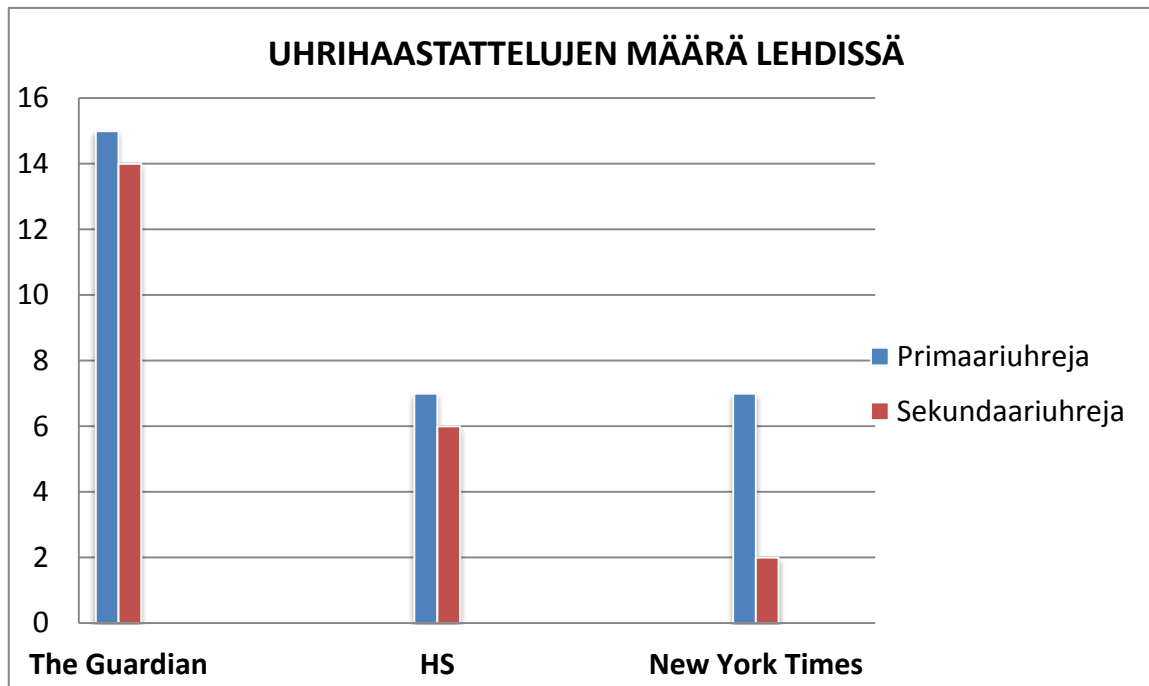
Huomaavaisuuden osoittaminen terrori-iskujen uhreja ja heidän läheisiään kohtaan on yksi asioista, joita painotetaan myös yleisissä terrorismiuutisointia käsittelevissä ohjeistuksissa (Esim. Dart Center 2003). Myös Cohen-Almagor (2005) korostaa, että hienotunteisuutta uhreja kohtaan pitää jatkaa myös terrori-iskun päätyttyä.

Miten lehdet selviytyivät tästä?

7.1. Kuoleman ja surun varjossa

Traumaattisilla tilanteilla on monenlaisia uhreja. Ilmiselviä uhreja ovat tapahtumassa välittömästi mukana olleet fyysisesti tai psyykkisesti vammautuneet ihmiset; näitä uhreja kutsutaan primaareiksi uhreiksi. Trauma ei kuitenkaan usein pysähdy välittömiin uhreihin. Omaisen tai läheisen menettäneet, eloonjääneiden perhe ja ystävät, kuolleiden ja vammautuneiden omaiset ja läheiset altistuvat myös välillisesti traumaattisille tapahtumille. Altistuneita ovat myös tapahtuman todistajat, pelastustehtäviin osallistuneet ihmiset, terveydenhuollon työntekijät, tiedotusvälineiden edustajat ja

vapaaehtoiset. Nämä uhrit voidaan luokitella sekundaarisiksi uhreiksi tai piilouhreiksi. (Sosiaaliministeriö 2009, 11, 64)

KUVIO 5. Primaari- ja sekundaariuhrien haastattelut eri lehdissä

Tutkimukseni aineiston määrällinen tarkastelu osoitti, että oikeudenkäynnin aikana tiedotusvälineiden mielenkiinto terrori-iskujen uhreja kohtaan oli edelleen voimakas. Lehdet tekivät edelleen varsin runsaasti uhrihaastatteluita, huolimatta siitä, että varsinaisesta terrori-iskusta oli kulunut jo miltei vuosi. The Guardianin sisällöstä löytyi peräti 29, Helsingin Sanomista 13 ja New York Timesistä 9 uhrihaastattelua. Lehdet suosivat haastateltavina primaariuhreja (joista suuri osa oli Utøyan selviytyjiä).

Yhtenä huolena Breivikin oikeudenkäynnin alkaessa oli, että terrori-iskun kohteeksi joutuneet nuoret ja lapset joutuisivat median retuutuksen kohteiksi. Ainakin alaikäisten uhrien kohdalla tämä osoittautui varsin aiheettomaksi peloksi, sillä tutkimukseen kuuluneet lehdet olivat hyvin varovaisia asian suhteen.

Lehdet eivät luonnollisesti julkaise jokaisen haastateltavan ikää. Mutta yleensä haastateltavan ikä ilmaistaan, mikäli tämän koetaan olevan jutun kannalta tärkeä tieto. Uhrihaastattelujen tarkastelu osoitti, että Guardianissa haastateltiin oikeudenkäynnin aikana 12 uhria, joiden ikä mainittiin artikkelissa. Nuorin haastateltu uhri oli 18-vuotias,

vanhin 29. Uhrien keski-ikä oli 22 vuotta. Myös Helsingin Sanomat haastatteli yksinomaan täysi-ikäisiä uhreja: nuorin lehdessä haastateltu uhri oli 20-vuotias ja vanhin 26. Haastateltavien keski-ikä oli 22 vuotta. Lehdistä ainoastaan New York Times haastatteli alle 18-vuotiaita uhreja. Nuorin uhri, jota lehti haastatteli, oli 16-vuotias, vanhin 22-vuotias. Haastateltujen uhrien keski-ikä oli noin 18 vuotta.

Cotén ja Simpsonin mukaan on syytä myös harkita haastateltavan nimen paljastamista. Tyypillisesti journalismin lähtökohtana on avoimuus: tiedot on hyvä hankkia ensisijaisesti yksilöitäviltä lähteiltä. Cotén ja Simpsonin mielestä traumaattisten tilanteiden käsittelyssä asiaa on hyvä harkita pitkään tuoko haastateltavan nimeäminen jutulle lisäarvoa. (Coté, Simpson 2006, 175)

Breivikin oikeudenkäynnin aikana lehdet esittivät uhrin ja haastateltavat pääsääntöisesti nimeltä; vain muutama New York Timesin ja The Guardian haastattelu sisälsi maininnan, että haastateltavat olivat pyytäneet esiintyä jutussa nimettöminä. Näin tehtiin muun muassa 16.5. ilmestyneessä The Guardianin jutussa ”Anders Behring Breivik trial: survivors tell of hiding under bodies”, jossa Utøyalta haastateltu uhri halusi pysyä nimettömänä.

Pelkkä täysi-ikäisyys ja lähteiden henkilöllisyyden suoja eivät yksinään ole eettisen uhrjournalismin takeita. Niin Ison-Britannian, Yhdysvaltojen kuin Suomenkin journalistien eettiset koodistot velvoittavat journalistit toimimaan hienotunteisesti ja osoittamaan sympatiaa traumaattisten tilanteiden uhrien käsittelyssä:

- Sairaus- ja kuolemantapauksista sekä onnettomuuksien ja rikosten uhreista tietoja hankittaessa ja uutisoitaessa on aina noudatettava hienotunteisuutta. (JO 28)
- In cases involving personal grief or shock, enquiries and approaches must be made with sympathy and discretion and publication handled sensitively. (PCC 4)
- Show compassion for those who may be affected by news coverage. (SPJ)

Monissa asioissa tätä hienotunteisuutta noudatettiinkin. Aineiston tarkastelu paljasti muun muassa sen, että lehdet haastattelivatkin hyvin vähän iskussa menehtyneiden ja loukkaantuneiden uhrien vanhempia. Vanhempien surun kunnioittaminen oli epäilemättä linjassa hyvän journalistietiikan kanssa. Varsinkin kun oikeudenkäynnin

jälkeen Norjassa tehdyssä tutkimuksessa paljastui, että vielä 40 kuukautta terrori-iskun jälkeen suuri osa vanhemmista kärsi edelleen vakavista traumanjälkeisistä stressihäiriöistä. (Dyregrov & Kristensen 2015)

Helsingin Sanomissa uhrin käsittely oli kautta linjan hyvin tyylikästä. Lehdessä tehtiin myös hienoja luovia ratkaisuja uhriutisoinnin suhteen: kesäkuun 20. päivänä ilmestyneessä jutussa haastateltiin uhrien ja uhrien omaisten tukiyhdistyksessä toimivaa Christin Bjellandia. Yhtenä Bjellandin tehtävänä yhdistyksessä oli seurata oikeudenkäyntiä sellaisten omaisten puolesta, jotka eivät kyenneet paikalle. Bjellandin haastattelun kautta välitettiin uhrien ja omaisten tunteita ja kokemuksia, ilman että haastatteluja varten oltaisiin häiritty varsinaisia silminnäkijöitä hyvin vaikeista aiheista. Bjelland tarjosi siis jollain tasolla äänen koko uhrien ja omaisten yhteisölle:

"Onneksi moni jatkaa arkeaan, käy töissä ja koulussa, eikä siksi ehdi istua oikeudessa. Mutta paikalla on joka päivä uhreja ja vanhempia, jotka menettivät lapsensa (...) Tuskaista oli kuunnella uhrien ruumiinavausraporttien läpikäyntiä. Olen itkenyt täällä paljon." (HS 20.6. "Oikeudenkäynnin alku oli rankinta")

Oikeudenkäynnin aikana esille tuli myös tapauksia, joissa journalistit venyttivät eettisten koodien peräänkuuluttamaa "hienovaraisuutta ja sympatiaa" äärimilleen. Ehkä arveluttavin näistä asioista oli The Guardianin päätös tempaista Anders Breivikin vanhemmat mukaan oikeudenkäynnin aikaansaamaan mediamyllyyn. Erityisen ristiriitainen ratkaisu Guardianilta oli julkaista oikeudenkäyntiä edeltäneellä viikolla artikkeli, jossa toimittaja oli käynyt Ranskassa haastattelemassa Anders Breivikin isää, Jens Breivikiä.

Laajassa haastattelussa käytiin seikkaperäisesti lävitse Jens Breivikin kokemuksia terrori-iskun jälkeen: kuinka iskuja seurasi hämmennys ja epäusko, joka muuttui suruksi ja itsesyytökseksi. Jutussa selitettiin kuinka julkisuus ja syytökset seurasivat Jens Breivikiä Norjassa, ja ettei tämä uskonut ikinä palaavansa Norjaan. Tekstissä tuodaan esille muun muassa Anders Breivikin ja hänen isänsä huonot, ongelmalliset välit ja perheen elämää varjostaneet ihmissuhdeongelmat. Teksti sisältää jopa sitaatin Breivikin manifestista, jossa hän mainitsee isänsä huonot ihmissuhdetaidot. Jutussa mainitaan myös, että hän oli harkinnut useaan otteeseen itsemurhan tekemistä.

Hyvin henkilökohtaisten asioiden julkaisemisen lisäksi artikkeli tuntuu sukeltavan ajoittain oudon syyttävään sävyyn. Tekstissä lainattiin muun muassa englantilaista kirjailijaa ja opettajaa Katharine Birbalsinghia, jonka mukaan Jens Breivikin epäonnistuminen isänä oli ”kylvänyt siemenet hänen poikansa hulluudelle.” Jutussa käytetyt sanavalinnat tuntuvat heittävän jonkinlaisen osasyllisyyden viitan myös Jens Breivikin päälle:

“Yet however much he protests, however much he tried or didn't try, Breivik's regrets, one senses, run deeper. He knows his choices have not always been the wisest.” (The Guardian 13.4.2012 “Anders Behring Breivik trial: the father's story”)

Jutusta syntyvää syyttävää vaikutelmaa lisätään myös sitaatilla, jossa Jens Breivik itse tunnusti ”osasyllisyytensä:”

"Some people do feel I am guilty," he says. "I do have feelings of shame, disgrace. Damnation. Maybe... maybe I am to blame." (The Guardian 13.4.2012 “Anders Behring Breivik trial: the father's story”)

Juttu ei sinällään ole kirjaimellisesti Ison-Britannian eettisen koodin vastainen. Asiaan liittyvät keskeiset kohdat Päätoimittajien lehdistöneuvoston ohjeistossa ovat PCC 9/ I (Rikoksista tuomitun tai syytetyn sukulaisia tai ystäviä pidä nimetä ilman näiden tahtoa) ja PCC 2/I (Jokaisella on oikeus yksityisyyteen perhe-elämän, kodin, terveyden ja kirjeenvaihdon (mukaanlukien digitaalisen kommunikoinnin) suhteen). Jens Breivikin tapauksessa lupa on varmasti saatu: jutun sai siis julkaista.

Keskeisempi kysymys onkin siinä, pitikö juttu julkaista? Mitä keskeistä yhteiskunnallista tietoa saatiin käymällä lävitse Jens Breivikin epäonnistuneita ihmissuhteita tai itsemurha-aikeita? Tai mitä saavutettiin Jens Breivikin entisen vaimon nimen julkaisemisella tai kertomalla, että avioliitto päättyi alkoholismiin vuoksi (varsinkin kun jutussa todetaan, ettei Jens Breivik halunnut puhua asiasta)? Raittila toteaa, että ero sensaatiomaisuuteen pyrkivän ”surupornon” ja empaattisen journalismin välillä on hiuksenhieno (Raittila 1996, 184). Kyseisen artikkelin kohdalla Guardian tipahtaa ensiksi mainittuun kategoriaan.

Syytetyn äiti Wenche Behring selvisi hieman vähemmällä. Behring onnistui pysyttelemään miltei koko oikeudenkäynnin ajan poissa julkisuudesta. Tutkimukseeni

valituista lehdistä New York Times ei viitannut Behringiin kertaakaan tutkimuksen tarkasteluajanjakson aikana, kun taas Helsingin Sanomissa Behring mainittiin ainoastaan kahdessa artikkelissa, joista toisessa mainittiin tämän todistavan oikeudenkäynnin aikana, kun taas toisessa julkaistiin tieto, että Behring kieltäytyikin todistamasta.

Huolimatta Behringin selkeästä pyrkimyksestä pysyä poissa parrasvaloista, The Guardian julkaisi oikeudenkäynnin aikana lukuisia Behringin lausuntoja, jotka lehti oli kaivanut oikeuspsykiatreille tekemästä raportista. Muun muassa 14.6. ilmestynyt artikkeli ”Anders Breivik: paranoid, delusional and then he killed 77” sisälsi runsaasti yksityiskohtia perheen elämästä. Lausunnoissa kuvailtiin sitä, kuinka Behring oli ruvennut pelkäämään poikansa käyttäytymistä. Samassa jutussa käytiin lävitse myös se, että Breivik ja hänen sisarensa oli otettu lapsina väliaikaiseen sijaishoittoon. Vaikka juttu ei olekaan yhtä ristiriitainen kuin Breivikin isän haastattelu, sisältää se silti erikoisen paljon Wenche Behringin yksityiselämään ja koko Breivikin perheen yksityiselämän yksityiskohtia. Epäilyttävä päätös The Guardianilta oli myös julkaista vihjailuja siitä, että Breivikin ja Behringin välillä oli saattanut olla inestuaalinen suhde. (The Guardian 17.4.2012 Anders Behring Breivik claims victims were not innocent)

Toimittajien eettistä harkintaa tutkinut Leino (2005, 65) korostaa, että usein rikoksesta syytetyn lähipiiri ei nauti samanlaista tavalla suojelua kuin rikoksen uhrien läheiset, koska ”tekijä on tekijä ja uhri on uhri”. Silti Breivikin vanhempien yksityiselämän tonkiminen oli The Guardianilta epäilyttävä ratkaisu, joka haiskahtaa vahvasti sensaatiojournalismilta.

7.2. ”Kahdeksan laukausta päähän ja kasvoihin”

Terrorismin ja median suhdetta Yhdysvalloissa tutkinut Nacos toteaa, että varsinkin TV:n läpimurron myötä median suhde väkivaltaisiin tapahtumiin, kuten terrorismiin, on muuttunut miltei pakkomielleiseksi: väkivallasta on tullutkin modernien uutisvälineiden välisen kilpailun kohde, jota käytetään uutismedioissa välillä häikäilemättäkin hyväksi. Nacosin mukaan terrorismi ja siihen liittyvä väkivalta ovat räikeästi ylikorostetussa asemassa uutisissa, mikä puolestaan voi kannustaa tulevia terroristeja. (Nacos 2003, 30-31) Nacos muistuttaa myös, että journalistien on turhan vedota asiassa vapaan median

tarpeeseen informoida yleisöä. Viestin terroristitekojen vakavuudesta voi tuoda esille sortumatta äärimmäisen graafisiin esityksiin tekojen yksityiskohdista ja uhrien kärsimyksistä. (Nacos 2006, 11–12)

Myös Coté ja Simpson kehottavat journalisteja käyttämään harkintaa väkivallasta uutisoidessa. Tapahtumien väkivaltaisiin puoliin, kuolemaan, loukkaantumisiin ja muihin yksityiskohtiin keskittyminen lisää usein turvattomuuden tuntua uutisen lukijoissa. Voimakkaiden ja pelottavien kuvien tai mielikuvien liittämistä juttuun pitää harkita tarkkaan, sillä ahdistavat sanat tai silmännäjäkuvaukset saattavat häiritä lukijoita siinä missä väkivaltaiset tai raa'at kuvatkin. (Coté, Simpson 2006, 176)

Asia nousi myös Breivikin oikeudenkäynnin keskeiseksi journalistietiikan kysymykseksi: esimerkiksi tietyt Norjan viestintävälineet päättivät jo ennen oikeudenkäyntiä, etteivät ne aikoneet kuvailla Breivikin iskujen väkivaltaisuuksia yksityiskohtaisesti.

Aineiston määrällinen analyysi osoitti, että Breivikin oikeudenkäynnin aikana tarkasteluun valituissa lehdissä käsiteltiin kuolemaa, kärsimystä ja väkivaltaa huomattavia määriä. Saadakseni selville millaisessa valossa uhrien kärsimyksiä käsiteltiin, jaoin aineistossani esiintyneet väkivallan ja kuoleman kuvaukset kolmeen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään on laskettu lievät tapaukset ja neutraalit ilmaukset ja termit, kuten ”kuollut”, ”haavoittunut” tai ”uhri”. Toiseen ryhmään olen laskenut artikkelit, joissa kuolemaa tai väkivaltaa on käsitelty tarkemmin. Tähän joukkoon kuuluvissa jutuissa uhrien vammat on eritelty, menemättä kuitenkaan yksityiskohtaisuuksiin. Ryhmään on laskettu esimerkiksi uutiset, jossa on mainittu kuinka ”uhri sai vammoja käteen ja vatsaan”. Jaottelun kolmas ryhmä sisältää artikkelit, joissa kuvaukset väkivallasta ja kuolemasta ovat olleet erityisen raakoja ja graafisia; esimerkiksi yksityiskohtaiset kuvaukset väkivallasta tai uhrien ruumiinvammoista.

	Lievä	Huomattava	Graafinen	YHT
The Guardian	40	7	9	56
NYT	20	3	1	24
HS	20	4	1	25

TAULUKKO 3. Kuoleman ja väkivallan kuvaukset lehdissä oikeudenkäynnin aikana

Suuri osa ensimmäisen kategorian maininnoista liittyivät lehtien tapaan toistaa Breivikin iskujen kuolonuhrien määrää. Muissa kategorioissa oli kuitenkin merkittäviä eroja lehtien tavoissa käsitellä väkivaltaa. Lehdistä Helsingin Sanomat ja New York Times osoittivat suurta pidättyväisyyttä jutuissaan, huolimatta siitä että mahdollisuuksia väkivaltaisilla yksityiskohtilla mässäilylle oli yllin kyllin. The Guardian puolestaan liukasteli hyvän maun ja eettisyyden rajalla koko oikeudenkäynnin ajan.

Lehtien erot näkyivät selvästi jo oikeudenkäynnin ensimmäisenä päivänä, jonka aikana syyttäjä Inga Bejer Engh käytti miltei 45 minuuttia kuvailemalla Breivikin terrori-iskuissa kuolleiden ja haavoittuneiden vammoja. Helsingin Sanomat ja New York Times eivät julkaisseet ainuttakaan yksityiskohtaa syyttäjän kuvauksista. Samaa ei voi sanoa The Guardianista, joka julkaisi avauspäivältä hyvin yksityiskohtaisia kuvauksia uhrien saamista vammoista, kuten seuraava katkelma osoittaa:

"She was in the area by the escarpment below Lovers' Path and was shot twice with the pistol and/or rifle. One of the shots penetrated inter alia the left lung, the main stem of the pulmonary artery and the aorta. The other shot crushed the 11th chest vertebra and liver, leaving through the right flank."(The Guardian 16.4.2012 Anders Behring Breivik cries during own propaganda film)

Tämä tapaus tuntuikin asettaneen riman lehtien uutisoinnille. Helsingin Sanomat ja New York Times päätyivät uutisoinnissaan hyvin pidättyväiseen linjaan kuoleman ja väkivallan suhteen. Lehtien juttujen sävy väkivallan suhteen oli toteava ja yleisluontoinen. Kuvaukset tapahtumista ja uhrien vammoista sisälsivät hyvin harvoin tarkkoja tai raakoja yksityiskohtia, kuten seuraavista katkelmista on huomattavissa:

"Thoresen sai sirpaleista vammoja joka puolelle kehoaan. Paikalla olleiden työkavereiden antama ensiapu pelasti hänet." (HS 26.4.2012 Oslon keskustan pommi-iskun uhrit todistivat oikeudessa)

"21-vuotias Silja Uteng kertoi paenneensa saarelta uimalla sen jälkeen, kun Breivik oli ampunut häntä käsivarteen." (HS 15.5.2012 Utøyalta selvinnyt Breivikille: "Me voitimme, hän hävisi")

"The courtesies endured even as Mr. Breivik calmly, and without visible remorse, recited his memories of killing people so unused to such violence that they could not even flee as he reloaded." (NYT 23.4.2012 Norwegian Who Killed 77 Says He Shared in Loss)

Guardianissa puolestaan julkaistiin hyvinkin graafisia kuvailuja iskujen väkivallasta, uhrien kauhutarinoita sekä iskussa kuolleiden alaikäisten lasten nimiä. Pienenä positiivisena piirteenä brittilehti lisäsi verkkosivuillaan juttujen alkuun varoituksen siitä, että artikkelin sisältö saattaisi järkyttää herkkiä lukijoita.

Oikeudenkäynnin pisin ja emotionaalisesti koettelevin osuus sijoittui 24.4.–5.6. väliselle ajalle, jolloin kuultiin syyttäjän nimeämiä todistajia: lääkäreitä, kuolinsyöntutkijoita, iskun uhreja ja näiden omaisia. Syyttäjän todistajien kuulemisen aikana The Guardianissa haastateltiin muun muassa kolmea Utøyalta selviytynyttä nuorta, jotka olivat piiloutuneet tappajalta ruumiiden alle. Jutussa kerrottiin kuinka eräs haastateltavista joutui katsomaan vierestä, kun Breivik ampui hänen ystävänsä päähän kahdeksan kertaa:

“Right next to him was the body of his friend, Bendik Rosnæs Ellingsen. He was dying: Breivik had shot him eight times in the head and face. The witness said he had one overriding memory: “What I remember best was opening my eyes and feeling the rush of blood from Bendik.” (The Guardian 16.5.21012 Anders Behring Breivik trial: survivors tell of hiding under bodies)

Outo piirre uutisoinnissa oli se, että lehdet päätyivät kirjoittamaan myös kuvitteellisesta väkivallasta. Oikeudenkäynnin neljäntenä päivänä Breivikiä kuulusteltiin tämän motiiveista ja suunnitelmista. Päivän aikana Breivik kuvaili seikkaperäisesti suunnitelmiaan ja sitä, kuinka hän ei edes kokenut iskujensa olleen onnistuneita tai tarpeeksi järkyttäviä. Päivän aikana Breivik muun muassa paljasti, että hänen pääkohteensa Utøyalla oli ollut Norjan entinen pääministeri Gro Harlem Brundtland, joka oli vierailut iskupäivän aamuna saarella, mutta oli ehtinyt poistua hyökkäyksen alkaessa. Helsingin Sanomat suodatti päivän tapahtumista verisimmät yksityiskohdat, mutta mainitsi että Breivikin ”tarkoituksena oli julkaista internetissä video Brundtlandin julmasta teloituksesta.” (HS 20.4.2012 Terroristiepäilty halusi tappaa koko Norjan hallituksen)

New York Times julkaisi sivuillaan yksityiskohtaisemman tiedon, ettei Breivikin aikomuksena ollut pelkästään tappaa Brundtland, vaan myös mestata tämä. (NYT 19.4.2012 Norwegian Defends Shooting and Regrets Death Toll Wasn’t Higher) The Guardianin uutisoinnissa mentiin vielä askel pidemmälle:

“Breivik told the court he planned to handcuff her, before “decapitating” her using a bayonet on his rifle and then filming the execution on an iPhone.” (The Guardian 19.4.2012 Anders Behring Breivik planned to film beheading of former prime minister)

7.3. "Tappaja hävisi, kansa voitti"

Nacosin kaltaisten mediakriitikoiden pessimististen näkemysten mukaan terrori-iskujen saama julkisuus, uhrien haastattelut ja väkivallasta uutisointi palvelevat ainoastaan terroristien tavoitteita. Aiheen ympärillä pyörivä normatiivinen keskustelu tuntuukin usein keskittyvän siihen, mikä on kiellettyä ja siihen, mitä toimittajien ei pitäisi tehdä.

Toisaalta Raittila muistuttaa, että katastrofien aikana ja jälkeen tiedotusvälineillä on roolinsa suuren yleisön surutyössä. Sympatia ei synny ilman samaistumisen kohdetta, vaan tunnereaktion syntymiseen vaaditaan se, että uutisella on kasvot. Surutyön kannalta journalismi voi toimia kahdella hyvin erisuuntaisella tavalla. Sensaatioihin ja uteliaisuuteen keskittyvä journalismi tuottaa negatiivisia ja taannuttavia vaikutuksia, kun taas journalismi, joka kokoaa katastrofin aiheuttamat inhimilliset kärsimykset ja esimerkiksi raportoi uhrien jälkihoidosta, voi olla surutyön kannalta hyvinkin rakentavaa. (Raittila 1996, 66, 184)

Tätä tukee myös Cotén ja Simpsonin jako uhri uutisoinnin kahteen näytökseen. Siinä missä uhri uutisoinnin ensimmäinen näytös tarkoittaa välitöntä aikaa tapahtumien jälkeen, jonka aikana uhrien yksityisyyttä on kunnioitettava erityisesti, kirjoittajien mielestä uhrien nostaminen uutiseen on eettisesti perusteltua vasta toisessa näytöksessä (jonka pitäisi sijoittua kuukausien tai jopa vuosien päähän alkuperäisistä tapahtumista). Coté ja Simpson myös painottavat, että tässä toisessa näytöksessä jutun pääpainon olisi syytä olla uhrin selviytymisessä ja tapahtumien aiheuttamilla traumoilla. (Coté, Simpson 2006, 125-126)

Lehdistä Helsingin Sanomat seurasi parhaiten Cotén ja Simpsonin viitoittamaa tietä uhri uutisoinnissa. Helsingin Sanomat haastatteli muun muassa pariskuntaa, joka oli veneellään pelastanut Utøyalta pakenevia nuoria. Jutussa käsiteltiin muun muassa sitä, miten urheasta toiminnastaan huolimatta pariskunta koki edelleen syyllisyyttä ja

riittämättömyyden tunnetta. Muiden ihmisten tuki oli kuitenkin auttanut paria vaikeina aikoina:

”Vuosi sitten Bjørn Juvet sai monia liikuttavia kiitossoittoja. ”Ne ovat auttaneet antamaan painoa sille, mitä pystyi tekemään. Ettei pelkästään mieti sitä, mihin ei pystynyt.” (HS 21.7.2012 Utøya silmien edessä)

Emotionaalisesti pysäyttävimmässä Helsingin Sanomien jutussa haastateltiin 22-vuotiasta Utøyalta selvinnyttä Renate Tårnesia, jonka poikaystävä kuoli saarella. Haastattelussa Tårnes kuvaili kokemaansa henkistä vuoristorataa: sitä miten hän selvisi Utøyalta, miten hän joutui kertomaan poikaystävänsä vanhemmille tämän kuolemasta, sitä miten hän on yrittänyt rakentaa elämäänsä uudelleen palasista. Jutussa tuodaan myös esille se, miten vaikeaa Breivikin iskujen uhrien ja omaisten on ollut selvitä tapahtuneesta. Varsinkin kun mediamylly Breivikin ympärillä ei hetkeksikään hellittänyt iskujen ja oikeudenkäynnin välillä.

”Vuosi 2012 on ollut rankka (...) Hän joka riisti Snorren hengen, katseli Renatea kioskeista ja verkkosivuilta. Häntä oli vaikeaa vältellä toukokuun 21. päivään saakka. Silloin Renate Tårnes seisoi kasvotusten rakastettunsa tappajan kanssa, todistajana.” (HS 22.7. 2012 Utøyan varjossa)

Huolimatta siitä että artikkeli käsittelee raskasta aihetta – ajoittain hyvinkin karuin sanakääntein – jutun sävy ei ole tirkistelevä tai sensaatiohakuinen. Uhrin kokemuksia käsitellään kaunistelematta, mutta arvokkuudella. Tekstissä tuodaan esille myös myös henkisen avun verkostot, joiden avulla Tårnes on selviytynyt.

Renate Tårnes nousi Helsingin Sanomissa eräänlaiseksi Utøyan, ja koko terroristi-iskun, uhrien ja selviytyjien symboliksi. Juttu sisältää järkyttäviä elementtejä, mutta ne eivät ole tekstin ydin. Jutun pääpaino on Tårnesin selviytymistarinassa – siinä, miten tavallinen ihminen jatkaa elämäänsä katastrofin jälkeen. Ilman Utøyan tapahtumien realistista, rankkaakin kuvaamista lukija tuskin osaisi ymmärtää, mitä Tårnes on joutunut kokemaan.

Myös The Guardianin aineisto sisälsi positiivisia tarinoita uhrien elämästä. Lehdessä haastateltiin muun muassa iskusta selviytynyttä Ina Rangønes Libakia. Jutussa korostettiin Libakin huumorintajua ja positiivista elämänasennetta. Jutussa nostettiin

esille myös sitä, kuinka Norjan työväenpuolueen nuorisjärjestön AUF:n jäsenet ovat pitäneet huolta toisistaan iskun jälkeen

"We've been very good at taking care of one another and supporting each other," she said. "I've spent a lot of time in AUF and it's great to see new members and to see that the old members are committed and we are stronger than ever. We focus on the politics and this hasn't weakened us." (The Guardian 15.5.2012 Anders Behring Breivik trial: we are stronger than ever, survivor tells court)

Väkivallasta ja sen uhreista uutisoiminen ei siis ole yksiselitteisesti paha asia. Parhaassa tapauksessa eettisesti ja hyvän journalismin mukaisesti tehty uutisointi väkivallasta voi auttaa herättämään voimakasta empatiaa uhreja kohtaan, sekä auttaa ymmärtämään tapahtumia ja traumaattisten tapahtumien roolia ihmisten elämässä paremmin. (Coté, Simpson 2006, 8)

Myös Hanusch esittää, että journalismille on nykymaailmassa langennut hyvin merkittävä funktio surun ja kuoleman osalta: uutismediasta on tullut merkittävin foorumi julkisen surun esittämisessä ja konstruoimisessa. Journalistien työ katastrofien ja kuolemantapauksien osalta voidaan usein nähdä yrityksenä ”parantaa” katastrofin tai murheen repimä sosiaalinen kudος. (Hanusch 2010, 131-132)

Nacos on esittänyt, että media auttaa terroristeja dominoimaan julkisuutta väkivallan ja pelon kautta. Nacosin mukaan muun muassa 9/11-isku osoitti, miten terroristit pystyvät väkivallalla ja sen uhalla pelottamaan kohdeyleisöään ja horjuttamaan jopa yhteiskunnan perusrakenteita. (Nacos 2006, 6) Breivikin oikeudenkäynnin aikana lehtien uutisoinnissa näkyi kuitenkin pikemminkin päinvastainen ilmiö: Norja tuntui yhdistyvän ja vahvistuvan terrori-iskujen voimasta.

Helsingin Sanomissa julkaistiin 23.7. juttu "Tappaja hävisi, kansa voitti", jossa käsiteltiin Breivikin iskujen vuosipäivää. Norjalaisen yhteiskunnan kannalta kyseessä oli merkittävä tapahtuma: päivän aikana iskujen uhreille ja omaisille osoitettiin tukea niin Norjassa kuin ympäri maailmaakin. Jutussa tuotiin esille myös kuinka monet uhrin, uhrien vanhemmat, AUF-nuoret ja jopa pääministeri Jens Stoltenberg palasivat Utøyen saarelle. Symbolisesti tämä varmasti merkitsi monille norjalaisille sitä, että saari otettiin takaisin haltuun Breivikiltä.

KUVA 2. Lehdet tekivät tärkeää työtä toimiessaan kollektiivisen surun esittäjinä Breivikin oikeudenkäynnin aikana. (New York Times 27.7.2012 Learning From Norway's Tragedy)

Myös The Guardian käytti symbolien voimaa kuvatessaan norjalaisten tuntemuksia. Huhtikuun 26. päivänä 40 000 norjalaista kerääntyi Oslon kaduille laulamaan suosittua lastenlaulua *Barn av regnbuen*. Breivik oli oikeudenkäynnin aikana ilmaissut inhonsa laulua kohtaan, käyttäen sitä esimerkkinä siitä, kuinka norjalaislapsia ”aivopestiin marxilaisuuteen”. The Guardianissa ilmaistiin, että sen sijaan että norjalaiset olisivat vajonneet Breivikin tasolle, he nousivat sen yläpuolelle:

“Seeking to express their solidarity with the victims of this act of terror as they assembled to give their evidence this week, the people of Oslo chose a song that extols the kind of multicultural society that Breivik despises. By the simple act of singing it together, they have drowned out the voice of hatred emanating from the Oslo courthouse.” (The Guardian 27.4.2012 Anders Breivik's hatred has been drowned out by Norwegians singing)

Uhrien äänet toimivat lehtien sivuilla myös tärkeänä vastavoimana Breivikin äärioikeistolaiselle propagandalle. Useassa tapauksessa Breivikin iskujen uhrin kykenivät tuomaan esille niitä tunteita, joita syyttäjät, asiantuntijat tai toimittajat eivät pystyneet ilmaisemaan. Esimerkiksi oikeudenkäynnin toisena päivänä Breivik totesi, että hänen näkemyksensä mukaan terrori-iskujen uhrin eivät olleet ”syyttömiä”, vaan osa koko Norjaa uhkaavaa vaaraa. Saman päivän aikana iskusta selviytynyt Tore Sinding

Bekkedal ilmaisi The Guardianissa oman näkemyksensä syytetystä ja tämän maailmankuvasta:

"I want to be a threat to his world model, I really do. I want to be the kind of person that he doesn't consider to be innocent. I want to work for tolerance in society. I think that's a great thing to be working for. There is no enemy I'm more grateful for than Breivik." (The Guardian 17.4.2012 Remorseless and baffling, Breivik's testimony leaves Norway no wiser)

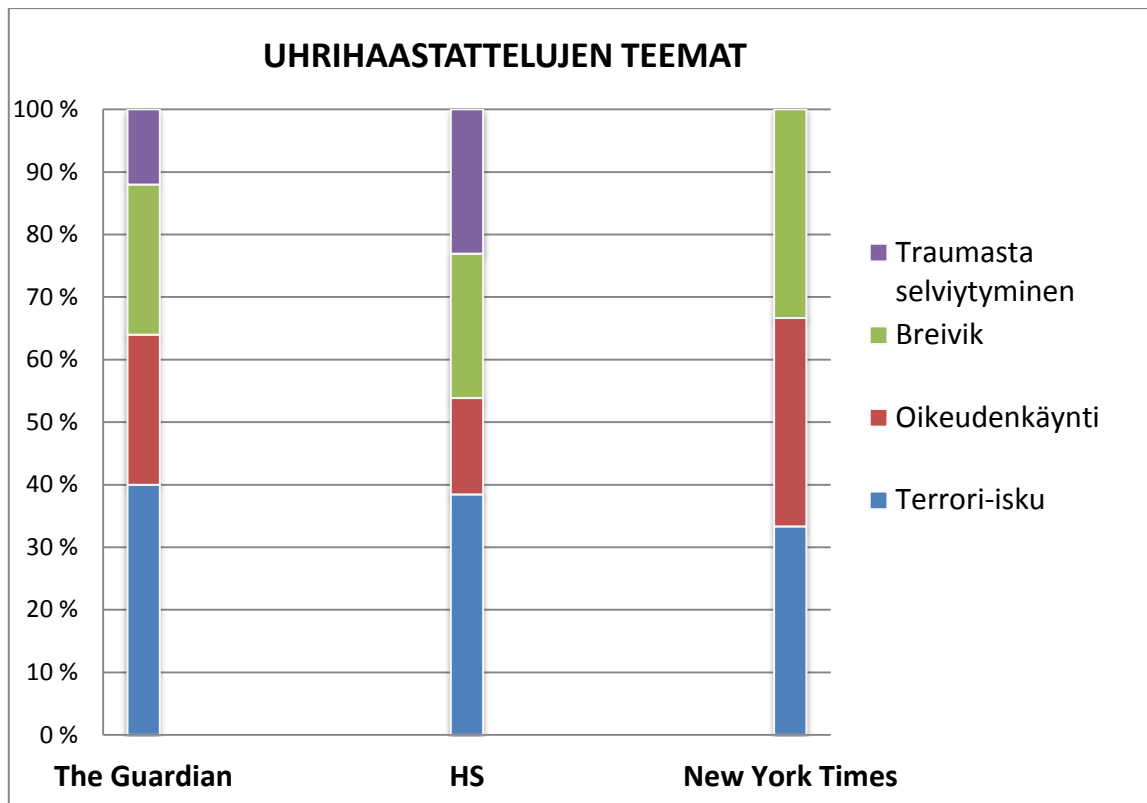
Uhrien haastatteluilla korostettiin myös sitä, että Breivikin hirmuteoista huolimatta norjalainen yhteiskunta ja oikeusjärjestelmä selviytyivät voittajina maan ensimmäisestä terrori-iskusta:

"Bjorn Magnus Ihler, who survived the Utoya shootings, said that Norway's treatment of Mr. Breivik was a sign of a fundamentally civilized nation. "That's how it should work. That's staying true to our principles, and the best evidence that he hasn't changed our society." (NYT 24.8. Norway Mass Killer Gets the Maximum: 21 Years)

7.4. Uhrien tarinat ansaitsevat tulla kuulluiksi

Cotén ja Simpsonin mukaan toimittajan kannattaa haastatella traumaattisen tapahtuman kokenutta uhria siinä tapauksessa, että haastattelu antaa jutulle jotain keskeistä arvoa. Antoivatko Breivikin uhrien haastattelut lehtien uutisoinnille mitään arvoa vai olivatko ne pelkästään Nacosin mainitsemaa tietoviihdettä?

Oheisessa kuviossa on esitetty uhrihaastattelujen teemojen jakaantuminen aineistossa. Jaoin uhrihaastattelut neljään keskeiseen teemaan, jotka esiintyivät lehdissä toistuvasti. Ensimmäiseen kategoriaan kuuluivat Cotén ja Simpsonin peräänkuuluttamat ”toisen näytöksen” tarinat traumasta selviytymisestä ja uhrien saamasta tuesta. Toisen kategorian haastattelut koskivat Breivikiä: miten uhrit kommentoivat Breivikiä, tämän tekoja tai sanoja. Kolmas teema oli oikeudenkäyntiä koskevat haastattelut, jossa uhrit ilmaisivat mielipiteensä oikeudenkäynnin tapahtumista. Neljäntenä kategoriana olivat tilanteet, joissa uhrit kertoivat itse terrori-iskun tapahtumista.

KUVIO 6: Uhrien haastattelut teemoittain

Jollain tasolla huolestuttavaa on huomata, että lehdet tuntuivat olevan oikeudenkäynnin aikana pääasiassa kiinnostuneita käsittelemään iskujen tapahtumia. On ymmärrettävää, että lehdet käyttivät uhrien kertomuksia iskuista korostaakseen iskun inhimillistä puolta ja antamaan Breivikin aiheuttamalle kärsimykselle kasvot. Toisaalta on mahdollista, että traumaattisten tapahtumien muistelulla voitiin repiä uhrien henkisiä haavoja uudelleen auki. Huomattavaa on myös se, että Cotén ja Simpsonin esittämät uhrien selviytymiskertomukset ovat aineistossa masentavan aliedustettuina. Kaikki keskeiset teemat toivat kuitenkin oman tärkeän osansa Breivikin oikeudenkäynnin julkisuuteen.

Breivikin oikeudenkäynnin aikana Helsingin Sanomissa julkaistiin pääkirjoitus, jossa vertailtiin Norjan ja Suomen viestimien välisiä eroja traumaattisten tilanteiden uutisoinnissa. Kirjoituksessa esitettiin, että väkivallan ja väkivallan uhrien käsittely Suomessa on mennyt liiallisuuksiin:

”Selviytyjien oikeutta yksityisyyteen tulee kunnioittaa, mutta se ei saa johtaa vaikenemiseen. Myös uhrien tarinat ansaitsevat tulla kuulluiksi, ja viestinten velvollisuus on kertoa niitä. Vaikka tappajien kuvien ja manifestien julkaisemista yleensä vältetään perinteisissä viestimissä, internetissä ne leviävät nopeasti. Jos

uhrien tarinat jäävät kertomatta, muistiin jää vain joukkomurhaajien viesti.” (HS 24.7.2012 Suomi sulki silmänsä tragedioilta)

Tätä näkemystä tukee myös Breivikin oikeudenkäynnin aikana oslolaisille tehty kysely, joka osoitti että 47% vastaajista koki, että tunteiden julkinen ilmaiseminen ja julkinen solidaarisuus oli auttanut heitä selviämään negatiivisista tunteistaan paremmin oikeudenkäynnin aikana. (De Graaf et al. 2013, 15)

Onkin vaikea kuvitella miten Anders Breivikin oikeudenkäyntiä olisi voinut käsitellä ilman väkivallasta kirjoittamista, ilman että terrori-iskujen vaikutuksille olisi annettiin kasvot ja ääni. Jopa äärimmäiset väkivallan kuvauksetkin palvelevat tarkoitusta: on yksi asia luetetella terrori-iskussa kuolleiden ja loukkaantuneiden määrä, ja toinen asia todella ilmaista, mitkä ovat väkivallan fyysiset ja henkiset vaikutukset.

Toisaalta on myös kysyttävä miten uutiset ja media vaikuttavat ihmisten kuvaan maailmasta. Joidenkin näkemysten mukaan media on osaltaan luomassa illuusiota maailmasta jatkuvan ja väistämättömän väkivaltaisena paikkana. Tämä puolestaan voi johtaa monenlaisiin yhteiskunnallisiin vääristymiin ja valtiollisiin väärinkäytöksiin. (Carter, Weaver 2003, 17-18) Jotkut tutkimukset ovat väittäneet, että media itsessään ylläpitää ja korostaa “väkivallan kulttuuria” ja osaltaan myös lisää väkivaltaa (myös terrorismia) yhteiskunnassa. (Held 2008, 114)

Asialla on myös kääntöpuolensa. Journalistien taipumus käsitellä väkivaltaa, kuolemaa ja sen aiheuttamaa surua ei ole yksiselitteisesti negatiivinen ilmiö. Varsinkin viime aikoina on tuotu esille kantaa, jonka mukaan journalismilla on merkittävä positiivinen rooli surun välittäjänä. On mahdollista, että journalismi saattaa pitkällä aikavälillä jopa olla muuttamassa ihmisten tapaa surra: maailmalta tulevat uutiset surusta ja sen ilmaisusta ovat usein kannustaneet uutisen vastaanottajia ottamaan osaa suruun. (Hanusch 2010, 165)

Wahl-Jorgensenin ja Pantin mukaan nimenomaan empaattinen journalismi tulee kehittymään modernin, globaalin uutistyylin tukijalaksi: siinä missä menetys, kärsimys ja kuolema ovat väistämätön osa ihmisten elämää, niiden empaattisen kuvaamisen

pitäisi olla väistämätön osa journalismia. Tutkijoiden mukaan tähän lähtökohtaan pitäisi kiinnittää huomiota myös journalistien kouluttamisessa. (Ward 2013, 2008)

Mielenkiintoista kyllä, valtiosyyttäjä Inga Bejer Engh totesi itsekin, että uhrien todistukset ja kaunistelemattomat kuvaukset terrori-iskujen tapahtumista olivat tärkeä osa oikeudenkäyntiä. Syyttäjän mukaan ainoastaan asettamalla uhrien tarinat oikeusjutun keskiöön voitiin antaa riittävän kattava kuva terrori-iskun vakavuudesta ja palvella uhrien tarpeita oikeudessa. (De Graaf et al. 2013, 6-7) Sama perustelu pätee myös lehtien uutisoinnin osalta: uhrien tarinoiden kertominen oli ainoa tapa, jolla Breivikin teoista ja niiden seurauksista voitiin antaa kaunistelematon kuva.

Toisaalta Breivikin oikeudenkäynti nosti esille erityislaatuisen ongelman. Pelkästään oikeudenkäynnin kesto johti siihen, että uhri uutisointi sai valtavat mittakaavat. Lehdissä tuotiin päivästä toiseen esille uusia kauhutarinoita terrori-iskuista ja uusia kuvauksia uhrien vammoista. Taloustieteen peruseriaatteisiin kuuluu niin sanottu ”vähenevän tuoton laki”. Laissa on pähkinänkuoressa kyse siitä, että jokainen tuotantoon sijoitettu panos tuottaa edellistä panosta pienemmän tuloksen. Samaa periaatetta voi soveltaa myös journalismiin: siinä missä ensimmäinen dramaattinen kertomus traumaattisesta tilanteesta selkeyttää ja antaa kontekstia, kymmenes samankaltainen kertomus tuskin tuo mitään uutta aiheeseen ja on jo pelkkää itsetarkoituksellista surupornoa.

Kuoleman ja surun kuvausta suomalaisissa lehdissä tutkinut Anna Kivinen toteaa pro gradu -työssään, että on aina olemassa vaara siitä, että surulliset tapahtumat karnevalisoituvat uutisissa: jokainen tapahtumaan liittyvä uutinen ikään kuin ”kuorrutetaan” surulla. Tällainen surulla ja murheella mässäily voi johtaa siihen, että lukijan empatia tapahtumia ja uhreja kohtaan vähenee tai katoaa. (Kivinen 2010, 126)

Viestinnän tutkimuksessa on puhuttu paljon myös myötätuntouupumuksesta. Myötätuntouupumuksella tarkoitetaan sitä, että median jatkuvasti esittämä aineisto inhimillisestä kärsimyksestä turruttaa vähitellen yleisön ja vähentää ihmisten kykyä ja halua kokea myötätuntoa. Missä vaiheessa uhrien tarinoiden kertominen kääntyy journalismin tehtävää vastaan? Kuinka paljon kärsimystä on liikaa?

8. Yhteenveto ja pohdintaa: Pahuuden kohtelias demystifointi

Brittiläinen journalisti Alan Cowell kirjoitti Breivikin oikeudenkäynnin aikana kolumnikirjoituksen, joka oli otsikoitu ”In Oslo, Evil Demystified With Civility”. Kirjoituksessa Cowell käsitteli siitä, kuinka epätodelliselta oikeudenkäynnin seuraaminen ajoittain tuntui: syytetty itse näytti siltä, kuin tämä olisi saapunut työhaastatteluun, samalla kun viranomaiset hänen ympärillään kohtelivat tunnustanutta murhamiestä kohteliaasti, jopa kunnioittavasti. Hetkeä myöhemmin Breivik oli taas valokiilassa esittämässä farssimaisia oikeistotervehdyksiään, leuhkimassa veriteoillaan ja ylipäättään tekemässä pilkkaa koko oikeudenkäynnistä.

Samanlaisia tuntemuksia aiheutti myös oikeudenkäynnin uutisointiin tutustuminen. Tekonsa tunnustanut murhamies pääsi lehtien sivuilla puolustamaan itseään, pitämään propagandapuheita, luomaan salaliittoteorioita ja välillä jopa leikkimään itse uhria. Yhtä lailla painostavaksi kävi jatkuva kuolonuhrien määrän toistelu, fyysisten vammojen kuvailu ja loputtomat tarinat surusta ja menetyksestä; ajoittain tutkimuksen tekemisen aikana minun oli vaikea uskoa siihen, että kaikella tällä oli merkitys.

Toisaalta, kuten Cowellkin totesi, ehkä oikeudenkäynnin omituisella luonteella – kohteliaisuudella, säädylisyydellä ja pienimpienkin yksityiskohtien läpikäymisellä – oli kuitenkin lopulta tarkoitus.

Ensimmäisenä tutkimuskysymykseni liittyi pelkoon siitä, että oikeudenkäynnistä muodostuisi Breivikin hallitsema propagandanäytös. Tarkoituksena oli tarkastella sitä, miten paljon Breivikin kaltainen terroristi pääsi esittämään ideologiaansa julkisuudessa. Kysymys oli mielestäni koko oikeudenkäynnin keskeisin eettinen ongelma. Toisaalta kysymyksestä muodostui myös tutkimuksen vaikein osa-alue.

Monien mielestä Breivik sai liikaa huomiota oikeudenkäynnin aikana, niin mediassa kuin itse oikeussalissakin. Jollain tasolla tutkimukseni tukee noita väitteitä: Breivikin oikeudenkäyntiä käsiteltiin huomattavan paljon lehdissä. Useassa tapauksessa Breivik pääsi myös esittämään ideologiaansa lehtien sivuilla. Huomio kiinnittyikin siihen, minkälaisia journalistisia keinoja toimittajat ja lehdet olivat käyttäneet Breivikin propagandan käsittelyssä. Helsingin Sanomien sisällön tarkastelu osoitti, että lehti oli

ottanut tiukan linjan, jossa Breivikin lausunnoista suodatettiin pois miltei kaikki poliittinen ja ideologinen aineisto; Breivikin ajatukset ja ideologiset lausumat vaiettiin lehdessä miltei kuoliaaksi. Toisessa ääripäässä The Guardianin puolestaan antoi sivuillaan Breivikin lausumille ja ideologialle runsaasti tilaa. Toisaalta lehti reunusti Breivikin lausuntoja ja ajatuksia kriittisellä journalistisella materiaalilla. Lehti esimerkiksi kertoi yleisölleen Breivikin esittämistä uhkakuvista, mutta myös tarkisti niiden totuudenmukaisuuden. New York Timesin aineisto tapa käsitellä aihetta sijoittui näiden kahden ääripään välille.

Minkä lehden käsittelytapa sitten oli oikea? Tähän ei ole suoraa vastausta. Kaikkien lehtien tavat käsitellä Breivikin sanomisia ovat osaltaan ongelmallisia. Toisaalta on ymmärrettävää, että toimittajat kokevat epäilyttävänä tilanteen, jossa poliittinen massamurhaaja pyrkii käyttämään tiedotusvälineitä viestinsä lähettämiseen. Bowenin mukaan toimittajien pitäisi harkita tarkkaan sitä, kannattaako terroristien viestiä ilmaista missään muodossa julkisuudessa. Toisaalta esimerkiksi Heldin (2008) mukaan vaikeneminen ei ole oikea ratkaisu terrorismiuutisoinnissa. Heldin suosituksen mukaan journalistien olisi pikemminkin syytä korostaa iskuihin johtaneita poliittisia ja sosiaalisia taustatekijöitä, sekä esitellä poliittisen vaikuttamisen muotoja, jotka eivät sisällä väkivaltaa.

Toisena kysymyksenä oli tarkastella sitä, miten tasapuolista ja reilua Breivikin oikeudenkäynnin käsittely oli, ja miten tämä vaikutti Breivikin legitimizeeripyrkimyksiin. Tarkastelu osoitti, että lehdet käsitelivät oikeudenkäyntiä kohtalaisen tasapuolisesti: usein syyttäjän argumenttien yhteydessä myös puolustuksella oli mahdollisuus sanoa kantansa; joskin mielenkiintoisena ilmiönä lehdet päätyivät monessa tapauksessa käsittelemään puolustusta asianajaja Geir Lippestadin kautta. Tämän strategian tarkoituksena oli epäilemättä samanaikaisesti vahvistaa kuvaa reilusta oikeudenkäynnistä sekä vaikeuttaa Breivikin propagandatavoitteiden täyttymistä. Lehtien sivuilta löytyi muitakin epäsuoria tapoja, joilla toimittajat vaikeuttivat Breivikin legitimizeeripyrkimyksiä. Breivikin mielenterveyden kyseenalaistaminen oli keino, jota kaikki lehdet käyttivät hyväkseen murtaakseen Breivikin itsestään rakentamaa narratiivia, jonka tarkoituksena oli kuvata syytetty jonkinlaisena äärioikeistolaisena vapaustaistelijana. Journalistien eettisten koodistojen pohjalta keskeisiksi kysymyksiksi nousivat lähinnä yksityisyyden suojaan liittyvät asiat. Lehdistä lähinnä The Guardian

liukasteli epäeettisen journalismin rajoilla julkaistessaan varmistamattomia väitteitä Breivikin yksityiselämästä, kuten tämän lapsuudesta, inestuaalisesta suhteestaan äitiinsä ja kamppailusta seksuaalisuutensa kanssa.

Kolmantena tutkimuskysymyksenäni oli tarkastella sitä, miten journalistit käsittelivät uhreja ja väkivaltaa oikeudenkäynnin aikana. Selkeästi positiivisena asiana paljastui, että toimittajat välttivät miltei poikkeuksetta alaikäisten uhrien haastattelua sekä osoittivat suurta hienotunteisuutta uhrien vanhempia haastatellessa. Muuten aineiston analyysi osoitti merkittäviä eroja lehtien välillä. Siinä missä Helsingin Sanomissa ja New York Timesissa noudatettiin pääasiassa hyvin hienovaraista linjaa uhrien käsittelyssä, Guardianin toimittajat menivät usein aivan liian pitkälle väkivallan käsittelyssä. Varsinkin koko oikeudenkäyntiä ajatellen voi kysyä, miksi brittilehden piti julkaista päivä toisensa jälkeen uusia kauhutarinoita Utøyalta.

Nacosin kaltaisten mediakriitikoiden pessimististen näkemysten mukaan terrori-iskujen saama julkisuus, uhrien haastattelut ja väkivallasta uutisointi palvelee ainoastaan terroristien tavoitteita. Toisaalta Ulvilan murhan uutisointia tutkineet Noppari, Raittila ja Männikkö tuovat teoksessaan *Syyliseksi kirjoitettu* esille 2000-luvulla yleistyneen tabloidikäräjien (tabloid justice) käsitteen. Termillä tarkoitetaan median tapaa suunnata huomattavat määrät voimavarojaan ”medioikeudenkäyntien” seuraamiseen. Tabloidikäräjä-kulttuurin myötä uutisten rikoksista ja oikeudenkäynneistä on tullut kyseenalaista viihdettä: sensaatiohakuisuus, shokeeraavien yksityiskohtien paljastaminen ja henkilökeskeisyys ovat lisääntyneet, siinä missä todellisen tiedonvälityksen ja sivistämisen arvot ovat joutuneet uhatuksi. (Noppari, et al. 2015, 11)

Omaa tutkimustani aloittaessani spekuloin mielessäni, näkyisikö Nacosin pessimistinen mediakuva ja tabloidikäräjöinnin suosion nousu myös Breivikin oikeudenkäynnin uutisoinnissa. Tulokseni osoittavat, että tästä selviä merkkejä oli lähinnä The Guardianin aineistossa. Uhreja haastateltiin paljon, väkivallasta puhuttiin jatkuvasti ja shokeeraavia yksityiskohtiakin esiintyi tekstissä enemmän kuin tarpeeksi.

Toisaalta lehdet myös tarjosivat olennaista tietoa oikeudenkäynnin osalta. Ilman uhrien haastatteluja ja kaunisteleamatonta tekstiä väkivallasta Norjan iskut ja norjalaisten kollektiivinen suru olisivat helposti jääneet etäisiksi käsitteiksi. Ehkä myös Anders

Breivik olisi jäänyt yleisön mieleen pelottavana hirviönä, joka saattoi olla osa koko Eurooppaa uhkaavaa äärioikeistolaista salaliittoa. Vaikka lehtien tavat käsitellä Anders Breivikiä ja tämän ideologiaa erosivatkin toisistaan, ei minkään lehden uutisointi luonut Breivikistä tai Tempeliritareista kuvaa uutena Osama bin Ladenina ja Al-Qaidana.

Bowenin mukaan uutismedian traditionaalisenä roolina on tarjota tapahtumista kattava kuva eettisellä tavalla. Terrorismiuutisointi tuo kuitenkin oman monimutkaisen ulottuvuutensa eettisyyden vaatimukseen. Erityisesti toimittajien pitäisi pysähtyä miettimään, mikä informaatio on olennaista yleisön kannalta ja miten se pitäisi esittää. Monessa tapauksessa terrori-iskun jälkeinen uutisointi on lisännyt terroristien legitimitettä ja edistänyt terroristien mahdollisuuksia selittää syitä iskuja taustalla. (Johnson 2005, 86) Erikoista kyllä, Bowen painottaa deontologista näkökulmaa, kehottaen toimittajia käyttämään kantilaista analyysia eettisyyden mittarina: terrorismista pitäisi uutisoida vain tavalla, joka voidaan ottaa universaaliksi säännöksi. (Johnson 2005, 87)

Entä sitten muut etiikan suuntaukset? Eikö toimittajalla ole mahdollisuutta vedota esimerkiksi utilitaristiseen näkökulmaan, jonka mukaan uutisoinnilla saatiin aikaan enemmän hyvää kuin pahaa? Breivikin oikeudenkäynnin osalta voisi hyvinkin tehdä argumentin myös sen puolesta, että uutisointi palveli uhreja, Norjan kansaa ja länsimaista demokratiaa. Kommunitaristisen etiikan näkökulmasta tämä on hyvinkin jalo teko – huolimatta siitä, että teosta seurasi myös pahaa.

Lehtien aineistoon tutustuminen osoitti, että oikeudenkäynnistä raportoineet toimittajat olivat hyvin tietoisia uutisoinnin luomista eettisistä haasteista. Monet lehdissä julkaistut jutut sisälsivät toimittajien pohdintoja siitä, toimivatko he oikein lisätessään oman lisänsä Breivikin ympärillä velloneeseen mediamyrskyyn. Toisaalta aineiston analyysi osoitti, ettei toimittajilla ollut mitään selkeitä ohjenuoria, jonka puoleen kääntyä Breivikin uutisoinnissa.

Toisaalta tutkimuksen aikana tuli myös selväksi, että journalismin etiikka ei yksinkertainen totuus, vaan sopimukseen perustuva luomus. Monet journalismin periaatteet, jotka ovat nykyisiä standardeja, ovat olleet yksinkertaisesti journalistien reaktioita ongelmallisiin tilanteisiin. Kun ymmärtää tämän, on myös helppo ymmärtää,

että journalismin etiikka vaatii myös jatkuvaa uudelleentarkastelua: jotkut vanhat periaatteet vanhentuvat ja muuttuvat tarpeettomiksi, tai alalla törmätään uusiin eettisiin ongelmiin, jotka vaativat uusia ratkaisumalleja. Breivikin oikeudenkäynti epäilemättä tuotti uudenlaisen haasteen medialle ja toimittajille – voi toivoa, että sen jälkipyykki tuottaa myös päätelmiä ja ratkaisuja, joiden avulla journalistinen etiikka voi jatkossa vastata paremmin vastaavanlaisiin tilanteisiin.

9. Työn itsearviointi

Journalistisen etiikan tutkiminen on vaikea ja epäkiitollinen tehtävä. Aihealue tuntuu olevan jonkinlainen hämärä vyöhyke niin akateemisessa keskustelussa kuin käytännön työssäkin: toisaalta journalistinen etiikka koetaan koko ammattikunnan peruskiveksi, toisaalta keskustelu aiheen ympärillä on hyvin harvinaista ja epämääräistä. Tilannetta ei auta se, että aiheen tiimoilta ollaan jakauduttu kahteen ryhmään, jossa toisella puolella ovat kaunopuheiset filosofit (joilla useinkaan ei ole mitään kokemusta journalismin harjoittamisesta) ja toisella puolella käytännön työtä tekevät toimittajat, jotka eivät juurikaan osoita kiinnostusta etiikan syvällisempään analyysiin.

Oman tutkimukseni tavoitteena oli tarjota kuvaa siitä, millaisia eettisiä ongelmia Anders Behring Breivikin oikeudenkäynti tuotti sanomalehtien toimittajille, sekä arvioida miten he selviytyivät näistä ongelmista.

Oman näkemykseni mukaan onnistuin vastaamaan laajan kysymykseni ensimmäiseen osaan suhteellisen hyvin. Anders Breivikin oikeudenkäynti oli journalistisen etiikan kannalta miltei painajaismainen tapaus: toisaalta oikeudenkäynti oli yhteiskunnallisesti hyvin merkittävä uutisaihe, josta yleisöllä oli oikeus tietää. Toisaalta taas oikeudenkäynnin aikana esille tuli valtavan paljon tietoa, jonka julkaiseminen palveli parhaimmillaan vain tirkistelyn tarpeita ja pahimmillaan oli suoranaista äärioikeistolaista propagandaa. Vaikeaksi tasapainoilutempuksi muodostui myös se, miten lehdet pyrkivät samanaikaisesti antamaan kuvaa reilusta oikeudenkäynnistä, mutta myöskin horjuttamaan terroristin legitimizeeripyrkimyksiä.

Terrori-iskujen uhreja käsittelevä osio muodostui työni kannalta selkeimmäksi kokonaisuudeksi. Tätä edesauttoi se, että aiheesta oli jo olemassa tutkimusta sekä

selkeitä eettisiä ohjeita ja oppaita. Toisaalta toin aiheeseen mielestäni myös hieman harvinaisemman näkökulman: journalismin roolia kollektiivisen surun ja empatian välittäjänä ei ole tutkittu paljon ainakaan Suomessa.

Etiikan tutkiminen journalistisen materiaalin kautta ei kuitenkaan ollut helppoa tai ongelmatonta. Kuten edellä on jo monesti todettu, eettinen toiminta ja moraalit ovat usein vain näkökulmakysymyksiä. Teko, joka näyttää oikealta velvollisuuseetiikan näkökulmasta, voi olla täysin väärä kommunitaristisen etiikan kannalta. Koska journalisteille ei ole olemassa eettisiä oppaita tai ohjeistuksia siitä, miten pitäisi kirjoittaa mahdollisesti mielisairaana, äärioikeistolaista propagandaa suoltavan terroristiepäillyn oikeudenkäynnistä, olen joutunut tekemään omia tulkintojani tapaukseen liittyvistä asioista. Omat arvoni ja moraalikäsitteeni ovat epäilemättä siis vaikuttaneet jollain tavalla tutkimukseen. Pysin kuitenkin työssäni olemaan mahdollisimman objektiivinen; niissä tapauksissa, joissa olen esittänyt kriittisyyttä tiettyjä eettisiä ratkaisuja kohtaan, olenkin pyrkinyt perustelemaan kritiikin kirjallisuuden ja normatiivisen aineiston avulla.

Toisaalta, kuten Tuomi ja Sarajärvi (2002, 19) toteavat, laadullisen tutkimuksen peruskulmakiviin kuuluu se, että tutkijan käsitys ilmiöstä ja sille annetuista merkityksistä vaikuttaa väistämättä tutkimuksen tuloksiin. Tutkimustulokset eivät siis ole käyttäjistä tiiviisti erotettuja, eikä tutkimus tuota täysin objektiivista informaatiota, vaan kaikki tieto on jossain määrin subjektiivista.

Suureksi ongelmaksi muodostui myös se, että tutkimuksessa käytetty normatiivinen materiaali ei tarjonnut suoria vastauksia esille nousseisiin eettisiin ongelmiin. Vaikka terrorismin ja journalismin välisestä suhteesta löytyy hyllymetreittäin kirjallisuutta, ei aiheesta ole kirjoitettu selkeitä oppaita, jossa käytäisiin lävitse miten terrorismista pitäisi uutisoida. Puhumattakaan siitä, miten terroristin oikeudenkäynnistä pitäisi uutisoida. Maiden omat eettiset koodistot, uhriutisointioppaat ja muu vastaava materiaali tarjosivat jonkinlaisen lähtökohdan tarkastelulla, mutta mikään niistä ei ota huomioon terrorismia erityisenä journalistisena ongelmana. Esimerkiksi journalistien eettiset koodistot on luotu pääasiassa vastaamaan toimittajien arkisiin haasteisiin ja toistuviin ongelmatilanteisiin, ei Breivikin oikeudenkäynnin kaltaisiin, eettisesti monimutkaisiin tapauksiin.

Tutkimukseni viitekehyksen ulkopuolelle jäi vielä mielenkiintoisia kysymyksiä odottamaan vastauksia. Olen tässä tutkimuksessa esittänyt joitain laajoja arvioita siitä, mitkä asiat ovat saattaneet vaikuttaa eri maiden toimittajien eettiseen valintaan: journalistinen kulttuuri, erilainen lainsäädäntö, jne. Toimittajille tehty haastattelututkimus paljastaisi kuitenkin varmasti paljon siitä, miten ja miksi tiettyjä ratkaisuja tehtiin oikeudenkäynnin aikana.

Oman tarkasteluni aikana yhä kiinnostavammaksi kysymykseksi nousi ristiriita rehellisen uutisoinnin ja terroristien legitimizeeripyrkimysten välillä. Tätä aihetta olisi mielenkiintoista lähestyä tarkemmin esimerkiksi kehysteorian tai diskurssianalyysin keinoin.

Mielenkiintoista olisi myös tutkia sitä, miten yleisö kokee lehdissä tehdyt eettiset ratkaisut. Mikä on ylipäätään lukijoiden mielestä oikea malli uutisoida terrorismista: onko se Helsingin Sanomien tapa vaieta terrorismin taustoista vaiko Guardianin käytäntö, jossa aihe nostetaan julkisen keskustelun valokeilaan?

Tutkimusprosessin aikana sain monta muistutusta siitä, että aihe oli ongelmallisuudesta huolimatta tutkimisen arvoinen. Syksyn 2015 aikana lehtien sivuille alkoi ilmestyä otsikoita, jotka olivat tulleet minulle tutkimuskirjallisuudesta hyvinkin tutuiksi: ”*Media lisää terrorismia*”, ”*Väkivallasta kirjoittaminen johtaa väkivaltaan*”, ”*Vastuuton journalismi terrorismin apurina*”. Otsikot liittyivät Michael Jetterin tekemään tutkimukseen, jossa osoitettiin että New York Timesin terrorismiuutisoinnin ja terrorismi-iskujen lisääntymisen välillä oli selvä yhteys. Syksyn aikana Eurooppaa (ja koko maailmaa) ravistelivat myös Isisin tekemät Pariisin terrorismi-iskut, jotka epäilemättä kiristivät entisestään jännitteitä islamin ja Anders Breivikin kaltaisten oikeistoradikaalien välillä.

Terrorismi säilyy siis journalistisen etiikan osalta keskeisenä kysymyksenä. Ehkä keskeisempänä kuin koskaan aikaisemmin.

Lähteet ja kirjallisuus

Alkuperäislähteet

Helsingin Sanomat 9.4.–29.8. 2012

The New York Times 9.4.–29.8. 2012

The Guardian 9.4.–29.8. 2012

Tutkimuskirjallisuus

Airaksinen, Timo, *Moraalifilosofia*. Porvoo ; Hki ; Juva : WSOY, 1987.

Alali, Odasuo, Eke, Kenoye, *Media Coverage of Terrorism: Methods of Diffusion*. Newbury Park, Calif.: Sage Publications 1991.

Alasuutari, Pertti, *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino 2012.

Bellamy, Alex J., *Fighting Terror: Ethical Dilemmas*. London: Zed Books 2008.

Bertrand, Claude-Jean, *Media ethics and accountability systems*. New Jersey: Transaction Publisher 2000.

Carter, Cynthia, Weaver, C. Kay, *Violence and the Media*. Buckingham: Open University Press 2003.

Chadwick, Ruth, Belsey, Andrew, *Ethical Issues in Journalism and the Media*. Florence: Routledge 1994.

Christians, Clifford G., *Normative theories of the media : journalism in democratic societies*. Urbana : University of Illinois Press, 2009

Conboy, Martin D., *Journalism: A Critical History*. London: SAGE Publications Ltd. 2004.

Coté, William, Simpson, Roger, *Covering Violence*. New York: Columbia University Press 2006.

Cottle, Simon, *Mediatized Conflicts*. Maidenhead, Berkshire, England: Open University Press, 2006.

Driver, Julia, *Ethics : the fundamentals*. Malden, Mass: Blackwell Publishing 2006.

Everson, Stephen, *Ethics*. Cambridge : Cambridge University 1998.

Haag, Michael, *Templars: History and Myth: From Solomon's Temple to the Freemasons*. London: Profile Books LTd 2009.

Hanusch, Folker, *Representing death in the news: journalism, media and mortality*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2010.

Heinonen, Ari, *Vahtikoiran omatunto. Journalismin itsesääntely ja toimittajat*. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos 1995.

Held, Virginia, *How terrorism is wrong: morality and political violence*. Oxford: Oxford University Press 2008

Hoffman, Bruce, *Inside Terrorism*. New York: Columbia University Press 2006.

Kieran, Matthew, *Media Ethics*. London: Routledge 1998.

Kivinen, Anna, *Hetki lyö - Helsingin Sanomien, Ilta-Sanomien ja Keski-suomalaisen kuolemauutisoinnin tarkastelu määrällisen sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin keinoin*. Jyväskylän yliopisto, pro gradu -työ 2010.

Koljonen, Kari, *Kriisi journalismissa: Kansakunnan katastrofit ja muuttuva professio*. Tampere: Tampere University Press 2013.

Leino, Piia, *Toimittajan eettinen harkinta rikos- ja oikeusjournalismissa*. Pro gradu-

tutkielma. Tiedotusopin laitos, Tampereen yliopisto 2005.

Lutz, James, Lutz, Brenda, *Terrorism: Origins and Evolution*. Gordonsville: Palgrave Macmillan 2005.

Merrill, John C., *Journalism Ethics, Philosophical Foundations for news Media*. New York: St. Martins Press 1997.

Merrill, John, Odell, Jack, *Philosophy and Journalism*. New York: Longman 1983.

Moeller, Susan, *Compassion fatigue: how the media sell disease, famine, war, and death*. New York: Routledge, 1999.

Mäntylä, Jorma, *Journalistin etiikka*. Tampere: Tammer-Paino Oy 2004.

Mäntylä, Jorma, *Journalistietiikan kehitys Suomessa ja Euroopassa 1995-2007*. Tampere: Tampereen yliopisto 2008.

Nacos, Brigitte, *Terrorism as Breaking News: Attack on America*. Political Science Quarterly Vol. 118, No. 1, pp. 23-52, 2003.

Noppiari, Elina; Raittila, Pentti & Männikkö, Pirita, *Syyliseksi kirjoitettu. Ulvilan surman uutisointia paperilla ja verkossa*. Tampereen yliopisto: COMET – Journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskus 2015.

Nordenstreng, Kaarle, *Kansainvälinen journalistietiikka*. Helsinki: Yliopistopaino 1992.

Nye, Chad F., *Law and Society : Journalism and Justice in the Oklahoma City Bombing Trials*. LFB Scholarly Publishing LLC, 2014.

Picard, Robert G, *Media Portrayal of Terrorism: Functions and Meaning of News Coverage*. Ames: Iowa State University Press 1993.

Piers, Benn, *Ethics*. London: UCL Press 1998.

Pietilä, Veikko, *Sisällön erittely*. Helsinki: Gaudeamus 1973.

Raittila, Pentti, *Uutinen Estonia: kriisiviestintä ja journalismin etiikka koetuksella*. Tampere: Tampere University Press 1996.

Sanders, Karen, *Ethics & journalism*. London: SAGE 2003.

Seaton, Jean, *Carnage and the Media, The making and Breaking of News About Violence*. London: Penguin Book Ltd. 2005.

Schmid, Alex & De Graaf, Jenny, *Violence as Communication: Insurgent Terrorism and the Western News Media*. London: Sage Publications 1982.

Smith, Ron F., *Ethics in Journalism*. Malden: Blackwell Publishing 2008.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi 2002.

Ward, Stephen, *Ethics and the Media: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press 2011.

Ward, Stephen, *Global Media Ethics: Problems and Perspectives*. Chichester: John Wiley & Sons 2013.

Ward, Stephen, *Invention of Journalism Ethics: The Path to Objectivity and Beyond*. Montreal: McGill-Queen's University Press 2006.

Verkkolähteet:

Cohen-Almagor, Raphael, Media Coverage of Acts of Terrorism: Troubling Episodes and Suggested Guidelines. Canadian Journal of Communication Vol 30, No 3, 2005.

<http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/1579/1734>

Viitattu 10.1.2016

Dart Center for Journalism & Trauma: *Tragedies & Journalists: A guide for more effective coverage* 2003.

http://dartcenter.org/sites/default/files/en_tnj_0.pdf

Viitattu 10.1.2016

De Graaf, Liesbeth van der Heide, Sabine Wanmaker & Daan Weggemans, *The Anders Behring Breivik Trial: Performing Justice, Defending Democracy*. International Centre for Counter-Terrorism Research Paper 2013.

<http://www.icct.nl/download/file/ICCT-De-Graaf-et-al-The-Anders-Behring-Breivik-Trial-August-2013.pdf>

Viitattu 10.1.2016

Dyregrov, K., & Kristensen, P., *Utøya 22. juli 2011 – senfølger for etterlatte foreldre [Utøya 22 July 2011 – psychosocial sequela for bereaved parents]*. Scandinavian Psychologist, 2, e13 2015.

<http://psykologisk.no/sp/2015/07/e13/>

Viitattu 10.1.2016

Jetter, Michael, *Blowing Things Up: The Effect of Media Attention on Terrorism*. 2015

http://www.michaeljetter.com/Media_paper_July_24.pdf

Viitattu 10.1.2016

Nacos, Brigitte, *Terrorism/Counterterrorism and Media in the Age of Global Communication*. United Nations University Global Seminar Second Shimame-Yamaguchi Session “Terrorism – A Global Challenge, 2006.

http://archive.unu.edu/gs/files/2006/shimane/Nacos_text_en.pdf

Viitattu 10.1.2016

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus julkaisuja 2009:16, Traumaattisten tilanteiden psykososiaalinen tuki ja palvelut.

<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/112426/URN%3ANBN%3Afi-fe201504226656.pdf?sequence=1>

Viitattu 10.1.2016

Journalistien eettiset koodit:

NUJ Code of conduct (2011)

<https://www.nuj.org.uk/about/nuj-code/>

Viitattu 10.1.2016

PCC Code of Practice (2012)

http://www.pcc.org.uk/assets/696/Code_of_Practice_2012_A4.pdf

Viitattu 10.1.2016

Journalistin ohjeet (2011)

http://www.jsn.fi/ohjeet_kautta_aikain/journalistin-ohjeet-2011/

Viitattu 10.1.2016

SPJ Code of Ethics (1996)

<https://www.spj.org/pdf/ethicscode.pdf>

Viitattu 10.1.2016